
कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

श्रीगणेशाय नमः स्वभक्तपक्षपातेन तद्विपक्षविदारणं नृसिंहमद्भुतं वंदे परमानंद
विग्रहं १ श्रुतिः पंचदशाध्यायैः सप्तमे वर्ण्यतेऽधुना श्रुतिश्च वासना प्रोक्ता तत्तत्कर्मानु
सारिणी २ अशुभा च शुभा चेति द्विधा सा हेतुभेदतः अशुभा महतां कोपाच्छुभा महद
नुग्रहात् ३ हरेर्द्वारपयोर्यद्वद्वैकुंठे वसतोरपि चतुःसनरुषा विष्णुद्वेषाद्यशुभवासना
४ यथा हि दैत्यगर्भेऽपि प्रह्लादस्य मतिः स्थिरा नारदानुग्रहाद्दासविष्णोर्यद्भक्तिवासना
५ स्वभक्तं च सदा विष्णुर्द्विषंतमपि रक्षति तृतीये यथ भवेद्द्वास्थावकरोदात्मसात्पुनः
अतो मनीषिणा यत्नः कार्यो महदनुग्रहे इत्येतदर्थं श्रुतीनामत्र लक्षणमुच्यते ७ त
त्रादौ दशभिर्दैत्यतत्पुत्रमतिभेदतः महत्कोपानुकंपोत्थवासनाभेद उच्यते ८
सद्वासना च युज्येत कर्मभिः शुद्धचेतसा परैस्तु पंचभिस्तस्मात्क्रियते धर्मनिर्णयः

तत्रतुप्रथमेध्यायेहिरण्यकशिपोःसुते विष्णुभक्तेविरोधस्तुविप्रशापजईर्यते १० तत्रप
ऊक्तंपूर्वस्कंधांते हतपुत्रादितिःशक्रपार्ष्णिग्राहेणविष्णुना मन्युनाशोकदीप्तेनज्वलंती
पर्यचिंतयदिति तत्श्रुत्वाविस्मितःपरीक्षित्पृछतिसमइतित्रिभिः नहिसमस्यसुहृदस्य

ॐनमोभगवतेवासुदेवाय॥ राजोवाच॥ समःप्रियःसुहृद्ब्रह्मन्भूतानांभगवान्स्वयं॥ इं
द्रस्यार्थेकथंदैत्यानवधीद्विषमोयथा॥१॥ नह्यस्यार्थःसुरगणैःसाक्षान्निःश्रेयसात्मनः॥
नैवासुरेभ्योविद्वेषोनोद्वेगश्चागुणस्यहि॥२॥

वैषम्यंनामास्ति नचप्रियस्यप्रीतिकर्तृत्वेषुवैष
म्यंयुक्तमित्यर्थः १ किंचयस्यार्थैःप्रयोजनंसिध्यतिसतत्पक्षपातीभवति येभ्योबिभेतितान्
द्वेषेणहंति नतुतदत्रास्तीत्याहनहीति निःश्रेयसंपरमानंदएवात्मास्वरूपंयस्यअसुरेभ्य

दे॰टि॰ ३

श्चोद्वेगोभयंनास्ति अतोविद्वेषोनापिस्येव तत्रहेतुः अगुणस्येति २ श्रीनारायणस्यगुणा नुग्रहारीन्प्रति तत्रतंसंशयं ३ भागवतस्यमहादस्यमाहात्म्यं ४ कृष्णायव्यासायकृष्णं

इतिनः सुमहाभागनारायणगुणान्प्रति ॥ संशयः सुमहान्जातस्तद्भवांश्छेत्तुमर्हति ३ ॥ शुक उ० ॥ साधुपृष्टंमहाराजहरेश्चरितमद्भुतं ॥ यद्भागवतमाहात्म्यंभगवद्भक्तिवर्द्धनं ४ ॥ गीयतेपरमंपुण्यमृषिभिर्नारदादिभिः ॥ नत्वाकृष्णायमुनये कथयिष्येहरेः कथां ५ ॥ निर्गुणोपिह्यजोव्यक्तोभगवान्प्रकृतेः परः ॥ स्वमायागुणमाविश्यबाध्यबाधकतांगतः ६ ॥

मुनिनत्वेत्यर्थः ५ यस्मात्प्रकृतेः परः अतोनिर्गुणः अत एवाजः अत एवाव्यक्तः रागद्वेषनिमित्तभूतदेहेंद्रियादिरहितः सोपिस्वमायागुणंसत्वादिकमाविश्य अधिष्ठायबाध्यान्प्रति यद्वादेवासुरादीनांयापरस्परंबाध्यबाधकतातांगतः प्राप्तः तत्रहेतु जीतिइत्यर्थः ६

॥ तस्माद्धीमन्कथांपुण्यांगोविंदचरणाश्रितां ॥ महापुण्यप्रदांयस्मात्शृणुष्वनृपसत्तम ॥ ८ ॥

तत्रगुणानांस्वीयत्वेसतिप्राकृतपुरुषवद्विषमःस्यात् नतुतदस्तीत्याह सत्वमिति ननुस्वे
छयागुणाधिष्ठानेनापिपक्षपातेवैषम्यंस्यादेव नतस्यकालकृतत्वादित्याह नतेषामि
तिसार्द्धेन उल्लासोत्कृष्टिः ७ सत्वस्यजयकालेदेवादीनृषींश्चअभजत् ततद्देहंप्रविश्यवर्द्धि

सत्वंरजस्तमइतिप्रकृतेर्नात्मनोगुणाः नतेषांयुगपद्राजन्हासउल्लासएववा ७
जयकालेतुसत्वस्यदेवर्षीन्रजसोऽसुरान् तमसोयक्षरक्षांसितत्कालानुगुणो
भजत् ८ ज्योतिरादिरिवाभातिसंघातान्नविविच्यते विंदंत्यात्मानमात्मस्थम
थित्वाकवयोंततः ९

यतीत्यर्थः रजसोजयका ले तमसोजयकालेइत्यन्वयः तस्यका
लस्यानुगुणःसन् ८ समस्यापिनिमित्तभेदेनवैषम्येदृष्टांतः ज्योतिर्यथाकाष्ठादिषुजलंय
थापात्रेषुकाशोयथायथादिषु तथानानारूपआभाति ननुतर्हितद्देवविवेकेनकिंनप्रती

असुरान् ३
यक्षरक्षांसि

यतेतत्राह संघातात्सुरादिदेहात् नविविच्यतेन पृथक्प्रतीयते तर्हितान्भजतीतिकुतोज्ञा
यतेनत्राह विंदंतीति आत्मस्थंपरमात्मानंकवयोनिपुणाःमथित्वाकार्यदर्शनलिंगेनविच
र्यजानंति अंततःस्वभावकर्मादिवादनिषेधेन विंदंतीतिपाठेलाभोपिज्ञानमेव अत्रापिज्ञे
तिरादिरिवेतिदृष्टव्यं यथासूर्यकांतादौदाहदर्शनात्तज्योतिर्ज्ञायते यथाचगंधदर्शनाद्वायु

यदासिसृक्षुःपुरआत्मनःपरोरजःसृजत्येषपृथक्स्वमायया सत्वंविचित्रासुरिरंसुरीश्वरः
शयिष्यमाणस्तमईरयत्यसौ १०

रित्यादि ९ तदेवंमायागुणवशे नैतद्वैषम्यं नस्वाभाविक
मित्युक्तं तर्हिगुणपारतंत्र्यादनीश्वरत्वमाशंक्याह यदाआत्मनोजीवस्य भोगायपुरःशरी
राणिपरःपरमेश्वरःसिसृक्षुर्भवति तदासाम्येनास्थितंरजःपृथक्सृजति विचित्रासुतासु
सुपूर्षुरिरंसुःक्रीडितुमिछुःसत्वंपृथक्सृजति शयिष्यमाणःसंहरिष्यन् तमःपृथगीरयति

यद्वासिसृक्षुरित्यादिनिर्देशात्प्रतीतंकालपारतंत्र्यंवारयन्प्रधानपुरुषपारतंत्र्यमपिवारय
तिकालमिति हेनरदेवप्रधानपुंभ्यांनिमित्तभूताभ्यांसत्सृष्टंइमोघकर्त्ताईश्वरस्तयोः सहका
रित्वेनाश्रयभूतंचरंतंवर्त्तमानंकालंस्वयमेवसृजतिस्वचेष्टारूपत्वात्कालस्यनैष्पारतंत्र्यमि

कालंचरंतंसृजतीशआश्रयंप्रधानपुंभ्यांनरदेवसत्यकृत् यएषराजन्नपिकालईशिता
सत्वंसुरानीकमिवैधयत्यतः तत्प्रत्यनीकानसुरान्सुरप्रियोरजस्तमस्कान्प्रमिणोत्युरु

श्रवाः ११

त्यर्थः तथापिप्रस्तुतेकिमायातं तत्राह यएषकालः ससत्वमेधयतिवर्धयति
अतोहेतोः ईशिताईश्वरोपिसत्वप्रधानंसुरानीकंदेवसमूहमेधयतीवेत्यर्थः तत्प्रत्यनी
कान्सुरप्रतिपक्षान्प्रमिणोतिहिनस्तीवेत्यन्वयः उरुश्रवः कीर्त्तिर्यस्यसः कालशक्तिसुभि

त

तद्गुणगतं वैषम्यं सन्निधिमात्रेण तदधिष्ठातरि स्फुरतीति प्रकरणार्थः ॥ इदानीं तु तयोर्व
धो न सुरपक्षपातेन किं तु ब्राह्मणशापेनासुरीयोनिं प्राप्तयोरनुग्रहार्थ एवेति वक्तुमितिह

अत्रैवोदाहृतः पूर्वमितिहासः सुरर्षिणा प्रीत्या महाक्रतौ राजन्पृच्छते जा
तशत्रवे १२ दृष्ट्वा महाद्भुतं राजा राजसूये महाक्रतौ वासुदेवे भगवति
सायुज्यं चेदिभूभुजः १३ तत्रासीनं सुरर्षिं राजा पांडुसुतः क्रतौ पप्रच्छ
विस्मितमना मुनीनां शृण्वतामिदं १४ श्रीगोपालकृष्णायनमोनमः

संप्रक्षिपति अत्रैवेति द्वेषादिरहितस्यापि दैत्यवधे १२ चेदिभूभुजः शिशुपालस्य १३
१४ नमो भगवते श्रीरामचंद्राय परमात्मने नमः १४

एकांतभक्तानामपिदुर्लभाप्राप्तिर्विद्विषोजातेत्येतदद्भुतं १५ तस्यत्वेनवन्नरकपातस्
योचितइत्याह भवंतोभिंदयेति तमसिनरके १६ दमघोषस्यसुतःशिशुपालः कलभाषणा

युधिष्ठिरउ॰ ॥ अहोअत्यद्भुतंह्येतद्दुर्लभैकांतिनामपि ॥ वासुदेवेपरेतत्त्वंप्राप्ति
श्चैद्यस्यविद्विषः ॥ १५ ॥ एतद्वेदितुमिच्छामः सर्वएववयंमुने ॥ भगवन्निंदयावेनोद्वि
जैस्तमसिपातितः ॥ १६ ॥ दमघोषसुतःपापआरभ्यकलभाषणात् ॥ संप्रत्यम
र्षीगोविंदे दंतवक्रश्चदुर्मतिः ॥ १७ ॥ शपतोरसकृद्विष्णुंयद्ब्रह्मपरमव्ययं ॥ श्वि
त्रोनजातोजिह्वायांनांधंविविशतुस्तमः ॥ १८ ॥

त् बाल्येकोमलभाषणमारभ्यसंप्रति अधुनापिअमर्षीक्रोधीमत्सरीवा १७ श्वित्रःकुष्ठः

दुःखग्राह्यं‌उः प्रापं धाम स्वरूपं यस्य तस्मिन्लयं सायुज्यमीयतुः जग्मतुः १८ अमूर्तस्यापि
तेदं वक्रलयस्य तज्ज्ञातक प्रामाण्येन सिद्धवन्निर्देशः एतदद्भुततमं हि अत एतत्प्रति

कथं तस्मिन्भगवति दुःखग्राह्यधामनि। पश्यतां सर्वलोकानां लयमीयतुरं
जसा। १९ एतद्भ्राम्यति मे बुद्धिर्दीपार्चिरिव वायुना। ब्रूह्येतदद्भुततमं भगवां
स्तत्र कारणं। २०। श्रीशुक उवाच। राज्ञस्तद्वच आकर्ण्य नारदो भगवानृषिः।
तुष्टः प्राह तमाभाष्य शृण्वंत्यास्तत्सदः कथाः। २१ नारद उवाच॥ ७॥

भ्राम्यति भगवान्सर्वज्ञस्त्वं ब्रूहि २० आभाष्य संबोध्य सीदंति निषीदंत्यस्यामिति स
त्सभा तस्याः सदः सदसः शृण्वंत्याः सत्याः कथाः प्राहेत्यन्वयः २१

अहोभगवन्निंदकस्यनरकपातेनभाव्यमितिवदतस्तवकोभिप्रायः भगवत्पीडाकरत्वेन
वातदभावेपिसुरापानादिवन्निषिद्धनिंदाचरणाद्वा तत्रतावद्देहाभिमानकृतनिंदानिमि
त्तत्वात्पीडादीनांभगवतश्चतदभावान्नपीडाशंकास्तीत्याहसार्द्धैस्त्रिभिः निंदनंदोषकी
र्तनं न्यक्कारस्तिरस्कारः निंदनस्तुत्यादितानार्थंप्रधानपुरुषयोरविवेकेनकलेवरंकल्पितं

निंदनस्तवसत्कारन्यक्कारार्थंकलेवरं प्रधानपरयोराजन्नविवेकेनकल्पितं २२
हिंसातदभिमानेनदंडपारुष्ययोर्यथा वैषम्यमिहभूतानांममाहमितिपार्थिव २३

रचितं २२ तदभिमानेनभूतानांयथाममाहमितिवैषम्यंतत्कृतंहिंसादिकंचभवतितथा
नयस्येस्तुतरेणान्वयः दंडस्ताडनं पारुष्यंनिंदा तयोर्हेतुभूतयोर्हिंसापीडाचभवति २३
नमोभगवतेवासुदेवायकृष्णायनमोनमः॥

यस्मिन्निबद्धोयमभिमानस्तस्य देहस्य वधाद्वधश्च यथा भवति तथा परस्याभिमानो नास्ति
अतोऽस्य परमेश्वरस्य हिंसा केन हेतुना कल्प्यते न केनापि अभिमानाभावे हेतुः कैवल्यात् अ
द्वितीयत्वेनाभिमंतव्याभावात् वैषम्याभावे हेतुः अखिलात्मनः सर्वात्मन इतिति तर्हि किमि

यन्निबद्धोऽभिमानोयं तद्वधात्प्राणिनां वधः तथा न यस्य कैवल्यादभिमानोऽखि
लात्मनः परस्य दमकर्तुर्हि हिंसा केनास्य कल्प्यते २४ तस्माद्वैरानुबंधेन निर्वैरे
ण भयेन वा स्नेहात्कामेन वा युंज्यात्कथंचिन्नेक्षते पृथक् २५

ति हंति नत्राह परस्येति
दमकर्तुः हितार्थं दंडं करोतीत्यर्थः २४ यस्माद्भगवतो निंदादिकृतं वैषम्यं नास्ति तस्माद्येन
केनाप्युपायेन ध्यायतस्तेनैव निंदादिकृतपापस्यापि नाशात् तत्सायुज्यं युक्तमित्याशयेना
ह तस्मादिति सप्तभिः निर्वैरेण नास्ति वैरं केनापि यस्मिन् तेन भक्तियोगेनेत्यर्थः युंज्यान्म

नइतिशेषः यस्मादेतैरुपायैः पृथकु नेक्षते २५

तेष्वपिवैरानुबंधः श्रेष्ठइत्याहयथेति नतथाभक्तियोगेनापि २६ तत्रदृष्टांतः कीटःपेश स्कृताभ्रमरेणसंरंभोद्वेषः भयंचसएवयोगस्तेन २७ वैरेणयाअनुचिंतातयैवपूतःपाप्मा

यथावैरानुबंधेनमर्त्यस्तन्मयतामियात् नतथाभक्तियोगेनइतिमेनिश्चिता मतिः २६ कीटःपेशस्कृतारुद्धःकुड्यायांतमनुस्मरन् संरंभभययोगेनविंदते तत्सरूपतां २७ एवंकृष्णेभगवतिमायामनुजईश्वरे वैरेणपूतपाप्मानस्तमा युरनुचिंतया २८ कामाद्द्वेषाद्भयात्स्नेहाद्यथाभक्त्येश्वरेमनः आवेश्यतदघंहि त्वाबहवस्तद्गतिंगताः २९ गोप्यःकामाद्भयात्कंसोद्वेषाच्चैद्यादयोनृपाः संबंधा द्वृष्णयःस्नेहाद्यूयंभक्त्यावयंविभो ३०

येषांतेतमापुः २८ तदघं कामादिनिमित्तंपापंहित्वा

तर्हि वैनः किमिति नरके पातितः तीव्रध्यानाभावात् पापमेव तत्र फलितमि[illegible]त्याह कतमो

पीति पुरुषं हरिं प्रति पुरुषे पुरुषस्य कामासंभवात् भयादिभिश्चिंतयतां पंचानां मध्ये

कतमोपीत्युक्तं ३१ तदेवमितिहासकथाप्रस्तावमुक्त्वा श्रीकृष्णे शिशुपालस्य वैरानुबं

कतमोपि न वेनः स्यात्पंचानां पुरुषं प्रति तस्मात्केनाप्युपायेन मनः कृष्णे निवेशयेत् ३१

मातृष्वस्रेयो वश्चैद्यो दंतवक्रश्च पांडव पार्षदप्रवरौ विष्णोर्विप्रशापात्पदाच्च्युतौ ३२ यु

धिष्ठिर उ॰ कीदृशः कस्य वा शापो हरिदासाभिमर्शनः अश्रद्धेय इवाभाति हरेरेकांतिनां

भवः ३३

धे को हेतुरित्यपेक्षायां तमेवेतिहासं वक्तुमाह मातृष्वस्रेय इति पदाद्वैकुंठात्प्रच्युतौ ३२

हरिदासौ अभिमृशति अभिभवतीति तथा अश्रद्धेयः अनादरणीय इव असंभवात् भ

वो जन्म ३३

असंभवमेवाह जन्महेतुभूतैः प्राकृतैर्देहेंद्रियासुभिर्हीनानां शुद्धसत्वमयदेहाना
मित्यर्थः प्राकृतदेहसंबंधेनसंबद्धमेतदाख्यानमाख्यातुमर्हसि ३४ ३५ कथंभूताः

देहेंद्रियासुहीनानांवैकुंठपुरवासिनां देहसंबंधसंबद्धमेतदाख्यातुमर्हसि
३४ श्रीनारद उ० एकदाब्रह्मणःपुत्राविष्णोर्लोकंयदृच्छया सनंदनादयोज
ग्मुश्चरंतोभुवनत्रयं ३५ पंचषड्ढा[illegible]यनार्भाभाः पूर्वेषामपिपूर्वजाः दिग्वा
ससःशिशून्मत्वाद्वास्स्थौतान्यसषेधतां ३६

पंचवाषड्हायनानियेषांतेचअर्भाबालाःतद्वदाभायेषांते पूर्वेषांमरीच्यादीनामपि
दिग्वाससःदिगंबराः अतःशिशून्मत्वा ३६ नमोभगवतेनृसिंहाय॥ ७॥नमोनमः

वासमपिनार्हथः कुतः पुनस्तस्येवामितिचकारार्थः ३७ हेबालिशौअतोहेतोः आसुरांतं
वांपुवयोस्त्रिभिर्जन्मभिः लोकायस्वस्थानप्राप्स्यथेकल्पतो तावताअयंशापः समाप्यता
मितिपुनः प्रोक्ताविल्यर्थः ३८ ३९ धरोद्धारेनिमित्तेनतत्प्रातियातौहतः ४० हिरण्यकशिपो

॥ अशापन्कुपिताएवंयुवांवासंनचार्हथः रजस्तमोभ्यांरहितेपादमूलेमधुद्विषः ३७ पा
पिष्ठामासुरींयोनिंबालिशौयातमाश्वतः एवंशप्तौस्वभवनात्पतंतौतौतैः कृपालुभिः ३८
प्रोक्तौपुनर्जन्मभिर्वांत्रिभिर्लोकायकल्पतां ३८ जज्ञातेतौदितेः पुत्रौदैत्यदानववंदितौ
हिरण्यकसिपुर्ज्येष्ठोहिरण्याक्षोनुजस्ततः ३९ हतोहिरण्यकशिपुर्हरिणासिंहरूपिणा
हिरण्याक्षोधरोद्धारेबिभ्रतासौकरंवपुः ४० हिरण्यकशिपुः पुत्रंप्रह्लादंकेशवप्रियं
जिघांसुरकरोन्नानायातनामृत्युहेतवे ४१

वधेकारणंसूचयाति हिरण्यकशिपुः पुत्र

सर्वभूतानामात्मभूतं कुतः समं ब्रह्मैव पश्यतीति तथा तं अतः प्रशांतं द्वेषादिरहितं अ
तएव भगवत्तेजसा स्पृष्टं व्याप्तं जयमैः शस्त्रप्रहारादिभिः ४१ विश्रवसः सुतौ ४२ न्यहनत्

सर्वभूतात्मभूतं तं प्रशांतं समदर्शनं भगवत्तेजसा स्पृष्टं नाशक्नोद्धंतुमुद्यमैः
४१ ततस्तौ राक्षसौ जातौ केशिन्यां विश्रवः सुतौ रावणः कुंभकर्णश्च सर्वलो
कोपतापनौ ४२ तत्रापि राघवो भूत्वा न्यहनच्छापमुक्तये रामवीर्यं श्रोष्य
सि त्वं मार्कंडेयमुखात्प्रभो ४३ तावेव क्षत्रियौ जातौ मातृष्वस्रात्मजौ तव अ
धुना शापनिर्मुक्तौ कृष्णचक्रहतांहसौ ४४

हतवानित्यर्थः तर्हि तद्देवकथनीयमित्युत्सु
कं प्रत्याह रामवीर्यमिति ४३ कृष्णचक्रेण हतमंहो ययोस्तौ तयोः पापमेव हतं न तु ताविर्त्यर्थः

४६ येनकारणेनप्रह्लादस्याच्युतात्मता अच्युतेकचित्तत्वंतदपिब्रूहीतिशेषः ४७ इतिश्री भागवतेमहापु॰ सप्तमेप्रथमोध्यायः १ द्वितीयेविष्णुरोषेणलोकंविप्लाव्यदानवैः तद

वैरानुबंधतीव्रेणध्यानेनाच्युतसात्मतां नीतौपुनर्हरेःपार्श्वंजग्मतुर्विष्णुपार्षदौ ४६ युधिष्ठिरउवाच विद्वेषोदयितेपुत्रेकथमासीन्महात्मनि ब्रूहिमे भगवन्येनप्रह्लादस्याच्युतात्मता ४७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेयुधिष्ठिरनारदसंवादेप्रथमोध्यायः १ ७॥ नारदउवाच॥ भ्रातर्येवंविनिहतेहरिणाक्रोडमूर्तिना हिरण्यकशिपूराजन्पर्यतप्यद्रुषाशुचा १

तस्मात्पुत्रादीनितिहासैःसांत्वयन् १ भगवद्द्वेषएवतद्द्वेषेपिकारणमित्याशयेनाह भ्रात

रीत्यादिना एवंदेवपक्षपातेन १

कोपेनउत् अतिशयेनज्वलञ्जांकोपाग्निधूमेनैवधूम्रमंबरंनिरीक्ष माणः २ करालदंष्ट्रा
भिर्युक्तयाउग्रयाहष्ट्याउुः प्रेक्ष्यं भ्रकुटीयुक्तंमुखं यस्यसः ३ ४ ५ समेनापिउपधाव

आहचेदंरुषाघूर्णः संदष्टदशनच्छदः कोपोज्ज्वलञ्जांचक्षुर्भ्यांनिरीक्षन् धूम्रमंबरं २
करालदंष्ट्रोग्रहष्ट्याउुः प्रेक्ष्यभ्रकुटीमुखः शूलमुद्यम्यसदसिदानवानिदमब्रवीत् ३
भोभोदानवदैतेयाद्विमूर्धन्व्यक्षशंबर शतबाहोहयग्रीवनमुचेपाकइल्वल ४ विप्र
चित्तेममवचः पुलोमंछकुनादयः श्रणुतानंतरंसर्वेक्रियतामाशुमाचिरं ५ सपत्नैर्घा
तितः क्षुद्रैर्भ्रातामेदयितः सुहृत् पार्ष्णिग्राहेणहरिणासमेनाप्युपधाविनेः ६

नैर्भजनैः निमिन्नभ्रतैः पार्ष्णिग्राहेणसता ६ श्रीराम

एवंस्वकः स्वभावः समस्तं येनतस्य घृणेः शुद्धतेजोमयस्यापिमायया वृनौकसः वराहरू
पस्यसतः अस्थिरात्मनः अव्यवस्थितवृत्तस्य कुतः योयोभजतितंतंभजमानस्यअ
नुसरतः ७ तस्यरुधिरेणयावत्तर्पयिष्यामितावद्यूयंभुवंयातेतित्ततीयेनान्वयः ८ न

तस्यत्यक्तस्वभावस्यघृणेर्मायावनौकसः भजंतंभजमानस्यबालस्येवास्थिरात्म
नः ७ मच्छूलभिन्नग्रीवस्यभूरिणारुधिरेणवै रुधिरप्रियंतर्पयिष्येभ्रातरंसेगतव्य
थः ८ तस्मिन्कूटेहितेनष्टेकृत्तमूलेवनस्पतौ विटपाइवशुष्यंतिविष्णुप्राणादिवौकसः ९

(भिनि)
नुदेवैस्तद्वधः कारितः अतस्तेकिंनहन्यंतेतत्राह तस्मिकूटेकपटेअहितेप्रतिपक्षेकूट
मीहितंयस्येतिवा नष्टेअदृष्टेसतिदेवाः शुष्यंतिस्वयमेवनाशंयास्यंति कुतः विष्णुरेवप्रा
णोयेषांते ९

तपोयज्ञादियुक्तान्सूदयध्वंघातयत १० ननुतैःकिमपराद्धंतत्राहविष्णुरिति द्विजानां
क्रियाअनुष्ठानंमूलंयस्यसः यतोसौयज्ञोधर्ममयस्यपरायणंपरमआश्रयः अतोयज्ञ
रूपस्यविष्णोर्मूलत्वान्मामनाहस्यतदाश्रयणाश्चतेवध्याइतिभावः ११ तस्मात्परमंमंत्रं

तावद्यातभुवंयूयंविप्रक्षत्रसमेधितां सूदयध्वंतपोयज्ञस्वाध्यायव्रतदानिनः १०
विष्णुर्द्विजाक्रियामूलोयज्ञोधर्ममयःपुमान् देवर्षिपितृभूतानांधर्मस्यचपरायणं ११
यत्रयत्रद्विजागावोवेदावर्णाश्रमाःक्रियाः तंतंजनपदंयात्तसंदीपयतवृश्चत १२ इति
तेभर्त्तुर्निर्देशमादायशिरसादृताः तथाप्रजानांकदनंविदधुःकदनप्रियाः १३

शृणुतेसाहयत्रेति संदीपयत्तदहतवृश्चतछेदंकुरुत १२ १३

पुरंहट्टादिमत् ग्रामस्तद्रहितः व्रजोगवांवासः उद्यानंकृत्रिमंवनं क्षेत्रंव्रीह्यादेःआरामो
कृत्रिमंवनं आश्रमंऋषीणांस्थानं आकरोरत्नादीनां खेटः कृषीवलानांवासः खर्व
टोगिरिद्रोण्याश्रयोग्रामः घोषः आभीराणांवासः पत्तनंराजधानी खनित्रैः खननसा

पुरग्रामव्रजोद्यानक्षेत्रारामाश्रमाकरान् खेटखर्वटघोषांश्च दद्रुः पत्तना
निच केचित्खनित्रैर्बिभिदुः सेतुप्राकारगोपुरान् १४ आजीव्यांश्चिच्छिदुर्वृ
क्षान्केचित्परशुपाणयः प्राद्हन्छरणान्यन्येप्रजानांज्वलितोल्मुकैः १५ ए
वंविप्रकृतेलोकेदैत्येंद्रानुचरैर्मुहुः दिवंदेवाः परित्यज्यभुविचेरुरलक्षिताः १६

धनैः १४ आजीव्यान्उपजीव्यान् शरणानिगृहान् १५ विप्रकृतेउपद्रुते यज्ञभागानामभा
वात्दिवंपरित्यज्य १६

तदेवंप्रजानांकदनंदानवेषुकुर्वत्सुस्वयंस्वर्गराज्यादिसाधयितुंतपस्तप्तुकामः प्रथमंय
न्धूनवांस्तदाहहिरण्यकशिपुरित्यादिना। कटोदकंप्रेताय प्रदेयमुदकं आदिशब्दात्प्रेत
श्राद्धादिकंच १७ १८ १९ हेवधूरितिभ्रातुर्भार्यांसंबोधयति २० भवतुनामतस्यश्ला

बोध्य

हिरण्यकशिपुर्भ्रातुःसंपरेतस्यदुःखितः कृत्वाकटोदकादीनिभ्रातृपुत्रानसांत्वयत् १७
शकुनिंशंबरंधृष्टंलोकसंतापनंवृकं कालनाभंमहानाभंहरिश्मश्रुमथोत्कचं १८ तन्मा
तरंरुषाभानुंदितिंचजननींगिरा श्लक्ष्णयादेशकालज्ञइदमाहजनेश्वरः १९ हिरण्यक०
अंबांबहेवधूःपुत्रावीरंमार्हथशोचितुं रिपोरभिमुखेश्लाघ्यःशूराणांवधईप्सितः २० भूता
नामिहसंवासःप्रपायामिवसुव्रते दैवेनैकत्रनीतानामुन्नीतानांस्वकर्मभिः २१

घ्योवधःतथा

यस्माकंतावद्बंधुर्गतएवेतिचेत्तत्राह भूतानामिति दैवेनप्राचीनकर्मणाएकत्रनीता
नांसंयोजितानांपुनश्चस्वैःस्वैः कर्मभिरुन्नीतानांवियोजितानां २७ एवंलोकदृष्ट्या
शोकंनिवार्यतत्त्वदृष्ट्यावारयतिनित्यइति नित्यः मृत्युशून्यः अव्ययः अक्षयशून्यः
शुद्धः निर्मलः सर्वगः सर्वगतः सर्ववित्सर्वज्ञः सर्वत्रहेतुः परोदेहादिव्यतिरिक्तः अ

नित्यआत्माव्ययःशुद्धःसर्वगःसर्ववित्परः धत्तेसावात्मनोलिंगंमाययाविसृजन्गु
णान् २२

तोमृतइतिक्लेशइतिमलिनइतिमि थुक्तइतिअज्ञइतिशोकोनकार्यइत्यर्थः कथं
तर्हितस्यसंसारः तत्राहधत्तइति आत्मनोमाययास्वाविद्ययालिंगंधत्ते गुणानुच्चावचा
न्देहान्सुखदुःखादीन्वाविशेषेणसृजन्स्वीकुर्वन्लिंगशरीरोपाधिः संसरतीत्यर्थः २२

एतत्सदृष्टांतंप्रपंचयतिपथोतिचतुर्भिः तरवःप्रतिबिंबिताःउपाधिधर्मान्उपहितेभवंती
तिसदृष्टांतमुक्त्वाग्राहकधर्मोग्राह्येभवतीतिदृष्टांतमाहचक्षुषेति २३ अविकलःपरिपू
र्णएवतत्साम्यतांमनःसमतामित्यर्थः २४ लिंगभावनादेहाभिमानःएषआत्मनोवि

च

यथांभसाप्रचलतातरवोपिचलाइव चक्षुषाभ्राम्यमाणेनदृश्यतेचलतीवभूः २३ एवं
गुणैर्भ्राम्यमाणेमनस्यविकलःपुमान् यातितत्साम्यतांभद्रह्यलिंगोलिंगवानिव २४ ए
षआत्मविपर्यासोह्यलिंगेलिंगभावना एषप्रियाप्रियैर्योगोवियोगःकर्मसंसृतिः २५ संभ
वश्चविनाशश्चशोकश्चविविधःस्मृतः अविवेकश्चचिंताचविवेकास्मृतिरेवच २६

पर्यासः अन्यथाभावः तमेवाह प्रियैर्वियोगः अप्रियैर्योगश्चकर्मेचसंसृतिश्चनानागर्भे
षुप्रवेशः २५ ततश्चसंभवउत्पत्तिःविवेकस्यास्मृतिःअननुसंधानम् २६ नमोनारायण

अत्रापिशोकहेतुंविनारथैवायंशोकइत्यस्मिन्नर्थे प्रेतस्यमृतस्यकस्यचित्येबांधवास्तेषां
च २७ उपासततत्समीपेआवृत्यस्थिताः २८ विशीर्णेरत्नमयंकवचंयस्यविभ्रष्टानिआ

अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं यमस्यप्रेतबंधूनांसंवादंतन्निबोधत २७
उशीनरेष्वभूद्राजासुयज्ञइतिविश्रुतः सपत्नैर्निहतोयुद्धेज्ञातयस्तमुपासत २८
विशीर्णरत्नकवचंविभ्रष्टाभरणस्रजं शरनिर्भिन्नहृदयंशयानमसृगाविलं
२९ प्रकीर्णकेशंध्वस्ताक्षंरभसादष्टदच्छदं रजःकुंठमुखांभोजंछिन्नायुधभुजं
मृधे ३०

भरणानिस्रजश्चयस्य शरेणनिर्भिन्नंहृदयं असृजारक्तेनआविलंलिप्तं २९ प्रकीर्णाःकेशा
यस्य ध्वस्तेअक्षिणीयस्य रभसासंरंभेणदष्टोदच्छदओष्ठोयेन रजसाकुंठंआवृतंमुखांभो
जंयस्य छिन्नमायुधंभुजश्चयस्य ३०

यस्य

तस्यपादयोरुपसमीपेआसमंतात्पतन् ३१ विलापमेवाह अहोइतिद्वाभ्यां अकरुणत्व
मेवाहुः दृशामगोचरांदशां येनभवान्प्रणीतोगामितः तेनविधात्रात्वमधुनाशुचांविवर्द्ध

उशीनरेंद्रं विधिनातथाकृतंपतिंमहिष्यःप्रसमीक्ष्यदुःखिताः हताःस्मनाथेतिकरैरुरोभृशं
घ्नंत्योमुहुस्तस्यपदोरुपापतन् ३१ रुदंत्यउच्चैर्दयितांघ्रिपंकजं सिंचंत्यअस्रैःकुचकुंकुमारुणैः
विस्रस्तकेशाभरणाःशुचंनृणांसृजंत्यआक्रंदनयाविलेपिरे ३२ अहोविधात्राऽकरुणेननः
प्रभोभवान्प्रणीतोदृगगोचरांदशां उशीनराणामसिवृत्तिदःपुराकृतोऽधुनायेनशुचांविव
र्द्धनः ३३ त्वयाकृतज्ञेनवयंमहीपतेकथंविनास्यामसुहृत्तमेनते तत्रानुयानंतववीरपादयोः
शुश्रूषतीनांदिशयत्रयास्यसि ३४

नः कृतोसीत्यन्वयः ३३ त्वयासुहृत्तमेन विनावयंकथंस्या
मभवेमजीवेम अतः हेवीर यत्रत्वंयास्यसि तत्रते अनुयानमनुगमनंतवपादयोःशुश्रूषांकुर्व
तीनामस्माकंदिशदेहि ३४

ऽव्यक्ता

निर्हरंदाहार्थेनयनं अस्तंअस्ताचलंप्राति ३५ परिदेविनंरोदनंस्युर्यामेवास्त्रुसस्त्रुतातत्रस्त
यमेवोपागतोयमः तानाह ३६ अहोरसादिना वयसाऽस्मतोऽधिकानामपिलोकस्यविधिंज
न्ममरणादिप्रकारंविपस्यतामपिविमोहमेवाह ३७ यत्रयस्मात्आगतः तत्रैवगतमपार्थंशोचं

एवंविलपतीनांवैपरित्यम्रतंपतिं अनिछतीनांनिर्हारमकोंस्तंसन्यवर्तत ३५ तत्र
हिप्रेतबंधूनामाश्रुस्यपरिदेवितं आहतान्बालकोम्रत्वायमःस्वयमुपागतः ३६ यम
उ॰ अहोअमीषांवयसाधिकानांविपस्यतांलोकविधिंविमोहः यत्रागतस्तत्रगतं

मनुष्यंस्वयंसधर्मा अपिशोचंत्यपार्थं ३७

ति तदुक्तंगीतासु अव्यक्तादीनिभूतानिव्यक्तमध्यानिभारत अव्यक्तनिधनान्येवतत्र
कापरिदेवनेति किंचस्वयमपिसधर्माः म्रतेनसमानोम्रत्सुलक्षणो धर्मोयेषांतथाभूता
अपि ३७

अबलाउदुर्बलाअपिरक्षकादिभिररक्ष्यमाणावयं तत्रहेतुः योगर्भेरक्षतिसएवहिरक्षिं
रक्षितारक्षति ३० ननुतस्यरक्षणेकिंप्रयोजनंनकिंचिदपि किंतुक्रीडैवकेवलमिस्य

अहोवयंधन्यतमायदत्रत्यकाःपितरस्मांनुविचिंतयामः अरक्ष्यमाणाअ
बलारक्षकादिभिःसरक्षितारक्षतियोहिगर्भे ३० यइच्छयेशःसृजतीदम
व्ययोयएवरक्षत्यवलुंपतेचयः तस्याबलाःक्रीडनमाहुरीशितुश्चराच
रंनिग्रहसंग्रहेप्रभुः ३१

यइति
ह यईशः इदंविश्वंसृजतिरक्षतिसंहरतिच भोअबलाः तस्येशितुश्चराचरंक्रीडासाध
नमाहुः अतःसएवनिग्रहेसंहारेसंग्रहेपालनेचप्रभुः ३१ नमोभगवतेवासुदेवायनमः

प्रभुत्वमेवान्वयव्यतिरेकाभ्यांदर्शयतिपथीति दिष्टेनदैवेनेश्वरेणरक्षितंतेनेश्वरेणवि
हतंअस्यहतः तेनतपोक्षितः ४० तदेवमात्मनोजन्ममरणादिकमंगीकृत्येश्वराधीन
त्वान्नशोकः कार्यइत्युक्तं इदानींतुदेहानामेवजन्मादिनत्वात्मनइत्याहत्रिभिः भूता

पथिच्युतंतिष्ठतिदिष्टरक्षितंगृहेस्थितंतद्विहतंविनश्यति जीवत्यनाथोपितदीक्षि
तोवनेगृहेपिगुप्तोस्यहतोनजीवति ४० भूतानितैस्तैर्निजयोनिकर्मभिर्भवंतिकालेन
वंतिसर्वशः नतत्रहात्माप्रकृतावपिस्थितस्तस्यागुणैरन्यतमोनिबध्यते ४१

निदेहाः निजयोनिःस्व [illegible] कारणभूतंलिंगशरीरंतन्निमित्तैः कर्मभिर्भवंतिजायंतेध्वंसंतिचसर्वशः
देवादिदेहाअपि तत्रहतदाप्रकृतौदेहेस्थितोप्यात्मातस्यागुणैः देहधर्मैर्जन्मादिभिर्ननि
बध्यतेनयुज्यतेयतः अन्यतमोदेहादत्यंतविलक्षणः ४१

भ॰

तेनभवंतिन

नन्वहंकृत्रा: स्थूलदेहस्यादेहेन वैलक्षण्यं प्रतीयते तत्राह इदं मोहजं अविवेकादात्मत्वेन
ज्ञातं वस्तुतस्तु पृथगेव यतः ईयते दृश्यते भौतिकं च यथा गृहमित्यन्वयः अत्रैवं प्र
योगः इदं शरीरं भौतिकं पुरुषाच्छरीरिणो भिन्नं दृश्यत्वाद्भौतिकत्वाच्च यथा गृहं तथाविवेकि
न आत्मत्वेनाभिमतमपि गृहं ततः पृथक् न दृश्यत इति भौतिकत्वानुमानं विरुद्धमेवमात्म

इदं शरीरं पुरुषस्य मोहजं यथा पृथग्भौतिकमीयते गृहं यथोदकैः पार्थिवतैजसैर्जनः
कालेन जातो विकृतो विनश्यति ४

नो जन्माद्यभावमुपसंहरति यथा औदकैः परमा
णुभिर्जातो बुद्बुदादिः यथा च पार्थिवैर्जातो घटादिः यथा च तैजसैर्जातः कुंडलादिर्विनश्य
ति तथा नरो देहस्त्रिविधैः परमाणुभिर्जातो जनो देह एव विकृतः परिणतः सन्विनश्यति न त्वात्मे

४

पृथगवस्थानाभावेपिभिन्नत्वेदृष्टांतद्वयमाह यथानलोदारुष्वेवस्थितोपिदाहकत्वेन प्रकाशकत्वेनाभिन्नएवप्रतीयते यथाचदेहगतोप्यनिलोनासिकादिषुपृथक्स्थितएव प्रतीयते देहस्थत्वेप्यात्मनस्तद्धर्मयोगाभावेदृष्टांतमाह यथानभोनसज्जतेक्वापिसंग नप्राप्नोतितथापुमानपिसर्वेषांगुणानांदेहेंद्रियादीनामाश्रयःतेष्वाश्रितोवापरःपृथगे

यथाऽनलोदारुषुभिन्नईयतेयथाऽनिलोदेहगतःपृथक्स्थितः यथानभःसर्वगतंनसज्जते तथापुमान्सर्वगुणाश्रयःपरः ४२ सुयज्ञोनन्वयंशेतेमूढायमनुशोचथ यःश्रोतासोनुव क्तेहसनदृश्येतकर्हिचित् ४४ वस्यथः ४३ किंच हेमूढाःयमनुशोचथअसायंयुष्मद्गतोसुप ज्ञःशेतेकिमितिशोचथ नन्वेतावंतंकालमसौशृणोतिअनंतरंप्रतिवक्तिच इदानींतस्या दर्शनान्मृतइतिशोचामइतिचेत्सतुशोचनीयोनभवतिप्रागपितस्यादर्शनादित्याह यः श्रोतेति ४४

गा॰१

ननुमुखनासिकासंचारीप्राणःश्रोतावक्ताचदृष्टपूर्वएव नासौश्रोतावक्ताचाऽचेतन
त्वादित्याहनश्रोतेति महान्सर्वेंद्रियचेष्टाहेतुः अतएवमुख्यःप्राणोवैमुख्यइतिश्रुतेः
कस्तर्हिश्रोतावक्ताचेत्तत्राह यस्त्विहदेहेंद्रियैस्तत्तदर्थद्रष्टाआत्मा सतुप्राणदेहाभ्याम
चेतनाभ्यामन्यएवसचेतनः ४५ ननुचेतनत्वेअन्यत्वेचतस्याहंकृशःस्थूलःकाणो

नश्रोतानानुवक्तायंमुख्योप्यत्रमहानसुः यस्त्विहेंद्रियवानात्मासचान्यःप्राणदेहयोः
४५ भूतेंद्रियमनोलिंगान्देहानुच्चावचान्विभुः भजत्युत्सृजतिह्यन्यस्तच्चापिस्वेनतेज सा

बधिरइत्यादिदेहधर्मोपलब्धिः कुतस्तत्राह भूतेंद्रियमनोभिर्लिंग्यंतेलक्ष्यंतइतितथा
तान्देहान्तेभ्योऽन्यएवभजति अहमितिमन्यते तर्हिकथंमोक्षस्तत्राह तच्चभजनं
स्वेनतेजसाविवेकबलेनोत्सृजत्यपि हियस्तेनुभवंप्रमाणयति ४६ नमोभगवतेकृष्णाय

ननुविवेकानंतरमप्याहारादिकर्मसुप्रवृत्ते देहबंधः स्यादेवेत्यत आह यावल्लिंगशरीरेणान्वि-
तः तदभिमानवानात्माभवति तावदेव तस्य तत्कर्मनिबंधनं बंधहेतुर्भवति ततो विपर्ययः
देहधर्माभिमानः ततः क्लेशश्चानुवर्त्तते ननुर्लिंगाभिमाने निवृत्तेपि यतोयं मम मायायोगो वि-

यावल्लिंगान्वितोह्यात्मा तावत्कर्मनिबंधनं ततो विपर्ययः क्लेशो मायायोगोनुवर्त्तते ४७
वितथाभिनिवेशोयं यद्गुणेष्वर्थदृग्वचः यथा मनोरथः स्वप्नः सर्वमैंद्रियकं मृषा ४८

पर्ययादिः मायया युज्यत इत्तिन यानपरमार्थ इत्यर्थः ४७ ननुसुखदुःखादीनां तत्साधनानां
च सत्यत्वप्रतीतेः कुतो मायामयत्वं तथा च बहवो वादिनः सत्यमेव वदंति तत्राह वितथेति
वितथो मिथ्याभूतोयमभिनिवेशः कोसौ गुणेषु तत्कार्येषु सुखादिष्वर्थः परमार्थ इति दृग्वच
श्चेति यत्सः कुत इत्यत आह यथेति ४८

उपसंहरति अथतस्मान्नित्यमात्मानंअनित्यंदेहंतद्विदः नित्यमनित्यंचजानंतः नन्वेव
मुपदेष्टारोपिशोचंतोदृश्यंतेतत्राह नान्यथेति ज्ञानदार्ढ्याभावात्स्वभावोननिवर्ततइत्य
र्थः ४८ स्वयंसधर्मोअपीतियदुक्तंतत्रेतिहासमाह लुब्धकइत्यादिना पक्षिणामंतकई

अथनित्यमनित्यंवानेहशोचंतितद्विदः नान्यथाशक्यतेकर्तुंस्वभावःशोचतामि
ति ४९ लुब्धकोविपिनेकश्चित्पक्षिणांनिर्मितोंतकः वितत्यजालंविदधेतत्रतत्रप्रलो
भयन् ५० कुलिंगमिथुनंतत्रविरंचेःसमदृश्यत तयोःकुलिंगीसहसालुब्धकेनप्रलो
भिता ५१

श्वरेणनिर्मितःसन् यत्रयत्रतेपतंतितत्रतत्रतान्प्रलोभयन्जालंविस्तार्यविशेषेण
धृतवान् पाठांतरेतेषामामिषादिभिः प्रलोभनंकृतवानित्यर्थः ५० कुलिंगः कंदभसीप
क्षिविशेषः कुलिंगयोर्मिथुनं ५१

शिवस्तंसांजालस्यसूत्रेअन्नलनबंधंप्राप आपन्नामापदंप्राप्तां ५२ आकरुणयासर्वतोनु
कंप्यया ५३ आत्मनोदेहस्यार्थेनविधुरायुषाभार्याशून्यजीवितेनानेनदुःखंयथाभवत्ये

सासज्जलनशिवस्तस्यांमहिषीकालयंत्रिता। कुलिंगस्तांतथापन्नांनिरीक्ष्यभृश
दुःखितः ५२ स्नेहादकल्पःकृपणःकृपणांपर्यदेवयत् अहोअकरुणोदेवःस्त्रिय
करुणयाविभुः ५३ कृपणंमानुशोचंत्यांसादीनयाकिंकरिष्यति कामंनयतुमांदेवः
किमर्थेनात्मनोहिमे ५४ दीनेनजीवताऽदुःखमनेनविधुरायुषा कथंत्वजातप
क्षांस्तान्मातृहीनान्बिभर्म्यहं ॥ मंदभाग्याःप्रतीक्षंतेनीडेमेमातरंप्रजाः ५५

वंजीवताकिंमेप्रयोजनं अतोमामपिकामंनयातिसन्वयः ५४ नजाताःपक्षायेषांतान्क
थंबिभर्मिपोष्यामि मेप्रजाःमातरंप्रतीक्षंते ५५

शाकुनिकः पक्षिहंता विलीनः सन् ५६ आत्मापायं स्वमृत्युं ५७ अयथोत्थितं मिथ्येवावि

एवं कुलिंगं विलपंतमारात्प्रियावियोगातुरमश्रुकंठं स एव तं शाकुनिकः
शरेण विव्याध कालप्रहितो विलीनः ५६ एवं यूयमपश्यंत्य आत्मापा
यमबुद्धयः नैनं प्राप्स्यथ शोचंत्यः पतिं वर्षशतैरपि ५७ हिरण्यकशि
पु॰ बाल एवं प्रवदति सर्वे विस्मितचेतसः ज्ञातयो मेनिरे सर्वमनित्य
मयथोत्थितं ५८ यम एतदुपाख्याय तत्रैवांतरधीयत ज्ञातयोपि सु
यज्ञस्य चक्रुर्यत्सांपरायिकं ५९

र्हितं ५८ सांपरायिकं परलोककृत्यं ५९ श्रीरामचंद्रायनमोनमः श्रीनृसिंहायनमः

गा॰ १

अशोच्यतेतिपादे अडागम आर्षः स्वपरइत्यभिनिवेशएवाज्ञानंतेनविना ६० सस्नुषास्नु
षयासहिता ६१ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेटीकायांद्वितीयोध्यायः ॥२॥ तृतीयेत

ततः शोचतमाद्ययंपरंचात्मानमेवच कआत्माकःपरोवात्रस्वीयःपारक्यएववा ६०
स्वपराभिनिवेशेनविनाज्ञानेनदेहिनां नार॰उ॰ इतिदैत्यपतेर्वाक्यंदितिराकर्ण्यस
स्नुषा पुत्रशोकंक्षणात्त्यक्त्वातत्त्वेचित्तमधारयत् ६१ इतिश्रीभा॰ स॰ ७ द्वितीयोध्यायः
नारदउवाच हिरण्यकशिपूराजन्नजेयमजरामरं आत्मानमप्रतिद्वंद्वमेकराजंव्यधि
त्सत १

स्यतपसा तत्सर्वास्यजगाद्धिधिः आगत्यविस्मितस्तेनसंस्तुतश्चवरानदात् १ तदे
वंसाक्षतानांकद्दनेदानवोदितिस्यबंधूनांशोकंतत्वनिरूपणेनापनीययत्कृतवांस्तदाहहिरण्य
कशिपुरित्यादिना अजेयप्रतिपक्षहीनं एकराजंएकमेवराजानंव्यधित्सत कर्तुमैच्छत् १ ७

ना

१८

प्रतिद्वंद्वं

उर्ध्वौबाहूयस्य नभसिदृष्टिर्यस्य पादांगुष्ठेनाश्रिताः वनिर्येन २ जटानांदीधितिभिः कांति
भिः अंशुभिः रश्मिभिः प्रलयकर्त्ताऽर्कइवरेजे पूर्वयेअलक्षिताः संतोविचेरुस्तेदेवाःपु

सतेपेमंदरद्रोण्यांतपः परमदारुणं ऊर्ध्वबाहुर्नभोदृष्टिः पादांगुष्ठाश्रितावनिः
२ जटादीधितिभीरेजेसंवर्त्तार्कइवांशुभिः तस्मिंस्तपस्तप्यमानेदेवाःस्था
नानिभेजिरे ३ तस्यमूर्ध्नः समुद्भूतःसधूमोग्निस्तपोमयः तिर्यगूर्ध्वमधो
लोकानतपद्विष्वगीरितः ४ चुक्षुभुर्नद्युदन्वंतः सद्वीपाद्रिश्चचालभूः निपेतुः
सग्रहास्ताराजज्वलुश्चदिशोदश ५ तेनतप्तादिवंत्यक्त्वाब्रह्मलोकंययुःसुराः
धात्रेविज्ञापयामासुर्देवदेवजगत्पते ६

नः स्थानिस्थानानिभेजिरे ३ विष्वगीरितःस
र्वतःप्रसृतःसन् ४ द्वीपैरद्रिभिश्चसहिताभूश्चलिता ५ ६

तवबलिहाराः करप्रदाः पूजाकारिण इति वा अभितो भवतीत्यभिभूः हे अभिभो सर्वाधिप
ते पादांतरे भो इति संबोधनं अभितो यावन्न नंस्यतीति संबंधः ७ अत्मणस्तस्मिन् द्वे

द्वैस्येंद्रतपसा तस्मादिविस्पात्तुं न वा क्रमः तस्य चोपशमं भूमन्निधेहि य
दि मन्यसे लोकान् यावन्नं स्यंति बलिहारास्तवाभिभो ७ तस्यायं कि
ल संकल्पमश्चरतोऽस्य चरंतपः श्रूयतां किं न विदितस्तवाथापि निवेदि
तं स्रष्टा चराचरमिदं तपोयोगसमाधिना अध्यास्ते सर्वधिष्ण्येभ्यः
परमेष्ठी निजासनं ८

ष्मुत्पादयितुं तत्संकल्पमाहुः त स्येति चतुर्भिः अथाप्यस्माभिर्नि
वेदितं त्वया श्रूयतां ८ तपोयोगयोः समाधिना निष्ठया सर्वधिष्ण्येभ्यः श्रेष्ठं निजासनं सत्य
लोकं यथा अध्यास्ते अधितिष्ठति ।

तत्तथैवात्मनःसाधयिष्यामि ननुब्रह्मणाअतिदीर्घायुषातपस्तस्मात्साधितंअन्यः
कुतस्तत्साधयेत्तत्राह कालात्मनोरिति यद्यथायुषोल्पत्वेनदेहोवारंवारंम्रियेतीथा
पिकालस्यात्मनश्चनित्यत्वात्बहुभिर्जन्मभिस्तपस्तस्मात्साधयिष्याम्येवेति १० व

तदहंवर्धमानेनतपोयोगसमाधिना कालात्मनोश्चनित्यत्वात्साध
यिष्येतथात्मनः १० अन्यथेदंविधास्येहमयथापूर्वमोजसा किम
न्यैःकालनिर्धूतैः कल्पांतेवैष्णवादिभिः ११

र्धमानेनेतियदुक्तं तस्यफलम
ह अन्यथेति सुरासुरादिव्यत्ययेनअयथापूर्वंपुण्यपापादिव्यत्ययेनइदंजगद्विधास्या
मिवैष्णवादिभिर्ध्रुवादिपदैः किंप्रयोजनं अतस्तदेवसाधयिष्यामि ११ ७ ७ ७

इतित्वत्स्वदापहरणेतस्यनिर्बंधंश्शुश्रुमअतएवासौतपःपरममास्थितः यदत्रयुक्तंतदनं
तरमेव विधत्स्व १२ अन्यथातवस्यानभ्रंशोसतिसाधूनामनिष्टंस्यादितिशोचंतआहुः

इतिश्शुश्रुमनिर्बंधंतपःपरममास्थितः विधत्स्वानंतरंयुक्तंस्वयंत्रिभुवनेश्व
रः १२ तवासनंद्विजगवांपारमेष्ठ्यंजगत्पते भवायश्रेयसेभूत्यैक्षेमाय
विजयायच १३ इतिविज्ञापितोदेवैर्भगवानात्मभूर्नृप परीतोभृगुदक्षा
द्यैर्ययौदैत्येश्वराश्रमं १४

तवपारमेष्ठ्यमिदमासनंद्विजानांगवांचभवायउद्भवायश्रेयसेसुखायभूत्यैऐश्वर्या
यक्षेमाय [illegible] पालनायविजयायउत्कर्षाय १३ १४ श्रीरामचंद्रायनमोनमः ॥७

२१

वल्मीकादिभिः प्रतिछन्नं प्रथमं नददर्श पश्चात्कथं विद्धिलक्ष्यतं प्राहेतिद्वयोरन्वयः आचीर्णं समंताद्भक्षितं मेदस्त्वलक्कमांसंचशोणितं यस्य १५ अभ्रैरापिहितं छन्नं

नददर्शप्रतिछन्नं वल्मीकतृणकीचकैः पिपीलिकाभिराचीर्णमेदस्त्वङ्मांसशोणितं १५ तपंतंतपसालोकान्यथाभ्रापिहितं रविं विलक्ष्य विस्मितः प्राह प्रहसन्हंसवाहनः १६ ब्रह्मोवाच उत्तिष्ठोत्तिष्ठभद्रंतेतपःसिद्धोसिकाश्यप वरदोहमनुप्राप्तो व्रियतामीप्सितोवरः १७ अद्राक्षमहमेतत्तेहृत्सारंमहदद्भुतं दंशभक्षितदेहस्यप्राणाह्यस्थिषुशेरते १८ नैनत्पूर्वर्षयश्चक्रुर्नकरिष्यंतिचापरे निरंबुर्धारयेत्प्राणान्कोवैदिव्यसमाःशतं १९

रविमिवविलक्ष्य १६ १७ हृत्सारं धैर्यं दंशोमक्षिकाविशेषैर्भक्षितोदेहोयस्य १८ निरंबुः निषिद्धं अंबुयेनसः १९ राम

त्यक्तोदकस्य धैः॥ १७॥

तेअनेनव्यवसायेनैवतावज्जितोहंतपोनिष्ठेनभवतातुसुतरांजितः २० अमर्त्यस्यममदर्श
नमफलंनभवति २१ आदौभवतीसादिमकः औक्षत्प्रोक्षितवान् २२ वज्रवत्संहननं

व्यवसायेनतेनेन उक्षरेणमनस्विनां तपोनिष्ठेनभवताजितोहंदितिनंदन २० ततस्त
आशिषःसर्वादद्दाम्यसुरपुंगव मर्त्यस्यतेअमर्त्यस्यदर्शनंनाफलंमम २१ नारद उ॰ इत्यु
क्त्वादिभवोदेवोभक्षितांगंपिपीलिकैः कमंडलुजलेनौक्षद्दिव्येनामोघराधसा २२ सत
त्कीचकवल्मीकात्सह ओजोबलान्वितः सर्वावयवसंपन्नोवज्रसंहननोयुवा २३ अस्थि
नस्तप्तहेमाभोविभावसुरिवैधसः सनिरीक्ष्यांबरेदेवंहंसवाह मवस्थितं २४ श्रीराम

अंगदार्ढ्ययस्य तप्तस्यहेम्नइवआभायस्य २३ तस्यदर्शनमेवमहानुत्सवोयस्य २४

हर्षेणाश्रूणि पुलकोद्गमश्च यस्य २५ [illegible] अंधेन निबिडेन तत्र हेतुः कालसृष्टेन प्रकृतिगु
णरूपेण न तु ध्वांतेन तमसा व्याप्तमिदं जगत्त्रयः अभिव्यनक् अभिव्यक्तमकरोत् २६ यश्च त्रि
गुणेनात्मना इदं सृजति अवति लुंपति च तस्मै रजःसत्त्वतमसां धाम्ने आश्रयाय महते परा

उत्थाय प्रांजलिः प्रहृष्टः समाणो दृशा विभुं हर्षाश्रुपुलकोद्भेदो गिरा गद्गदयागृणात् २५ हिर
ण्यकशिपुरु० कल्पांते कालसृष्टेन योंधेन तमसावृतं अभिव्यनग्जगदिदं स्वयंज्योतिः स्वरोचि
षा २६ आत्मना त्रिवृता चेदं सृजत्यवति लुंपति रजःसत्त्वतमोधाम्ने पराय महते नमः २७ न
म आद्याय बीजाय ज्ञानविज्ञानमूर्तये प्राणेंद्रियमनोबुद्धिविकारैर्व्यक्तिमीयुषे २८ यपरमे

श्वरायेत्यनमस्करोति द्वयोरन्वयः २७ अत्र च सप्रकाशत्वं जगत्प्रकाशत्वं तत्कारणत्वं तत्सृष्ट्यादिक

त्वंमहत्त्वंपरमेश्वरत्वंचेतिषड्विधत्वमुक्तं तदेवप्रपंचयन्नमस्करोतिनमइत्यादिचतुर्भिः बीजा
यकारणाय तत्रहेतुः आद्याय ज्ञानंज्ञप्तिः चित्तानंविषयाकारंज्ञानंमूर्तिर्यस्यतस्मै अनेनस्व
प्रकाशकत्वंजगत्प्रकाशकत्वंचदर्शितं बीजायेतिनिमित्तत्वमुक्तं उपादानत्वंचाह प्राणाद
योयेविकारास्तैरूपैर्व्यक्तिंकार्याकारमीयुषेप्राप्तवते २८ एवंआत्मनात्रिवृताचेतिअनेने
कंकरणत्वंद्वेधादर्शितं महत्त्वमीश्वरत्वंचाह त्वमेवजगतोजंगमस्यतस्थुषःस्थावरस्यच

त्वमीशिषेजगतस्तस्थुषश्चप्राणेनमुख्येनपतिःप्रजानां चित्तस्यचित्तेर्मनइंद्रियाणांपति
र्महान्भूतगुणाशयेशः २९

[illegible] ईशिषेनियंताभवसि केनमुख्येनप्राणेन
सूत्रात्मरूपेणअतस्त्वंप्रजानांपतिः तासांचित्तस्यचित्तेश्चतत्परिणामभूतायाश्चेतनायाःम
नसश्चतन्नियम्यानामिंद्रियाणांचपतिः अतस्त्वमेवमहाभूतानामाकाशादीनांतद्गुणानांश
ब्दादिविषयाणामाशयानांतद्वासनानामीशश्च एतेनैवस्रष्टृत्वंदर्शितं २९

इदानींयज्ञप्रवर्त्तकत्वेनांतर्यामित्वेनचजगत्पालकत्वमाह त्वमेवसप्ततंतून्अग्निष्टोमा
दियज्ञान्विस्तारयसि कथं त्रय्यातन्वावेदत्रयरूपेण कथंभूतया चत्वारोहोतारोय
त्र तत् चातुर्होत्रकंकर्मतद्विषययाविद्यया आत्मवतांप्राणिनामात्मभूतस्त्वमेवांतरात्मा

त्वंसप्ततंतून्वितनोषितन्वात्रय्याचतुर्होत्रकविद्ययाच
त्वमेकआत्मात्मवतामनादिरनंतपारःकविरंतरात्मा ३०

चअंतर्यामी कुतःयतःकविःसर्वज्ञः तत्कुतः एकःअखंडः तत्रहेतुः अनादिरनंतपा
रश्चेति नास्त्यंतःकालतः पारंचदेशतोयस्यसः ३० श्रीकृष्णायपरमात्मनेनमोनमः

त्वमाह

कालरूपेणसंहर्तात्वमेवेति लवाद्यैरवयवैः क्षिणोषिसप्रयासि तदेवंसृष्ट्यादिकर्तृत्वे पिनिर्विकारत्वमेवाह कूटस्थइति तत्रहेतवः आत्माज्ञानरूपः परमेष्ठी परमेश्वरः अ

त्वमेवकालोऽनिमिषोजनानामायुर्लवाद्यावयवैःक्षिणोषि
कूटस्थआत्मापरमेष्ठ्यजोमहांस्त्वंजीवलोकस्यचजीवआत्मा ३१

जः जन्मशून्यः महानपरिच्छिन्नः किंचजीवलोकएवकर्मवशाज्जन्मादिभिर्विक्रियते त्वंतुतस्यजीवः जीवनस्यहेतुः यतस्तस्यात्मानियंता ३१ श्रीरामायनमोनमः ७

तत्नुनास्तीत्याह

तत्कुतस्तत्राह त्वत्त इति त्वत्तो व्यतिरिक्तं यदि किंचिद्भवेत्तर्हि तस्मात्तव जन्मादिविकारो नियम्यत्वं वा भवेत् परं कारणं अपरं कार्यं तत्र च एजज्जंगमं अनेजत् स्थावरं च तद्व्यतिरिक्तं नास्ति विद्याबोधकं शास्त्रं व्यतिरिक्तमस्तीति चेत् न यतः विद्या वेदोपवेदादिविद्यास्था

त्वत्तः परं नापरमप्यनेजदेजच्च किंचिद्व्यतिरिक्तमस्ति वि
द्याः कलास्ते तनवश्च सर्वा हिरण्यगर्भोसि बृहन्त्रिपृष्ठः ३२

गा

नानि कलाश्च वेदैले निते वे वतनवः न तु व्यतिरिक्ताः तत्कुतः यतः त्वं बृहद्ब्रह्मैवासि तद
पि कुतः तत्राह हिरण्यरूपं ब्रह्मांडं गर्भे यस्य स त्रिपृष्ठः त्रिगुणात्मकस्य प्रधानस्य पृष्ठे
परतः स्थितः अक्षरात्परतः पर इत्यादिश्रुतेः ३२ श्रीगणपतये नमो नमो नमः ७ ७

ननु ब्रह्मांशः शरीरस्य जीवस्य मम कुतो ब्रह्मत्वं कुतो वा ब्रह्मांशगर्भत्वादित्यत्राह व्यक्तमा येमिदं तव शरीरं व्यक्तं सत्यमिति वा येन शरीरेण त्वमिंद्रियप्राणमनसां गुणान्विषया

व्यक्तं विभोस्थूलमिदं शरीरं येनेंद्रियप्राणमनोगुणांस्त्वं भुंक्षे स्थितो धाम नि पारमेष्ठ्ये अव्यक्त आत्मा पुरुषः पुराणः ३३

न्भुंक्षे किंच पारमेष्ठ्ये परमैश्वर्ये धामनि स्वरूपे स्थित एव भुंक्षे न तु स्वरूपतिरोधाने न अतस्त्वमव्यक्त आत्मा निरुपाधिर्ब्रह्मैव पुराणपुरुषश्चेत्यर्थः ३३ श्रीकृष्णाय

ननुब्रह्मत्वंपुराणपुरुषत्वंचकथंएकस्यतत्राह हेअनंतयेनत्वयाअव्यक्तेनमनोवच
नागोचरेणरूपेणइदंविश्वंततंव्याप्तंतस्मैतुभ्यंभगवतेअचिंत्यैश्वर्यायनमः भग

अनंताव्यक्तरूपेणयेनेदमखिलंततं चिदचिच्छक्तियुक्तायतस्मैभग
वतेनमः ३४ यदिदास्यस्याभिमतान्वरान्मेवरदोत्तम भूतेभ्यस्त्वद्वि
सृष्टेभ्योमृत्युर्माभून्ममप्रभो ३५ नांतर्बहिर्दिवानक्तमन्यस्मादपिचा
युधैः नभूमौनांबरेमृत्युर्ननरैर्नमृगैरपि ३६

वतेहेतुः चिच्छक्तिर्विद्याअचिच्छक्तिर्मायाताभ्यांयुक्तायेति ३४ ३५ अन्यस्मात्वत्स्र
ष्टव्यतिरिक्तादपिहेभगवन् आयुधैर्माभूत् ३६ श्रीनृसिंहायनमोनमः श्री ७

असुभिः अप्राणैः असुमद्भिः सप्राणैः यथा आत्मनस्तथास्तितथा अप्रतिद्वंद्वतादिकं देहीतिशेषः ३७ तपसायोगेनचप्रभावोयेषां तेषांयत् अणिमाद्यैश्वर्यंपनरिष्यतिन

असुभिर्वासुमद्भिर्वासुरासुरमहोरगैः अप्रतिद्वंद्वतांयुद्धे ऐकपत्यं चदेहिनां ३७ सर्वेषांलोकपालानांमहिमानंयथात्मनः तपोयोगप्रभावानांयन्नरिष्यतिकर्हिचित् ३८ इतिश्रीमद्भागवतेमाहापुराणेसप्तमस्कंधेतृतीयोध्यायः ३ ७ श्रीनारद०

नश्यतितन्मेदेहीत्यर्थः ३८ इतिश्रीभागवतेस०टी० तृतीयोध्यायः ३ चतुर्थेतुवरान् लब्ध्वाविजित्याखिललोकपान् विष्णुद्वेषेणतान्सर्वान्दैत्येंद्रः समपीडयत् १

शतधृतिर्ब्रह्मा १ मममत्तः यद्यपियद्यपिइमेदुर्लभाः २ अमोघोऽनुग्रहोयस्य ३ यद

एवंवृतःशतधृतिर्हिरण्यकशिपोरथ प्रादात्तत्तपसाप्रीतोवरांस्तस्यसुदुर्लभान् १
ब्रह्मोवाच ॥ तातेमेदुर्लभाःपुंसांयान्वृणीषेवरान्मम तथापिवितराम्यंगवरान्यदपिदु
र्लभान् २ ततोजगामभगवानमोघानुग्रहोविभुः पूजितोऽसुरवर्येणस्तूयमानःप्र
जेश्वरैः ३ एवंलब्धवरोदैत्योबिभ्रद्धेममयंवपुः भगवत्यकरोद्द्वेषंभ्रातुर्वधमनुस्मर
न् ४ सविजित्यदिशःसर्वालोकांश्चत्रीन्महासुरः देवासुरमनुष्येंद्रगंधर्वगरुडोरगान् ५
सिद्धचारणविद्याध्रान्ऋषीन्पितृपतीन्मनून् यक्षरक्षःपिशाचेशान्प्रेतभूतपतींस्तथा
६ सर्वसत्वपतीन्जित्वावशमानीयविश्वजित् जहारलोकपालानांस्थानानिसहतेजसा

थेंतपस्तसंतदाह एवमपिस्मारिना ४ ६ सर्वेषांसत्वानांप्राणिजातानांयेपतयस्तान् ७

त्रिविष्टपंस्वर्गंअध्यास्तेस्मअधिष्ठितवान् तत्रमहेंद्रभवनंअध्युवासअधिवसतिस्म ८

देवोयानस्त्रियाजुष्टमध्यास्तेस्मत्रिविष्टपं महेंद्रभवनंसाक्षान्निर्मितंविश्वकर्मणा ८
त्रैलोक्यलक्ष्म्यायतनमध्युवासाखिलर्द्धिमत् यत्रविद्रुमसोपानमहामरकताभुवः ९
यत्रस्फटिककुड्यानिवैडूर्यस्तंभपंक्तयः यत्रचित्रवितानानिपद्मरागासनानिच १०
पयःफेननिभाःशय्यामुक्तादामपरिछदाः कूजद्भिर्नूपुरैर्देव्यःशब्दयंत्यइतस्ततः रत्नस्थलीषुपश्यंतिसुदतीःसुंदरंमुखं ११ तस्मिन्महेंद्रभवनेमहाबलोमहामनानिर्जितलोकएकराट् रेमेभिवंद्यांघ्रियुगःसुरादिभिःप्रतापितैरूर्जितचंडशासनः १२

अखिलसमृद्धियुक्तत्वमेवाह यत्रेतित्रिभिः ९ मुक्तादामानिपरिछदाःपरिकराःयासां १० सुदतीःसुदत्यः ११
ऊर्जितमधिकंतीव्रंचंडंशासनंयस्य १२

अंगहेराजन् उरुगंधिनाउग्रगंधेनमधुनासुरयामत्तं अतएवविवृत्तेविघूर्णितेताम्रेअक्षि
णीयस्यतं अशेषधिष्ण्यपाः सर्वेलोकपालाउपायनयुक्तैः पाणिभिरुपासतत्रिभिर्ब्रह्म

तमंगमत्तंमधुनोरुगंधिना विवृत्तताम्राक्षमशेषधिष्ण्यपाः उपासतो
पायनपाणिभिर्विनात्रिभिस्तपोयोगबलौजसांपदं १३ जगुर्महेंद्रासन
मोजसास्थितंविश्वावसुस्तुंबुरुरस्मदादयः गंधर्वसिद्धाऋषयोऽस्तुवन्मु
हुर्विद्याधराश्चाप्सरसश्चपांडव १४ सएववर्णाश्रमिभिः क्रतुभिर्भूरिदक्षि
णैः इज्यमानोहविर्भागानग्रहीत्स्वेनतेजसा १५

विष्णुरुद्रैर्विनापदंआश्रयभूतं १३ उपासनप्रकारमाह जगुरिति १४ नमोन्नरसिंहाय

१६ तत्पत्न्योनद्यऊहुः वहंतिस्म रत्नाकरानेवाह क्षारेति १७ आक्रीडं क्रीडास्थानंगुणान्पुष्प

अकृष्टपच्यातस्यासीत्सप्तद्वीपवतीमही तथाकामदुघाद्यौस्तुनानाश्चर्यपदंनभः १६
रत्नाकराश्चरत्नौघांस्तत्पत्न्यश्चोहुरूर्मिभिः क्षारसीधुघृतक्षौद्रदधिक्षीरामृतोदकाः
१७ शैलाद्रोणीभिराक्रीडंसर्वर्तुषुगुणानद्रुमाः दधारलोकपालानामेकएवपृथग्गुणान्
१८ सइत्थंनिर्जितककुबेकराड्विषयान्प्रियान् यथोपजोषंभुंजानोनातृप्यदजितेंद्रियः
१९ एवमैश्वर्यमत्तस्यदृप्तस्योच्छास्त्रवर्तिनः कालोमहान्व्यतीयायब्रह्मशापमुपेयुषः २०
तस्योग्रदंडसंविग्नाःसर्वेलोकाःसपालकाः अन्यत्रालब्धशरणाःशरणंययुरच्युतं २१

फलादीन्सर्वलोकपालानांपृथग्विधान्गुणान्वर्षणदहनशोषणादीनेकएवदधार १८ निर्जि
ताः ककुभोयेन यथोपजोषंयथाप्रीति १९ २१

२२ २३ अरूणावक्त्ररहिता २४ ममदर्शनंश्रवणंसर्वेषांश्रेयसांउपपत्तयेश्रामये २५ २६

तस्यैनमोस्तुकाष्ठायैयत्रात्माहरिरीश्वरः यत्कलाननिवर्तंतेशांताःसन्यासिनोमलाः २२
इतितेसंयतात्मानःसमाहितधियोमलाः उपतस्थुर्हृषीकेशंविनिद्रावायुभोजनाः २३
तेषामाविरभूद्वाणीअरूपामेघनिस्वना सन्नादयंतीककुभःसाधूनामभयंकरी २४ मोमे
श्रविबुध श्रेष्ठाःसर्वेषांभद्रमस्तुवः मद्दर्शनंहिभूतानांसर्वश्रेयोपपत्तये २५ ज्ञातमेत
स्यदौरात्म्यंदैतेयापसदस्ययत् तस्यशांतिंकरिष्यामिकालंतावत्प्रतीक्षत २६ यदा
देवेषुवेदेषुगोषुविप्रेषुसाधुषु धर्मेमयिचविद्वेषःसवाआशुविनश्यति २७ श्रीराम

श्रीगोपालकृष्णायनमः २७

ननुदेवादिविद्वेषेप्यस्यविनाशोनास्तिब्रह्मणोवरेणोर्जितत्वात् तत्राहनिर्वैरायेति सर्वं
महंसहेनमद्भक्तद्रोहंइतिभावः २८ असुरंचहतंमेनिरे तदानींतनद्वेषस्यप्रवृत्तत्वादि

॥ निर्वैरायप्रशांतायस्वसुतायमहात्मने प्रह्लादाययदाद्रुह्येद्धनिष्येपिवरोर्जितं २८
नारद उ० इत्युक्तालोकगुरुणातंप्रणम्यदिवौकसः न्यवर्तंतगतोद्वेगामेनिरेचासुरंहतं २९
तस्यदैत्यपतेःपुत्राश्चत्वारःपरमाद्भुताः प्रह्लादोभून्महांस्तेषांगुणैर्महदुपासकः ३० ब्रह्म
ण्यःशीलसंपन्नःसत्यसंधोजितेंद्रियः आत्मवत्सर्वभूतानामेकःप्रियसुहृत्तमः ३१

तिभावः २९ तमेवद्वेषंवक्तुमादौसुतस्यमहत्वमाह तस्येत्यादिना गुणैर्महानभूतगुणाने
वाह महदुपासकइत्यादिना ३० सत्यासंधाप्रतिज्ञायस्य एकएवप्रियश्चसुहृत्तमश्च ३१ ७

सम्यकृनताआर्याणामंध्रयोयेनगुरुषुईश्वरइतिभावनायस्य ३२ व्यसनेषुनोद्विग्नचित्तः
गुणेषुविषयेषुनिःस्पृहः यतस्तेषुअवस्तुदृक् दांताइंद्रियादयोयस्य रहितआसुरो

दासवत्सलतार्योघ्रिःपितृवद्दीनवत्सलः भ्रातृवत्सदृशोस्निग्धोगुरुष्वीश्वरभावनः वि
द्यार्थरूपजन्माढ्योमानस्तंभविवर्जितः ३२ नोद्विग्नचित्तोव्यसनेषुनिस्पृहः श्रुतेषुदृष्टे
षुगुणेष्ववस्तुदृक् दांतेंद्रियप्राणशरीरधीः सदाप्रशांतकामोरहितासुरोसुरः ३२ यस्मि
न्महद्गुणाराजन्गृह्यंतेकविभिर्मुहुः नतेधुनापिधीयंतेयथाभगवतीश्वरे ३४ यंसा
धुगाथासदसिरिपवोपिसुरानृप प्रतिमानंप्रकुर्वंतिकिमुतान्येभवादृशाः ३५

भावोमत्स
रादिर्यस्यसः असुरोपिसन् ३३ अधुनापितेगुणानापिधीयंतेतानेरोहितानभवंति ३४ सा
धुगाथासदसिसाधुकथाप्रसंगवसांसभायांप्रतिमानंदृष्टांतं ३५

स्तूयते मया केवलं यो स्मते सुष्टु कथ्यत इति वा ३६ नैसर्गिकरतो लिंगान्याह न्यस्तक्रीडन

कइतिषड्भिः तन्मनस्तया तदेक चित्तत्वेन ३७ एतानि आसनादीनि गोविंदेन परिरंभितः

गुणैरलमसंख्येयैर्माहात्म्यं तस्य स्तूयते वासुदेवे भगवति यस्य नैसर्गिकी रतिः ३६ न्यस्तक्रीडनको बालो जडवत्तन्मनस्तया कृष्णग्रहगृहीतात्मा न वेद जगदीदृशं ३७ आसीनः पर्यटन्नश्नन् शयानः प्रपिबन्ब्रुवन् नानुसंधत्त एतानि गोविंदपरिरंभितः ३८ क्वचिद्रुदति वैकुंठचिंताशबलचेतनः क्वचिद्धसति तच्चिंताल्हादउद्गायति क्वचित् ३९

आत्मना एकीकृतः ३८ रुद

तिरोहिति वैकुंठस्य चिंतया शबला व्यामिश्रा क्षुभिता चेतना यस्य तस्य चिंतया आल्हादो यस्य

२१

त्कंठः मुक्तकंठः सन् अनुचकार तच्चेष्टादिकं स्वयं कृतवान् ४० संस्पर्शस्तद्भावापत्तिः
तेन निर्वृतः अस्पंदः स्थिरो यः प्रणयः तेन यः आनंदस्तेन यत् सलिलं तेन युक्ते आमीलि
ते ईक्षणे यस्य ४१ आत्मनः परां निर्वृतिं च तन्वन् दुःसंगेन दीनस्यान्यस्यापि मनः शमं

ईषत्

नंदति क्वचिदुत्कंठो विलज्जो नृत्यति क्वचित् क्वचित्तद्भावनायुक्तस्तन्मयोनु
चकार ह ४० क्वचिदुत्पुलकस्तूष्णीमास्ते संस्पर्शनिर्वृतः अस्पंदप्रणयानं
दसलिलामीलितेक्षणः ४१ स उत्तमश्लोकपदारविंदयो र्निषेवयाकिंचनसं
गलब्धया तन्वन्परां निर्वृतिमात्मनो मुहुर्दुःसंगदीनान्यमनः शमं व्यधात्
४२ तस्मिन्महाभागवते महाभागे महात्मनि हिरण्यकशिपू राजन्नकरोदघ
मात्मजे ४३

शांतं व्यधात् ४२ अघं द्रोहम् करोत् ४३

प्रथमाध्यायंतेपरस्मैवार्थमतिविस्मयेनपुनःपृच्छतिदेवर्षइति तवत्वत्तः तववाक्यमि
तिवा साधवेअधमद्रात्साधोद्रोहंह्लतवानितियदेतद्वेदितुं ४४ उपालभंतेआक्षिपंति
अघंतुनैवकुर्वंति अपरःशत्रुरिव ४५ अनुवशान्अनुकूलान्साधून्अपगतरोषान्गुरुःपि

मुचिटि॰

देवर्षएतदिच्छामोवेदितुंतवसुव्रत यदात्मजायशुद्धायपितादात्साधवेह्यघं ४४
पुत्रान्विप्रतिकूलांस्तान्पितरःपुत्रवत्सलाः उपालभंतेशिक्षार्थंनैवाघमपरो
यथा ४५ किमुतानुवशान्साधूंस्तादृशान्गुरुदेवतान् एतत्कौतूहलंब्रह्मन्नस्मा
कंविधमप्रभो पितुःपुत्रायययद्द्वेषोमरणायप्रयोजितः ४६ इतिश्रीभा॰स॰च॰ ७

तेषदेवतायेषांतानुद्दिश्यअघंनकुर्वंतीतिकिमुवक्तव्यमित्यर्थः पुत्रायपुत्रमुद्दिश्यपितुर्द्वे
षःपित्राह्लतोद्वेषः पुत्रस्यमरणार्थंप्रयोजितःप्रवर्त्तितइतियत्एतत्कुतूहलंविधमअपा

कुरु यद्वायथस्मात्पुत्राययोद्वेषः सपितुः मरणायप्रयोजितः अतः एतत्कुतूहलं कथमेत्य
र्थः ४६ इतीश्रीभा॰स॰॥॰॥चतुर्थोध्यायः ४ पंचमेगुरुणोधीतं तस्य सम्यक् विष्णुस्तुतौरतं पातय
न्द्विपसर्पाद्यैः सुतं दैत्योनचाशकत् १ भगवद्भक्तिरेव विद्वेषकारणमितिवक्तुमाह पौरोहि

नारद उवाच पौरोहित्यायभगवान् वृतः काव्यः किलासुरैः शंडामर्कौसु
तौतस्यदैत्यराजगृहांतिके १ तौराज्ञाप्रापितंबालं प्रह्लादं नयकोविदं पा
ठयामासतुः पाठ्यानन्यांश्चासुरबालकान् २ यत्तत्रगुरुणाप्रोक्तं शुश्रुवे
नुपपाठच नसाधुमनसामेने स्वपरासद्ग्राहाश्रयं ३

त्यायेत्यादिना काव्यः शु
क्रः अतस्तस्य सुतौ तत्रन्यवसतामितिशेषः १ पाठ्यान् तदुक्तनीत्यादीन्पाठ्यानसुरबा
लकानितिवान्वयः २ अनुश्रवणानंतरं तथैवपपाठच किंतु तत्साधुमनसानमेने तत्रहे

४ हेअसुरवर्य असद्ग्रहादहंममेतिमिथ्याभिनिवेशाद्धेतोः सम्यगुद्विग्नाधीर्येषांवनंगतः सन् हरिमाश्रयेतेतियत् तदेवाहंसाधुमन्ये कथंभूतंगृहंहित्वाआत्मनः पातनिमित्तं कुतः अंधकूपवन्मोहावहं ५ परपक्षेविष्णोसमाहिताः परिनिष्ठिताः हासमेवाह बुद्धिरिति ६

एकदासुरराट् पुत्रमंकमारोप्यपांडव पप्रच्छकथ्यतांवत्समन्यतेसाधुयद्भवान् ४ प्रह्राद उवाच तत्साधुमन्येसुरवर्य्यदेहिनांसदासमुद्विग्नधियामसद्ग्रहात् हित्वात्मपातंगृहमंधकूपंवनंगतोयद्धरिमाश्रयेत ५ नारद उ० ॥ श्रुत्वापुत्रगिरोदैत्यः परपक्षसमाहिताः जहासबुद्धिर्बालानांभिद्यतेपरबुद्धिभिः ६ सम्यग्विधार्यतांबालोगुरुगेहेद्विजातिभिः विष्णुपक्षैः प्रतिछन्नैर्नभिद्येतास्यधीर्यथा ७

विष्णुपक्षैर्भगवतैर्हेतुभूतैः ननु सद्गृहेकुतस्तेषांप्रवेशः सत्यंतथापि प्रतिछन्नैर्वेषांतरेणाछन्नैः ७

दैत्यैर्गृहमानीतं ८ बालान्सर्वानति अतिक्रम्य तुभ्यं तव ९ १० अहोमायामोहिताभवंतो
मामाक्षिपंतीत्याशयेनतावदाह परः स्वश्चेति मिथ्याभिनिवेशोयदीययामाययैवकृतः

गृहमानीतमाहूयप्रह्लादंदैत्ययाजकाः प्रशस्य श्लक्ष्णयावाचासमपृच्छंतसाम
भिः ८ वत्सप्रह्लाद भद्रंतेसत्यंकथयमामृषा बालानतिकुतस्तुभ्यमेषबुद्धिविप
र्ययः ९ बुद्धिभेदः परकृतउताहोतेस्वतोभवत् भण्यतांश्रोतुकामानांगुरूणांकु
लनंदन १० प्रह्लाद उ॰ परः स्वश्चेत्यसद्ग्राहः पुंसांयन्मायया कृतः विमोहितधि
यांदृष्टस्तस्मैभगवतेनमः ११

नतुवास्तवः अतएवत याविमोहितबुद्धीनांभवतामेवदृ
ष्टः नतुमम तस्मैअचिंत्यमायेश्वरायनमः ११ ७

अहो किमेतत्प्रलपसि तवबुद्धिभेदोयतोजातस्तत्कथयेत्याक्षिप्तः सन्तत्प्रसादादेव
स्फुतरमाहसयदेतित्रिभिः सभगवान्यदा अनुव्रतः अनुकूलोभवतितदापश्वनामि
वबुद्धिर्भेदगता असतीमिथ्या विषया विभिद्यते अभिन्नात्मनिष्ठाभवति १२ भेदस्य

॥ सयदानुव्रतः पुंसांपशुबुद्धिर्विभिद्यते अन्यएषतथान्योहमिति
भेदगतासती १२ सएषआत्मास्वपरेत्सबुद्धिभिर्दुरत्ययानुक्रमणोनि
रूप्यते मुह्यंतियद्वर्त्मनिवेदवादिनोब्रह्मादयोह्येषभिनत्तिमेमतिं १३

असत्वदर्शयन्नाह सएषपरमात्मैवस्वःपरइतिचअविवेकिभिर्निरूप्यते युक्तंचैतत् य
तः यस्यवर्त्मनिजिज्ञासायांब्रह्मादयोपिमुह्यंति तत्रहेतुः दुरत्ययंदुर्घटमनुक्रमणंअनु
चरितमनुवर्णनंवायस्यसः १३

ननुनिर्विकारस्यकथंमतिभेदकत्वं तत्राह यथाअयोलोहं आकर्षस्यायस्कांतस्यसमी
पेस्वयमेवभ्रमति चेतसश्चक्रपाणेः संनिधिरेवकुतोजातस्तत्राहयदृच्छयेति कस्य

यथाभ्राम्यत्ययोब्रह्मन् स्वयमाकर्षसन्निधौ तथामेभिद्यतेचेतश्चक्र
पाणेर्यदृच्छया १४ एतावद्ब्राह्मणायोक्त्वाविरराममहामतिः तंनिर्भर्त्स्या
थकुपितःसदीनोराजसेवकः १५ आनीयतामरेवेत्रमस्माकमयश
स्करः कुलांगारस्यदुर्बुद्धेश्चतुर्थोस्योदितोदमः १६

तपोदानादेःफलमेतदि
तिनज्ञायतइत्यर्थः १४ राजसेवकउवाचेतिशेषः १५ वेत्रंकशाउपायानांमध्येचतु
र्थःदमोदंडः अस्यदुर्बुद्धेरुदितःउक्तःशास्त्रेषुदुर्बुद्धित्वेहेतुः कुलस्यांगारवन्नाशहेतोः
१६

तत्कुतस्तत्राह दैतेया एव चंदनद्रुमाः तेषां वने अयं कंटकतुल्यो जातः तदेवाह यस्य दै
तेयवनस्य मूलोन्मूलने परशुस्थानीयस्य विष्णोरयमर्भक एव नालायितः नालमि
वाचरत् यथा परशोश्छेदकलेबर्व्वरादिनिर्मितो दंडः सहकारी तं विना छेदनासंभवा

दैतेयचंदनवने जातोयं कंटकद्रुमः यन्मूलोन्मूलपरशोर्विष्णोर्नालायितोर्भकः १७
इति तं विविधोपायैर्भीषयंस्तर्ज्जनादिभिः प्रह्लादं ग्राहयामास त्रिवर्गस्योपपादनं १८
तत एनं गुरुर्ज्ञात्वा ज्ञातज्ञेयचतुष्टयं दैत्येंद्रं दर्शयामास [illegible] १९

त् तथायं विष्णोर्दैत्यमूलछेदे हेतुर्जात इत्यर्थः १७ इति तं प्रह्लादं भीषयन् धर्मार्थका
मवर्गस्य प्रतिपादकं शास्त्रं अध्यापयामास १८ ज्ञातं ज्ञेयमुपायानां चतुष्टयं येन तं ज्ञा
त्वा दैत्येंद्रं प्रति मात्रा मस्यंदूत्सर्स्नापितं १९

भा·स
३५

२० २१ २२ पदसेवनंपरिचर्या अर्चनंपूजा दास्यंकर्मार्पणं सख्यंतद्विश्वासादि आत्मनि
वेदनंदेहसमर्पणं यथाविक्रीतस्यगवाश्वादेर्भरणपालनादिचिंतानक्रियतेतथातस्मैदेहं

पादयोः पतितंबालंप्रतिनंद्याशिषासुरः परिष्वज्यचिरंदोर्भ्यांपरमामाप
निर्वृतिं २० आरोप्यांकमवघ्रायमूर्धन्यश्रुकलांबुभिः आसिंचन्विक
सद्वक्त्रमिदमाहयुधिष्ठिर २१ हिरण्यकशिपु०॥ प्रह्रादानूच्यतांतातस्वधी
तंकिंचिदुत्तमं कालेनैतावतायुष्मन्यदशिक्षद्गुरोर्भवान् २२ प्रह्राद उ०
श्रवणंकीर्तनंविष्णोः स्मरणंपादसेवनं अर्चनंवंदनंदास्यंसख्यमात्मनि
वेदनं २३

समर्प्यतच्चिंतावर्जनमिति थः २३ नमोभगवतेश्रीनरसिंहायनमोनमः

३५

इतिनवलक्षणानियस्याःसा अद्धातेनचेद्भगवतिविष्णौभक्तिः क्रियेतसाचअर्पितैवसती यदिक्रियेत नतुकृतासतीपश्चादर्प्येततेनउत्तममधीतंमन्ये नत्वस्माद्गुरोरधीतंशिक्षितं

इतिपुंसार्पिताविष्णौभक्तिश्चेन्नवलक्षणा क्रियेतभगवत्यद्धातन्मन्येधीतमुत्तमं २४
निशम्यैतत्सुतवचोहिरण्यकशिपुस्तदा गुरुपुत्रमुवाचेदंरुषाप्रस्फुरिताधरः २५ ब्रह्म
बंधोकिमेतत्तेविपक्षंश्रयतासता असारंग्राहितोबालोमामनादृत्यदुर्मते २६ संतिह्यसा
धवोलोकेदुर्मैत्राश्छद्मवेषिणः तेषामुदेत्यघंकालेरोगःपातकिनामिव २७

वातयाविधुंकिं
चिदस्तीतिभावः २४ २५ ब्रह्मबंधोइति २६ मित्रत्वेनवर्तमानस्यापिविरोधाचरणंनासंभा
वितमित्याह संतिहीति दुष्टंमैत्रंमित्रत्वंयेषांतेरोगइति ब्रह्महाक्षयरोगीस्यात्सुरापःश्याव
दंतकः स्वर्णहारीतुकुनखीदुश्चर्मागुरुतल्पगइत्यादिस्मृत्युक्तः पातकिनांरोगोयथोदेतितं
थातेषामघंविद्वेषादिकमुदेतीत्यर्थः २७

मत्प्रणीतंमयापाठितंनोस्मभ्यंकुत्कुत्सितंदोषंमास्मअदाः अडागमआर्षः मयिदोषा
रोपंमाकुरुथाइत्यर्थः हेइंद्रशत्रोइति नहिब्राह्मणेषुतवकोपउचितइतिभावः २८ गुरुमु
खीगुरुवाक्यजनिता हेभद्र २९ आस्तामियंवार्ताभवादृशानां विषयासक्तानामत्रा

गुरुपुत्रउ॰ नमत्प्रणीतंनपरप्रणीतंसुतोवदत्येषतवेंद्रशत्रो नैसर्गिकीयंम
तिरस्यराजन्नियच्छमन्युंकदद्दाःस्ममानः २८ नारद॰ गुरुणैवंप्रतिप्रोक्तोभूय
आहासुरःसुतं नचेद्गुरुमुखीयंतेकुतोभद्रासतीमतिः २९ प्रल्हा॰ मतिर्नकृ
ष्णेपरतःस्वतोवामिथोभिपद्येतगृहव्रतानां अदांतगोभिर्विशतांतमिस्रंपुनः
पुनश्चर्वितचर्वणानां ३०

नधिकारादित्याशयेनाहमतिरिति परतःगुरोःस्वतोवामिथो
वान्योन्यतः नाभिपद्येतनसंपद्येत केषां गृहएवव्रतंसंकल्पइतिकृत्यचिंतायेषां अतएवअ
दांतैरनुपरतैर्गोभिरिंद्रियैर्हेतुभूतैः तमिस्रंसंसारंविशतांतत्रचचर्वितस्यैवचर्वणंयेषांते ३०

ननुश्रीकृष्णस्य परमानंदरूपत्वात्तेपितन्निष्ठाएवकिंनस्युः तदज्ञाना) हिस्याह नेतियेदुराशयाः
विषयवासितांतःकरणाः तेहिविष्णुंनविदुः तत्रहेतुः स्वस्मिन्नेवार्थःपुरुषार्थोयेषांतेषांग
तिंगम्यं ननुतेपिगुरूपदेशाद्विष्णुंज्ञास्यंतितत्राह बहिर्विषयेषुअर्थोयेषांतेबहिरर्थास्ता
नेवगुरुत्वेनमंतुंशीलंयेषांते अतःअंधैरुपनीयमानाअंधायथापंथानंनविदुः किंतुगर्ते

नतेविदुःस्वार्थगतिंहिविष्णुंदुराशयायेबहिरर्थमानिनः अंधायथांधैरुपनीयमानावा
चीशतंत्यामुरुदाम्निबद्धाः ३१

पतंति तथातेपिईशस्यतंत्यांदीर्घरज्ज्वांवेदलक्षणा
यांउरूणिदामानिब्राह्मणादिनामानियस्यांतस्यांकाम्यैःकर्मभिर्बद्धाएवभवंतीत्यर्थः तदु
क्तं विषयाविष्टचित्तानांविष्ण्वावेशःसुदूरतः वारुणीदिग्गतंवस्तुव्रजन्नैंद्रींकिमाप्नुयादि
ति ३१

ननुच एकोदेवः सर्वभूतेषुगूढः सर्वव्यापीसर्वभूतांतरात्मेत्यादिश्रुतिप्रतिपादितं विष्णुं कथंनविदुः कुतोवातेषांतन्मतिरप्रवेशस्तत्राह नैषामिति निष्किंचनानांनिस्तैरैर्विषया भिमानानांमहत्तमानांपादरजसांअभिषेकंयावन्नवृणीततावच्छ्रुतिवाक्यतोजातापि

नैषांमतिस्तावदुरुक्रमांघ्रिंस्पृशत्यनर्थापगमोयदर्थः महीयसांपादरजोभिषेकंनि ष्किंचनानांनवृणीतयावत् ३२ इत्युक्तोपरतेपुत्रेहिरण्यकशिपूरुषा अंधीकृतात्मा स्वोत्संगान्निरस्यतमहीतले ३३

एषांमतिरुरुक्रमस्यांघ्रिं नस्पृशतिनप्राप्नोतिअसं भावनादिभिर्विहन्यतइत्यर्थः अनर्थस्यसंसारस्यापगमोयदर्थः यस्याअंघ्रिस्पर्शिन्या मतेरर्थः प्रयोजनं महदनुग्रहाभावान्नतत्वनिश्चयोनापीहमोक्षस्तेषामित्यर्थः ३२ नि रस्यतनिरास्यत्क्षिप ३३ ॥

अमर्षोऽसहनंतेनसहितयारुषाआविष्टोव्याप्तः कषायीभूतेआताम्रेलोचनेयस्य हेनै
र्ऋताः ३४ वध्यत्वेहेतुः यतोयंमेभ्रातृहाकुतः योविष्णोः पादावर्चयतितत्पक्षपातीत्य
र्थः अतःसएवायमित्यन्वयः ३५ अहोविष्णुरपिअविश्वसनीयं किमितिस्वीकृतवानि

आसमर्षरुषाविष्टः कषायीभूतलोचनः वध्यतामाश्वयंवध्यो निःसार्यतनैर्ऋ
ताः ३४ अयंमेभ्रातृहासोपिहित्वास्वान्सुहृदोधमः पितृव्यहंतुर्यः पादौवि
ष्णोर्दासवदर्चति ३५ विष्णोर्वासाध्वसौकिंनुकरिष्यत्यसमंजसः सोल्हदंड
स्यपजंपित्रोरहाघः पंचहायनः ३६ परोप्यपत्यंहितकृद्यथौषधंस्वदेहजोप्या
मयवस्तुतोहितः छिंद्यात्तदंगंयदुतात्मनोहितंशेषंसुखं जीवतियद्विवर्जनात् ३७

त्याह विष्णोर्वेति अहान्जहौ ३६ ननुतवायमपत्यंकथंवध्यस्तत्राह परोप्यौषधमिवेति

तत्कृश्चेत्तर्ह्यपत्यमेव ज्ञेयं सुतःस्वदेहजोपि अहितश्चेत् आमयइव आस्तां ममतास्यदं कथा अंगमपि यच्चरणादि तदप्यात्मनोऽहितं चेत् छिंद्यादेवेत्यर्थः ३७ अतः सर्वैरुपायैर्हंतव्यः संभोज्यो भोजनं भोजना दिषु विषादिप्रयोगैरित्यर्थः यथाऽदृष्टमिंद्रियं मुनेः शत्रुः ३८

सर्वैरुपायैर्हंतव्यः संभोजशयनासनैः सुहृल्लिंगधरः शत्रुर्मुनेर्दुष्टमिवेंद्रियं ३८ नैर्ऋतास्ते समादिष्टा भर्त्रा वै शूलपाणयः तिग्मदंष्ट्रकरालास्यास्ताम्रश्मश्रुशिरोरुहाः ३९ नदंतो भैरवान्नादांश्छिंधि भिंधीति वादिनः आसीनं चाहनन्शूलैः प्रह्लादं सर्वमर्मसु ४०

तिग्मास्तीक्ष्णा दंष्ट्रा येषां करालान्यास्यानि येषां ते च ते च ताम्राणि श्मश्रूणि शिरोरुहाश्च येषां ते ३९ ४० नमो भगवते श्रीलक्ष्मीनृसिंहाय परमात्मने

परेईश्वरेयुक्तः समाहितआत्मामनोयस्यतास्मिन् तेषांप्रहाराःनिःफलाजाताः तत्रहेत
वः ब्रह्मणिनिर्विकारेअनिर्देश्येअविषयेभगवति निरतिशयैश्वर्ये अखिलात्मनिशास्त्रा
दीनामपिनियंतरि एवंभूतेपरमेश्वरेअपुण्यस्यनिर्दैवस्यसत्क्रियामहोद्यमाइव ४३

परेब्रह्मण्यनिर्देश्येभगवत्यखिलात्मनि युक्तात्मन्यफलाआसन्नपुण्यस्ये
वसत्क्रियाः ४१ प्रयासेपहतेतस्मिन्दैत्येंद्रः परिशंकितः चकारतद्वधोपाय
न्निर्बंधेनयुधिष्ठिर ४२ दिग्गजैर्दंदशूकेंद्रैरभिचारावपातनैः मायाभिःस
न्निरोधैश्चगरदानैरभोजनैः ४३ हिमवाय्वग्निसलिलैः पर्वताक्रमणैरपि नश
शाकयदाहंतुमपापमसुरःसुतं चिंतांदीर्घतमांप्राप्तस्तत्कर्तुंनाभ्यपद्यत ४४

अभिचाराः कृत्यादयः अवपातनानिगिरिशृंगादधःपातनानितैः अवध्यादिषुसन्निरोधैश्च
४३ पर्वताक्रमणैः पर्वतानामुपरिक्षेपैः बहुवचनैरभिचारादयस्तांदर्शयतितद्धनंकर्तुंनाभ्यपद्य

चिंतामेवाह एष इति त्रिभिः मेमया असाधुपुरुषं यथा भवति तथोक्तः असद्धर्मैरपका
रैः अभिचारैर्वा ४४ अविदूरे वर्त्तमानो बालोप्ययं अजडधीः निर्भयचित्तः मे अनार्य्यं
अन्याय्यं शत्रुत्वं वा न विस्मरति अजीगर्त्तस्य मध्यमपुत्रः शुनःशेपो नाम पितृभ्यां

एष मे बह्वसाधूक्तो वधोपायाश्च निर्मिताः तैस्तैर्द्रोहैरसद्धर्मैर्मुक्तः
स्वेनैव तेजसा ४४ वर्त्तमानोविदूरे वै बालोप्यजडधीरयं न विस्मरति.
मेनार्यं शुनःशेफ इव प्रभुः ४५

हरिश्चंद्राय विक्रीतः सन् यथा तयोरपकारमविस्मरन् तद्द्विपक्षं विश्वामित्रमाश्रित्य गो
त्रांतरमापन्नस्तद्वत् यद्वा स्वभावापरित्यागे दृष्टांतः शुनःशेफः पुच्छमिवेति ४५ ७श्लो

अप्रमेयः अपरिमितोनुभावोयस्य नकुतश्चिद्भयंयस्य नवाभविता अन्यथा मृत्युर्नैवभ
विष्यतीत्यर्थः ४७ औशनसौशनसःपुत्रोनीतिज्ञो विविक्तेएकांते ४८ भ्रुवोर्विजृं
भणेनैवत्रस्ता धिष्ण्यपा पार्श्विनस्तस्य चिंसंनचस्महेनपश्यामः पदमालंबनंनैवास्ति

अप्रमेयानुभावोयमकुतश्चिद्भयोऽमरः नूनमेतद्विरोधेन मृत्युर्मेभवितान
वा ४७ इतितंचिंतयाकिंचिन्म्लानश्रियमधोमुखं शंडामर्कौवौशनसौ
विविक्तइतिहोचतुः ४८ जितंत्वकेनजगत्त्रयंभ्रुवोर्विजृंभणत्रस्तसमस्त
धिष्ण्यपं नतस्यचिंसंतवनाथचस्महेनवैशिमूनांगुणदोषयोःपदं ४९ इमं

यद्याशिमूनांत्वंगुणदोषयोःपदंविषयोनभवतीत्यर्थः ४९ तथापितुबंधनमस्योचितमि
त्याहतुः इमंतातेति यावद्गुरुरागमिष्यतितावद्वध्यानिधेहि ततःकिंअतउचतुः बुद्धिश्चसमी
चीनावयसाभवतीति ५०

॥ तुषारोर्वरुणस्य बध्यानि धेहि भीतोनपलाय
तेयथा बुद्धिश्च पुंसो वयसार्यसेवया यावद्गुरुर्भा
र्गव आगमिष्यति ५०

अनुज्ञायतथेत्यंगीकृत्य ५१ ततस्तौप्रह्लादायधर्मादिकमूचतुः प्रश्रितस्सावनत
श्चतस्मै ५२ यथावत्त्रिवर्गमनुशिक्षितमपिनसाधुमेनेतांशिक्षांच कुतः द्वंद्वैः रागद्वे

तथेतिगुरुपुत्रोक्तमनुज्ञायेदमब्रवीत् धर्मोह्यस्योपदेष्टव्योराज्ञांयोगृहमेधिनां ५१
धर्ममर्थंचकामंचनितरांचानुपूर्वशः प्रह्लादायोचतूराजन्प्रश्रितावनतायच ५२
यथात्रिवर्गंगुरुभिरात्मनेउपशिक्षितं नसाधुमेनेतच्छिक्षांद्वंद्वारामोपवर्णितां ५३
यदाचार्य्यःपरावृत्तोगृहमेधीयकर्मसु वयस्यैर्बालकैस्तत्रसोपहूतःकृतक्षणैः ५४
अथतान्श्लक्ष्णयावाचाप्रत्याहूयमहाबुधः उवाचविद्वांस्तन्निष्ठांकृपयाप्रहसन्निव

षादिभिर्विषयेष्वारमणंयेषांतैरुपवर्णितां ५३ परावृत्तःअन्यत्रगतःसन्नुपहूतः संधिःपा
दपूरणार्थः कृतक्षणैःकृतोत्सवैःलब्धावसरैरितिवा ५४ तेषांनिष्ठांजन्ममरणादिलक्षणांवि
द्वान् ५५

हृद्वारामाणामीरितैरीहितैश्चनदूषिता धीर्येषांयतोबालाः ५६ तस्मिन्नेववन्यस्तंतद्धृदयमी
क्षणंचयैः ५७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेस० टीकायांपंचमोध्यायः ५ षष्ठेगुरोगृहव्य

तेतुतद्गौरवात्सर्वेत्यक्तक्रीडापरिच्छदाः बालाअदूषितधियोद्वंद्वारामेरि
तेहितैः ५६ पर्युपासततराजेंद्रतन्न्यस्तहृदयेक्षणाः तानाहकरुणोमैत्रो
महाभागवतोसुरः ५७ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेस० पंचमोध्यायः ॥५॥ ५

ग्रेप्रह्लादोदैत्यबालकान् अनुकंप्यपरंतत्वंनारदोक्तमुपादिशत् १ निरर्थकंक्रियाला
पैरायुर्व्ययमजानतां प्रह्लादःसदयंप्राहधर्मंभागवतंकृती २ नमोनारायणायपर० २

कौमारइत्यादिना इहैवमानुषजन्मनि धर्मानाचरेत् यतोर्थदमेतत् तत्रकौमारएव यतःतदप्यध्रुवं नचैवंभूतंजन्मांतरं यतःदुर्लभं तत्रधर्मानेवाचरेत् नसुखार्थेप्रयासान् तत्र भागवतानेवनकाम्यान् १ इहभागवतानेवधर्मानाचरेदित्येतदुपपादयति यथाही

प्रहादउ॰ कौमारआचरेत्प्राज्ञोधर्मान्भागवतानिह दुर्लभंमानुषंजन्मतदप्यध्रुवमर्थदं १ यथाहिपुरुषस्येहविष्णोःपादोपसर्पणं यदेष सर्वभूतानांप्रियआत्मेश्वरःसुहृत् २ सुखमैंद्रियकंदैत्यादेहयोगेनदेहिनां सर्वत्रलभ्यतेदैवाद्यथादुःखमयत्नतः ३

तिचतुर्भिः इहपुरुषस्यविष्णोः पादोपसर्पणमेवयथाअनुरूपंयोग्यमित्यर्थः यद्यस्मादेषप्रियइत्यादि २ भोगोयमः कथंत्याज्यइतिचेत्तत्राह सुखमिति सर्वत्रपश्वादावपिदै

ननु

अतस्तदर्थेप्रयासोनकर्त्तव्यः यतः प्रयासात्परंकेवलंआयुषोव्ययएव यतस्तथातेन
प्रकारेणक्षेमंनप्राप्नोति ४ भयमाश्रितः संसारंप्राप्तःपुरुषरूपंशरीरंयावत्पुष्कलम
स्तिनतुविपद्येतअक्षमंनभवेत्तनस्येदितिवातावच्छीघ्रंक्षेमाययतेत ५ आयुर्व्ययक्रम

ततःप्रयासोनकर्त्तव्योयत आयुर्व्ययःपरं नतथाविंदतेक्षेमंमुकुंदचरणांबुजं ४
ततोयतेतकुशलःक्षेमायभयमाश्रितः शरीरंपौरुषंयावन्नविपद्येतपुष्कलं ५
पुंसोवर्षशतंह्यायुस्तदर्धंचाजितात्मनः निष्फलंयदसौरात्र्यांशेतेंधंप्रापितस्त
मः ६ मुग्धस्यबा[illegible]कौमारेक्रीडतोयातिविंशतिः जरयाग्रस्तदेहस्ययात्यकल्पस्य
विंशतिः ७ दुरापूरेणकामेनमोहेनचबलीयसा शेषंगृहेषुसक्तस्यप्रमत्तस्याप

माह पुंसइतित्रिभिः यद्यस्मात्स्वपते ६ विंशतिः वर्षाणिआयुर्याति ७ दुरापूरेणदुःखेःसमं

ननु यौवने गृहासक्तोपि पश्चाद्विरक्तः सन् क्षेमं यास्यतीत्याशंक्य तदसंभवं दर्शयन् कौमार एवाचरेदित्येतदुपपादयति कोगृहेष्विति सप्तभिः ९ यं अर्थं असुभिः क्रीणाति प्राणहानिमंगीकृत्यापि तस्करादिरर्थं साधयति तस्मिन्नर्थे तृष्णां को नु विसृजेत् १० किंच कथमित्या

कोगृहेषु पुमान्सक्त आत्मानमजितेंद्रियः स्नेहपाशैर्दृढैर्बद्धमुत्सहेत विमोचितुं ९
कोन्वर्थतृष्णां विसृजेत्प्राणेभ्योपि य ईप्सितः यं क्रीणात्यसुभिः प्रेष्ठैस्तस्करः सेवको वणिक् १०
कथं प्रियाया अनुकंपितायाः संगं रहस्यं रुचिरांश्च मंत्रान् सुहृत्सु च स्नेहसितः शिशूनां कलाक्षराणामनुरक्तचित्तः ११

रि प्रियायाः संगादिकं स्मरन् कथं त्यजेदिति तृतीयेनान्वयः मंत्रान्हितशिक्षालापान् सुहृत्सु च संगं तेषां स्नेहेन सितो बद्धः कलानि मधुराण्यक्षराणि येषां तेषां च संगं तेष्वनुरक्तं चित्तं यस्य ११

ताः श्वशुरगृहे स्थिताः हृद्याः हृदयंगमाः मनोज्ञाः उरवः परिच्छदा ये सुतान् वृत्तीः जीविकाः कुल्याः कुलपरंपरागताः १२ कोशस्कृत् कोशकारी कीटः स यथा गृहं कुर्वन् आत्मनो निर्गमाय द्वारमपि नावशेषयति तथा कर्माणीहमानः ननु अवित्तस्य कामोपि दोष

पुमान् स्मरंस्ता दुहितॄर्हृदय्याः भ्रातॄन् स्वसॄर्वा पितरौ च दीनौ गृहान् मनोज्ञोरुपरिच्छदांश्च वृत्तीस्तु कुल्याः पशुभृत्यवर्गान् १२ त्यजेत कोशस्कृदिवेहमानः कर्माणि लोभादवित्तसकामः औपस्थ्यजैह्व्यं बहुमन्यमानः [illegible] ११ कथं विरज्येत दुरंतमोहः १३

दर्शनेन विरक्तः सन् त्यजेत् तत्राह औपस्थ्यं च शैश्न्यं जैह्व्यं च सुखं तदेवाधिकं मन्यमानः अतो दुरंतो मोहो यस्य स कथं विरज्येत विरक्तः स्यात् १३ नमो नमः

दुरंतमोहत्वं दर्शयन्नाह कुटुंबपोषणाय वियत् क्षीयमाणं निजमायुः पुरुषार्थं च विहतं नबुध्यते अतएव तापत्रयेण दुःखितचित्तोपि न निर्विद्यते दुःखबुद्धिं न करोति यतः

कुटुंबपोषाय वियन्निजायुर्नबुध्यतेर्थं विहतं प्रमत्तः सर्वत्र ता
पत्रय दुःखितात्मा निर्विद्यते न स्वकुटुंबरामः १४ वित्तेषु नित्या
भिनिविष्टचेता विद्वांश्च दोषं परवित्तहर्तुः प्रेत्येह चाथाप्यजितेंद्रि
यस्तदशांतकामो हरते कुटुंबी १५

स्वकुटुंबे रामो रतिर्यस्य १४ प्रस्तुत चौर्यं करोतीत्याह वित्तेष्विति नित्यमभिनिविष्टं चेतो यस्य सः परवित्तहर्तुः प्रेत्य नरकलक्षणं इह च राजदंडादिरूपं दोषं यद्यपि विद्वान् अथाप्यशांताभिलाषः तत्परवित्तं हरत्येव

तदेवं कोग्रहेषु पुमानित्यादिसप्तभिः श्लोकैरुपपादितं ग्रहादिषु प्रसक्तस्य वैराग्याय
संभवमुपसंहरति विद्वानपीति खलोकाय आत्मपरामर्शायनकल्पते किंतु विमू

विद्वानपीत्थंदनुजाः कुटुंबं पुष्णन्स्वलोकायनकल्पते वै
यः स्वीयपारक्यविभिन्नभावस्तमः प्रपद्येत यथा विमूढः १६

ढो यथा तथा विद्वानपि तमः अभिनिवेशमेव प्रपद्यते तत्र हेतुः यः इति स्वीयमिदं पार
क्यमिदमिति विभिन्नो भावो भावना यस्य सः १६ श्रीरामचंद्राय परमात्मने नमः १६

तस्मात्कौमार एव भागवतान् धर्मानाचरेदिति सहेतुकमुपसंहरति यतः कश्चिदपि स्वात्मानं मोचितुं न समर्थः ततो नारायणं उपेत्त शरणं याते स्युत्तरेणान्वयः असामर्थ्ये हेतुः अलं दीनो लंपटः अतः कामोद्दाशीयासां तासां विहारे क्रीडायां निमित्ते क्रीडामृगः

यतो न कश्चित्क्व च कुत्रचिद्दादीनः स्वमात्मानमलं समर्थः विमोचितुं कामदृशां विहारे क्रीडामृगो यन्निगडो विसर्गः १७ ६ ८

विहारमिति पृथक् पाठे तासां विहारसाधनमात्मानं यतस्तासां क्रीडामृग इत्यन्वयः किं च यत्र यासु निगडः श्रृंखला तुल्यो विसर्गः पुत्रादिरूपो भवति १७ श्री गोपालाय नमः

विदूरात्‌विदूरतः संगंपरित्यज्य यद्वाअविदूरात्‌शीघ्रमुपेतेत्यन्वयः यस्मात्सएवापवर्गइ
षितः इष्टः १८ बालानामस्माकंतदंजनमशक्यमितिचेत्तत्राहनही बह्वायासः अतिप्र

ततोविदूरात्परिलक्ष्यदैत्यादैत्येषुसंगंविषयात्मकेषु उपेतनारायणमादिदेवंसमुक्तसंगै
रिषितोपवर्गः १८ नह्यच्युतंप्रीणयतोबह्वायासोसुरात्मजाः आत्मत्वात्सर्वभूतानां
सिद्धत्वादिहसर्वतः १९ परावरेषुभूतेषुब्रह्मांतस्थावरादिषु भौतिकेषुविकारेषुभूते
षुचमहत्सुच २० गुणेषुगुणसाम्येचगुणव्यतिकरेतथा एकएवपरोह्यात्माभगवानीश्वरोव्य
य: २१

यासः १९ आत्मत्वात्सर्वत्रप्रसिद्धत्वादितिचहेतुद्वयमुपपादयतिपरावरेष्वितिचतुर्भिः ब्रह्मा
अंतोयेषांस्थावरआदिर्येषांतेषुजीवेषुभौतिकेषुअजीवेषुघटादिषुमहत्सुचभूतेष्वाकाशादिषु
गुणसाम्येप्रधानेगुणव्यतिकरेमहत्तत्वादौचपरःब्रह्मस्वरूपः २१ २०

भूतेषु

कथंतर्हिद्रष्टृदृश्ययोर्भोक्तृभोग्ययोर्भेदः माययेत्याह प्रत्यगात्मा द्रष्टाभोक्तातत्स्वरूपेण
व्यापकतयानिर्दिश्यः दृश्यंभोग्यंदेहादितद्रूपेणचव्याप्यतयानिर्देश्योमाययाईयतइत्यु
त्तरेणान्वयः वस्तुतस्तुस्वयंअविकल्पितोनिर्देश्योपिसन् यद्वाअनिर्देश्योपिएवंनिर्देश्यः

प्रत्यगात्मस्वरूपेणदृश्यरूपेणचस्वयं व्याप्यव्यापकनिर्देश्योन्यनिर्देश्योविकल्पितः
२२ केवलानुभवानंदस्वरूपःपरमेश्वरः माययांतर्हितैश्वर्यईयतेगुणसर्गया २३

सन्विकल्पितईयतइत्युत्तरेणान्वयः २२ यतः केवलोऽनुभवात्मकः आनंदएवस्वरूपंय
स्य ननुसएवचेत्सर्वत्रतर्हिसर्वत्रसर्वज्ञत्वाद्युपलभ्येततत्राह गुणात्मकः सर्गोयस्याः
सागुणसर्गातयामाययाअंतर्हितमैश्वर्यंयेनसः २३ नमोभगवतेनमः ७ ७ ७

यस्मादेवंतस्मात्सर्वेषुयथोचितंदयांसौहृदंचकुरुत ययादयया॰न्मुच्यसंत्यज्य २४ त
तः किमतआह तुष्टेचतत्रतस्मिन्नकिमलभ्यं तथापिगुणपरिणामादे॰ ग्रादेवस्वसिद्धा
अयत्नसिद्धायेधर्मादयः तैः किं अगुणेनचमोक्षेणकांक्षितेनकिं तमुपगायतांनोस्मा

तस्मात्सर्वेषुभूतेषुदयांकुरुतसौहृदं भावमासुरमुन्मुच्यययातुष्यत्यधोक्षजः २४
तुष्टेचतत्रकिमलभ्यमनंतआद्ये किंतैर्गुणव्यतिकरादिहयेस्वसिद्धाः धर्मादयः
किमगुणेनचकांक्षितेनसारंजुषांचरणयोरुपगायतांनः २५

कं अनाकांक्षितस्यापि(तस्य)सिद्धेः यद्धामाभून्मोक्षः तस्यचरणयोः सारंजुषांसुधांसेवमा
नानांतेनापिकिमित्यर्थः २५ ९

ननुधर्मादेरपुरुषार्थत्वेकिमित्याचार्याभ्यांवेदोक्तत्वेनसत्य एवाभिहितः तत्राह धर्मोः
र्थः कामश्चेतियस्त्रिवर्गः तदर्थंचयेईक्षाद्याअभिहिताः ईक्षा आत्मविद्यात्रयीकर्मविद्या
नयदंडनीतिश्च विविधाचवार्त्ताजीविका तदेतत्सर्वंनिगमस्यार्थजातं स्वसु

धर्मोर्थकामइतियोभिहितस्त्रिवर्गईक्षात्रयीनयदमौविविधाचवार्त्ता मन्येतदेतदखि
लंनिगमस्यसत्यं स्वात्मार्पणंस्वसुहृदः परमस्यपुंसः २६

हृदः स्वांतर्यामिणः परम
स्यपुंसः स्वात्मार्पणसाधनंचेत्तर्हिसत्यंमन्येसत्यपरत्वात् अन्यथातदसत्यमेव
यद्वातदेतदखिलंनिगमस्यत्रैगुण्यस्यप्रतिपाद्यंमन्ये सत्यंपुनर्निर्गुण्यलक्षणंपर
मस्यपुंसः स्वात्मार्पणमेवेत्यर्थः तदुक्तंभगवता त्रैगुण्यविषयावेदानिस्त्रैगुण्योभवार्जु
नेति २६

विषय

तेषांविश्वासार्थंगुरुसंप्रदायमाहज्ञानमिति यत्रनारदः श्रोतातत्रकुतोमद्दृशानाम
धिकारइतिमाशंकीत्याह भगवतएकांतभक्तानांयत्पादरजः तेनआप्लुतानांज्ञाता

ज्ञानंयदेतदमलंदुरवापमाह नारायणोनरसखः किलनारदाय
एकांतिनांभगवतस्तदकिंचनानांपादारविंदरजसाप्लुतदेहिनां
स्यात् २७ श्रुतमेतन्मयापूर्वंज्ञानंविज्ञानसंयुतं धर्मंभागवतंशु
द्धंनारदाद्देवदर्शनात् २८

नांदेहिनांसर्वेषामपितज्ज्ञानंस्यात्नतूत्तमानामेवेतिनियमः २७ अतएवमया
पिनारदाच्छ्रुतंविज्ञानसंयुतमनुभवपर्यंतंधर्मंचश्रुतं २८ नमोनारायणायनमः

तत्रातिविस्मिताः पृच्छंतिप्र ह्लादेति एताभ्यामृतेअन्यंगुरुंनविद्मः एतदागमनात्पूर्व
मेवाहंनारदपार्श्वेगतइतिचेत्तत्राहुः बालानामपिअतिशिष्टानामस्माकमेतावीश्वरौ

दैत्यपुत्रा ऊचुः प्रह्लादत्वंवयंचापिनर्तेन्यंविद्महेगुरुं एताभ्यांगुरु
पुत्राभ्यांबालानामपिहीश्वरौ २९ बालस्यांतःपुरस्थस्यमहत्संगो
दुरन्वयः छिंधिनःसंशयंसौम्यस्याच्चेद्विश्रंभकारणं ३० इतिश्री
भागवतेमहापु० सप्तमस्कंधेप्रह्लादानुचरितेषष्ठोध्यायः ६॥७॥

नियंतारौ अतस्तवान्यत्रगमनंनसंभवति २९ सएवात्रागतइत्यपिनसंभवतीत्याहुः
बालस्येतिदुरन्वयःदुर्घटः विश्रंभकारणंविश्वासहेतुः ३० इतिश्रीभा०टी० षष्ठोध्यायः

सप्तमेमातृगर्भस्थेस्वस्मिन्नारदभाषितं प्रह्लादोवर्णयामासशिष्यप्रत्ययसिद्धये १
अश्राविनारदादेतन्मयागर्भइतीरितुं तत्प्रस्तावकथामाह पद्यैः षोडशभिः सुधीः २

नारदउवाच एवंदैत्यसुतैः पृष्टोमहाभागवतोसुरः उवाचस्म
यमानस्तान्स्मरन्मदनुभाषितं १ प्रह्लादउ० पितरिप्रस्थितेस्मा
कंतपसेमंदराचलं युद्धोद्यमंपरंचक्रुर्विबुधादानवान्प्रति २ पि
पीलिकैरहिरिवदिष्ट्यालोकोपतापनः पापेनपापोभक्षीतिवादि
नोवासवादयः ३

अस्माकंपितरिहिरण्यकशिपौ १ स्वकृतेनैवपापेनपापोसौअभ
क्षिभक्षितइतिहर्षेणवदंतोयुद्धोद्यमंचक्रुः २ ३ श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यांनमः ७

४ ५ राज्ञः शिबिरं आवासं व्यलुंपन् सर्वस्वापहारेण नाशितवंतः ६ ७ अनागसं नि

॥ तेषामतिबलोद्योगं निशम्यासुरयूथपाः वध्यमानाः सुरैर्भीता दुद्रुवुः सर्वतोदिशं

४ कलत्रमित्रपुत्राप्तान् गृहान्पशुपरिच्छदान् नावेक्ष्यमाणास्त्वरिताः सर्वे प्राणपरी

प्सवः ५ व्यलुंपन् राजशिबिरममरा जयकांक्षिणः इंद्रस्तु राजमहिषीं मातरं मम चाग्र

हीत् ६ नीयमानां भयोद्विग्नां रुदंतीं कुररीमिव यदृच्छयागतस्तत्र देवर्षिर्ददृशे पथि

७ प्राह चैनां सुरपते नेतुमर्हस्यनागसं मुंच मुंच महाभाग सतीं परपरिग्रहं ८ ७

रपराधमेनां नेतुं मार्हसीति प्राह ८

अविषह्यं दुःसहं अतः अनया प्रसवपर्यंतमत्रास्यतां ततश्च अर्थस्य पदवीं मार्गं ग
तः प्राप्तः सन् जातं पुत्रं हत्वा मोक्ष्यामीत्यर्थः ९ साक्षात्स्वगुणैरेव महान् नतु पित्रादि

इंद्र उ० आस्ते साऽजठरे वीर्यमविषह्यं सुरद्विषः आस्पतां यावत्प्रसवं मोक्षेर्थपदवीं
गतः ९ नारद उ० अयं निःकिल्बिषः साक्षान्महाभागवतो महान् नत्वया प्राप्स्यतेसं
स्थाम नंतानुचरो बली १० इत्युक्तस्तां विहायेंद्रो देवर्षेर्मानयन्वचः अनंतप्रियभक्त्यै
नां परिक्रम्य दिवं ययौ ११ ततो नो मातरमृषिः समानीय निजाश्रमं आश्वास्येहोष्य

तां वत्से यावत्ते भर्तुरागमः १२

संबंधात्त्वया हेतुभूतेन स
स्यां मृत्युं न यास्यति तत्र हेतु
वः निःकिल्बिषत्वादयः १० अनंतस्याप्रियो यो हं स वाप्रियो यस्य तस्य मम भक्त्या ए
नां प्रदक्षिणीकृत्य ११ इहोष्यतामित्याहेति शेषः १२

अंतिसमीपे १२ अंतर्वत्नीगर्भिणी इच्छयाभर्तुरागमनानंतरं प्रसूतयेएवमपिस्वगर्भ
स्यक्षेमाय १४ तस्याः शोकशांत्यै धर्मस्यतत्त्वंभक्तिलक्षणं ज्ञानमात्मानात्मविवेकः त

तथेत्यवात्सीद्दिवर्षैरंतिसाप्यकुतोभया यावद्दैत्यपतिर्घोरात्तपसोनन्यवर्तत १३
ऋषिंपर्यचरत्तत्रभक्त्यापरमयासती अंतर्वत्नीस्वगर्भस्यक्षेमायेच्छाप्रसूतये १४
ऋषिःकारुणिकस्तस्याःप्रादादुभयमीश्वरः धर्मस्यतत्त्वंज्ञानंचमामप्युद्दिश्यनिर्मलं १५
तत्तुकालस्यदीर्घत्वात्स्त्रीत्वान्मातुस्तिरोदधे ऋषिणानुगृहीतंमांनाधुनाप्यजहात्स्मृतिः
भवतामपिभूयान्मेयदिश्रद्दधतेवचः वैशारदीधीःश्रद्धातःस्त्रीबालानांचमेयथा १७

उभयंप्रादात् ईश्वरःसमर्थः १५ १६ भूयाद्भवेद्वैशारदीस्वार्थेतद्धितः देहाद्यहंकारछेदनिपुणे

कासौ वैशारदी धीरित्यपेक्षायां नारदोक्तमेव देहात्मविवेकप्रकारमाह जन्मेति द्वाभ्यां ज
न्माद्याः जायते अस्ति वर्धते विपरिणमते अपक्षीयते नश्यतीत्येवंभूता इमे षड्भावा विकाराः
वृक्षस्येव यथा फलानां संदृश्यंते तद्वदात्मनि तथैव स्थिते देहस्य दृष्टा इत्यर्थः ईश्वराका
रसमर्था मूर्तिर्यस्य तेन १८ तदेवं देहधर्मैस्तद्वैलक्षण्येनात्मनो देहाद्भेदो दर्शितः इदानीं

जन्माद्याः षडिमे भावा दृष्टा देहस्य नात्मनः फलानामिव वृक्षस्य कालेनेश्वरमूर्तिना १८
आत्मा नित्योऽव्ययः शुद्ध एकः क्षेत्रज्ञ आश्रयः अविक्रियः स्वदृक् हेतुर्व्यापकोसंग्यनावृतः १९

मात्मधर्मैरेव भेदं स्फुटयंस्तदहंकारादिकं त्याजयति आत्मा नित्यः अविनाशी वा अरे अयमात्मे
ति श्रुतेः अव्ययः अपक्षयशून्यः ऋचो अक्षरे परमे व्योमन्निति श्रुतेः शुद्धः निरवद्यं निरंज
नमिति श्रुतेः एकः एकमेवाद्वितीयमिति श्रुतेः क्षेत्रज्ञः विज्ञातारमरे केन विजानीयादिति

श्रुतेः आश्रयः यस्मिन्द्यौः पृथिवी चांतरिक्षमितिश्रुतेः अविक्रियः निष्कलं निष्क्रियं शांतमि तिश्रुतेः स्वदृक् आत्मज्योतिः सम्राडितिहोवाचेतिश्रुतेः हेतुः सत्स्मात्लोकानसृजतेतिश्रु तेः व्यापकः सत्यंज्ञानमनंतं इतिश्रुतेः असंगी असंगोह्ययंपुरुषइतिश्रुतेः अनावृतः पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यतइतिश्रुतेः १९ परैःश्रेष्ठैर्विवेकसमर्थैः देहादेर्दंविद्या

एतैर्द्वादशभिर्विद्वानात्मनो लक्षणैः परैः अहंममेत्यसद्भावं देहादौ मोहजं त्यजेत् २० स्व र्णंयथाग्रावसुहेमकारः क्षेत्रेषुयोगैस्तदभिज्ञआप्नुयात् क्षेत्रेषुदेहेषुतथात्मयोगैरध्यात्म विद्ब्रह्मगतिंलभेत २१

न असद्भावं मिथ्याबुद्धिंत्यजेत् २० नन्वेवंविविक्तात्मज्ञानिनोप्यपरो क्षानुभवेनब्रह्मताप्राप्तिः कथंस्यात् यतोहंकारादिकंत्यजेदित्यपेक्षायांतत्प्राप्तिप्रकारंस दृष्टांतमाह स्वर्णकारः क्षेत्रेषुस्फुरत्स्वर्णकणेषुग्रावसुयोगैर्धमनाद्युपायैस्तदभिज्ञस्तल्लक्षणा याभिज्ञोहेमकारोयथास्वर्णंप्राप्नुयात् आत्मयोगैः आत्मप्राप्त्युपायैः ब्रह्मगतिंब्रह्मतांअध्यात्म वित्आत्माधिकृतकार्यकारणसंघातज्ञाता २१

वे

अध्यात्मविवेकपूर्वकमात्मप्राप्त्युपायमाह अष्टाविति त्रिभिः मूलप्रकृतिः महदहंकारो पंचतन्मात्राणि चेत्यष्टौ त्रयः सत्वादयः ते प्रकृतिगुणा एव न तु भिन्नाः एकादशेंद्रियाणि पंचमहाभूतानि चेति षोडश पुमानात्मा एकः प्रोक्तः कपिलादिभिराचार्यैः ए

अष्टौ प्रकृतयः प्रोक्तास्त्रय एवाहितद्गुणाः वि
काराः षोडशाचार्यैः पुमानेकः समन्वयात् २२

कत्वे हेतुः एषु साक्षित्वेनान्वयात् तदुक्तं मूलप्रकृतिरविकृतिर्महदाद्याः प्रकृतिविकृतयः सप्त षोडशकस्तु विकारो न प्रकृतिर्न विकृतिः पुरुष इति २२ नारसिंहाय नमो नमः

जगत् जंगमं तस्थुः स्थावरं अत्रैव सर्वसंघातात्मके देह एव मृग्यः अन्वेष्टव्यः सुज्ञाक्यं चै
तदित्याह नेति नेतीत्यन्यापोहे क्रियमाणे स्वयमेव अतत्यजन् अनात्मवर्गात् पृथगुपलभ्य
मान इत्यर्थः २३ मणिषु सूत्रमिव सर्वत्रानुस्यूतत्वेनान्वयः अतएव मणिभ्यः सूत्रस्ये

देहस्तु सर्वसंघातो जगत्तस्थुरिति द्विधा अत्रैव मृग्यः पुरुषो नेति नेतीत्यतत्त्यजन् २३
अन्वयव्यतिरेकेण विवेकेनोशतात्मना सर्गस्थानसमाम्नायैर्विमृशद्भिरसत्वरैः २४

वैकैकव्यतिरेकश्च तयोर्द्वैक्यं तेनयो विवेकः पूर्वोक्तो वा तेन उ[illegible]ता शुद्धेनात्मना मनसा
सर्गस्थानसमाम्नायैः सृष्टिस्थितिसंहारैः यतो वा इमानि भूतानि जायंत इत्यादिश्रुत्युक्त
सर्गाद्यनुसंधानेनेत्यर्थः विमृशद्भिः विचारयद्भिः असत्वरैरव्यग्रैः मृग्यत इति पूर्वेणैवान्वयः

विमर्शप्रकारमाह बुद्धेरिति द्वाभ्यां अध्यक्षः साक्षी २५ अतः एभिर्बुद्धेर्भेदैः परिणामैः पर्य
स्तैः परितः क्षिप्तैः आत्मधर्मत्वेन निरस्तैः बुद्धिधर्मत्वे हेतुः त्रिवर्णैः त्रिगुणात्मकैः क्रियोद्
वैः कर्मजन्यैः बुद्धेरेव त्रिगुणात्मकत्वात् कर्मकर्तृत्वाच्च तस्या एवैता अवस्थाः आत्मा तु

बुद्धेर्जागरणं स्वप्नः सुषुप्तिरिति वृत्तयः तायेनैवानुभूयंते सो
ध्यक्षः पुरुषः परः २५ एभिस्त्रिवर्णैः पर्य्यस्तैर्बुद्धिभेदैः क्रियोद्
वैः स्वरूपमात्मनो बुध्येद्गंधै [illegible]र्वायुमिवान्वयात् २६

बुध्यन्वयात् तदवस्थावानिव भातिन तत्त्वत इत्यात्मनः स्वरूपं बुध्येत् ज्ञा(या)नीयादित्यर्थः ॥
अत्र दृष्टांतः कुसुमधर्मैर्गंधैस्तदाश्रयं वायुमिव २६

नतु

तर्हि यथा कुसुमोपाधिकोपि वायोर्गंधो विवेकज्ञानेन न निवर्त्तते एवमात्मनः संसारो न नि
वर्त्तेत इत्याशंक्याह एतद्द्वारो बुद्धिद्वारकः तदवस्थाद्वारको वा न स्वतः हि यस्माद्बुद्धेर्ये गुणाः
कर्माणि च तैर्निबध्यत इति तथा स चाज्ञानमूलः अतो अपार्थो मिथ्याभूतोपि स्वप्नवदि

एतद्द्वारो हि संसारो गुणकर्मनिबंधनः अज्ञानमूलोपार्थोपि पुंसः स्वप्न इवेष्य
ते २७ तस्माद्भवद्भिः कर्त्तव्यं कर्मणां त्रिगुणात्मनां बीजनिर्हरणं योगः प्रवाहो
परमो धियः २८

ष्यते वायोस्तु गंधवत् द्रव्यसंब धस्य वास्तवत्वाद्विषमो दृष्टांतः २७ य
स्मादेवं निवृत्तिर्घटते तस्माद्बीजमज्ञानं तस्य निर्हरणं दहनं कि तद्योगः कथंभूतः धियः
प्रवाहं जाग्रदादिरूपमुपरमयतीति तथा २८ ७

तदेवं ज्ञानप्रकारमुक्त्वा तत्साधनं धर्मस्य तत्त्वं नारदोक्तमेवाह तत्रेति पंचभिः येर्धर्मैर्यथानुष्ठितैर्वा रतिरिति यत् अयमुपायो भगवतोक्तः तथाहि गीतासु यत्करोषि यदश्नासि यज्जुहोषि ददासि यत् यत्तपस्यसि कौंतेय तत्कुरुष्व मदर्पणमिति भक्त्यामामभिजानाति यावान्यश्चास्मि तत्वतः इति २९ तत्रैवांतरंगान् धर्मानाह गुरोः शुश्रूषया भक्त्या प्रेम्णा सर्वेषां लब्धानामर्पणेन च ३० तस्य लिंगानां मूर्तीनामीक्षणमर्हणं चादिर्येषां वंदनादीनां तैश्च ३१

तत्रोपायसहस्राणामयं भगवतोदितः यदीश्वरे भगवति यथा यैरंजसा रतिः २९ गुरुशुश्रूषया भक्त्या सर्वलब्धार्पणेन च संगेन साधुभक्तानामीश्वराराधनेन च ३० श्रद्धया तत्कथायां च कीर्तनैर्गुणकर्मणां तत्पादांबुरुहध्यानात्तल्लिंगेक्षार्हणादिभिः ३१

क्रोध

३२ निर्जितःषण्णांकामैर्लोभमोहमदमत्सराणांइंद्रियाणांवावर्गोयैः ३३ भगवद्रतेर्लिं
गान्याह निशम्येतित्रिभिः गुणान्भक्तवत्सल्यादीन् अतिहर्षेणरूढाःपुलकाअश्रूणि

हरिःसर्वेषुभूतेषुभगवानास्तईश्वरः इतिभूतानिमनसाकामैस्तैःसाधुमानयेत् ३१
एवंनिर्जितषड्वर्गैःक्रियतेभक्तिरीश्वरे वासुदेवेभगवतिययासंलभतेरतिं ३२ निशाम्यक
र्माणिगुणानतुल्यान्वीर्याणिलीलातनुभिःकृतानि यदातिहर्षोत्पुलकाश्रुगद्गदंप्रोत्कंठउद्गा
यतिरौतिनृत्यति ३४ यदाग्रहग्रस्तइवक्वचिद्धसत्याक्रंदतेध्यायतिवंदतेजनं मुहुःश्वसन्व
क्तिहरेजगत्पतेनारायणेत्यात्ममतिर्गतत्रपः ३५ तदापुमान्मुक्तसमस्तबंधनस्तद्भावभावानु
कृताशयाकृतिः निर्दग्धबीजानुशयोमहीयसाभक्तिप्रयोगेनसमेत्यधोक्षजं ३६ चैतैर्गद्गदं
यथाभवत्येवंप्रोत्कंठउद्गायति ३४ ३५ तस्यभावश्चेष्टादिः तस्यभावोभावनातेनानुकृतेआशयाकृ

ततः किमत आह अधोक्षजस्यालंभं मनसास्पर्शो पादांतरे तस्याश्रयणं अशुभः रागादियु
क्त आत्मा मनोयस्य संसृतिचक्रशातनं तन्निवर्त्तकं बुधाविदुः तदेवब्रह्मणिर्वाणं लयो मोक्षः
तदात्मकं सुखं विदुः हृदीश्वरमंतर्यामिणं ३७ भक्तिरशक्येति चनमंतव्यमित्याह कइति

व

अधोक्षजालंभमिहाशुभात्मनः शरीरिणः संसृतिचक्रशातनं तद्ब्रह्मनिर्वाणसु
खंविदुर्बुधास्ततोभजध्वं हृदयेहृदीश्वरं ३७ कोतिप्रयासोसुरबालकाहरेरुपास
नेस्वेहृदिछिद्रवत्सतः स्वस्यात्मनः सख्युरशेषदेहिनांसामान्यतः किंविषयोप
पादनैः ३८

छिद्रवत् आकाशवत् विषयाणामुपपादनैः किंतत्रहेतुः सर्वदेहिनांसामान्यतः विषय निष
त्वेसूकरादिसाधारण्यापत्तेरित्यर्थः नचैवमादौ पौनरुक्त्यं दोषः नारदोक्तानुवादरूपत्वादस्यप्रक
रणस्य ३८

अनर्थकंचविषयार्जनमित्याह रायः अर्थाः क्षणभंगुरमायुर्यस्य तदुक्तमितिहासेषु
धनंहिपुरुषोलोकेपुरुषंधनमेववा अवश्यमेकंत्यजतितस्मात्किंधनतृष्णयेति ३९
यन्नदुःखेनसंभिन्नंनचग्रस्तमनंतरं अभिलाषोपपन्नंचतत्सुखंस्वर्गपदास्पदमित्येवंभू

रायः कलत्रंपशवः सुतादयोगृहामहीकुंजरकोशभूतयः सर्वेर्थकामाः क्षणभं
गुरायुषः कुर्वंतिमर्त्यस्यकियत्प्रियंचलाः ३९ एवंहिलोकाः क्रतुभिः कृताअमी
क्षयिष्णवः सातिशयाननिर्मलाः तस्माददृष्टश्रुतदूषणंपरंभक्त्यैकयेशंभजता
त्मलब्धये ४०

ताः स्वर्गादिभोगाअपिनसेव्याइत्याहएवंहीति क्षयिष्णुत्वेहेतुः क्रतुभिः कृताइति तद्यथे
हकर्मजितोलोकः क्षीयतएवमेवामुत्रपुण्यजितोलोकः क्षीयतइतिश्रुतेश्च अएतेवपुण्यता
रतम्येनसातिशयाः नचनिर्मलाः स्पर्धादिमत्वात् नविद्यतेदृष्टंश्रुतंचदूषणंयस्मिन् ४०

किंचयदर्थमर्थ्यंयत्संकल्प्य अतःसंकल्पितात् विपर्यासं विपरीतं फलंअमोघंअवश्यंप्रा
प्नोति ४१ तदेवदर्शयतिसुखायेति ईहयाइच्छयाक्रियययावा यःपूर्वमनीहायाः हेतोःसु

यदर्थ्यर्थेहकर्माणिविद्वान्मान्यसकृन्नरः करोत्यतोविपर्यासममोघंविंदतेफलं ४१
सुखायदुःखमोक्षायसंकल्पइहकर्मिणः सदाप्नोतीहयादुःखमनीहायाःसुखावृतः ४२
कामान्कामयतेकाम्यैर्यदर्थमिहपूरुषः सवैदेहस्तुपारक्योभंगुरोयात्युपैतिच ४३ किमुव्य
वहितापत्यदारागारधनादयः राज्यकोशगजामात्यभृत्याप्तसाममतास्पदाः ४४

खेनावृतोयास्मआसीत्सईहयादुःखमाप्नोत्येव ४२ किंचकामान्भोगान्काम्यैर्विषयैः कर्मभि
र्वापारक्यः श्वादिभोग्यः नत्वात्मीयः भंगुरश्च ४३ किमुदेहात्व्यवहिताअपत्यादयोममता
विषयाः पारक्याइतिवक्तव्यं ४४

किंच स्वयं पुरुषार्थरूपस्य किमेतैरित्याह किमेतैरिति ४५ भोगावसराभावाच्चैतैः कर्मयो गइत्याह निरूप्यतामिति प्राचीनैः कर्मभिः क्लिश्यमानस्य कर्मभिः कियानर्थइत्यन्वयः ४६

किमेतैरात्मनस्तुच्छैः सहदेहेननश्वरैः अनर्थैरर्थसंकाशैर्नित्यानंदमहोदधेः ४५ निरूप्यतामिहस्वार्थः कियान्देहभृतोऽसुराः निषेकादिष्ववस्थासु क्लिश्यमानस्य कर्मभिः ४६ कर्माण्यारभतेदेही देहेनात्मानुवर्तिना कर्मभिस्तनुते देहमुभयंत्वविवेकतः ४७

ननु कर्मसु समाप्तेषु भोगावसरः स्यात्तत्राह कर्माणीति न चेदं कर्म तत्फलं देहादि किंच पर मार्थ इत्याह उभयं कर्म चैव देहं च अविवेकतः अज्ञानेनैव तनुते ४७

यदपाश्रयाः यदधीनाः ४८ भूतानांप्राणिनांजीवसंज्ञितः अंतर्यामी ४९ असुराणाम

तस्मादर्थाश्चकामाश्चधर्माश्चयदपाश्रयाः भजतानीहयात्मानमनीहंहरि
मीश्वरं ४८ सर्वेषामपिभूतानांहरिरात्मेश्वरः प्रियः भूतैर्महद्भिः स्वकृतैः कृ
तानांजीवसंज्ञितः ४९ देवोसुरोमनुष्योवायक्षोगंधर्वएववा भजन्मुकुंदचरणं
स्वस्तिमान्स्याद्यथावयं ५० नालंद्विजत्वंदेवत्वमृषित्वंवाऽसुरात्मजाः प्रीण
नायमुकुंदस्यन वृत्तं न बहुज्ञता ५१ नदानंनतपोनेज्यानशौचंनव्रतानिच
प्रीयतेमलयाभक्त्याहरिरन्यद्विडंबनं ५२

स्माकमत्रनाधिकारइत्यपिनवाच्यमित्या
ह देवइतिपंचभिः ५० ५१ अमलयानिष्कामया विडंबनंनटनमात्रं ५२ ७ श्रीराम

भा॰स॰
५६

५३ अच्युतता अमृतत्वं ५४ अध्यायद्वयोक्तमुपसंहरति एतावानिति तदीक्षणं गोविं
दद्रष्ट्यासंमाननं ५५ इतिश्रीभा॰ टी॰ सप्तमः॥७॥ अष्टमेनिरूप्यास्तुंनिघ्नन्दैत्योहतःख

ततोहरौभगवतिभक्तिंकुरुतदानवाः आत्मौपम्येनसर्वत्रसर्वभूतात्मनीश्वरे ५३
दैतेयायक्षरक्षांसिस्त्रियःशूद्राव्रजौकसः खगामृगाःपापजीवाःसंतिह्यच्युततांग
ताः ५४ एतावानेवलोकेस्मिन्पुंसःस्वार्थःपरःस्मृतः एकांतभक्तिर्गोविंदेयत्सर्वत्रत
दीक्षणं ५५ इतिश्रीभाग॰ सप्त॰ दैत्यपुत्रानुशासनं॰ सप्त॰ ७ नारदउवाच अथदै
त्यसुताःसर्वेश्रुत्वातदनुवर्णितं जगृहुर्निरवद्यत्वान्नैवगुर्वनुशिक्षितं १

यं आविर्भूय
नरसिंहेनसत्त्वब्रह्मादिभिःस्तुतः १ अंतःकृपासुधापूर्णोबहिःक्रोधोन्तकेसरी दैत्येंद्रमरिघ्न
वेनभजंतंस्वमभावयत् २ अथेति

५६

एकांतसंस्थितां प्रत्युङ्गिध्वांय यथायथावत् २ सत्वहंतुं मनोदधे कथंभूतः कोपस्यावेशो
नोद्रेकेण चलद्गात्रं वपुर्यस्य सः ३ क्षिप्त्वा तिरस्कृत्य पापेन सरोषेण तिरश्चीनेन वक्रेण

अथाचार्यसुतस्तेषां बुद्धिमेकांतसंस्थितां आलक्ष्य भीतस्त्वरितो राज्ञ आवेदयद्य
था २ श्रुत्वा तदप्रियं दैत्यो दुःसहं तनयानयं कोपावेशचलद्गात्रः पुत्रं हंतुं मनो दधे
३ क्षिप्त्वा परुषया वाचा प्रह्रादमतदर्हणं आहेक्षमाणः पापेन तिरश्चीनेन चक्षुषा
४ प्रश्रयावनतं दांतं बद्धांजलिमवस्थितं सर्पः पदाहत इव श्वसन्प्रकृतिदारुणः ५
हे दुर्विनीत मंदात्मन् कुलभेदकराधम स्तब्धं मच्छासनोद्धृतं नेष्ये त्वाद्य यमक्षयं ६

४ ५ मंदात्मन् अल्पबुद्धे मदाज्ञातिलंघिनं त्वामद्य यमालयं नेष्यामि ६ श्लक्ष्ण

हिरण्यक ७०॥

स

अभीर्वत् किंबलंयस्यौंकिंबलः ७८ बत्वांप्रणीताइत्यत्रहेतुः सईश्वरइति उरवः क्रमाः
पादविक्षेपायस्यबहुपराक्रमइतिवा ओजआदिरूपः सत्वंधैर्यंबुद्धिर्वा ९ मद्भनुरसौक

ऋद्धस्ययस्यकंपंतेत्रयोलोकाः सहेश्वराः तस्यमेभीतवन्मूढशासनंकिंबलोत्स्यगोः
प्रह्लाद उ॰ ॥ नकेवलंमेभवतश्चराजन्सवैबलंबलिनांचापरेषां परेवरेमीस्थिरजंगमायेब्र
ल्मादयोयेनवशंप्रणीताः ८ सईश्वरःकालउरुक्रमोसावोजःसहःसत्वबलेंद्रियात्मा स
एवविश्वंपरमःस्वशक्तिभिःसृजत्यवत्यत्तिगुणत्रयेशः ९ जह्यासुरंभावमिमंत्वमात्म
नः समंमनोधत्स्वनसंतिविद्विषः ऋतेजितादात्मनउत्पथस्थितात्तद्धियनंतस्यमहत्समं

थममापिसएवबलंस्यादितआहजहीति आत्मनःस्वस्यभावंत्यज यतःअजि तात्
त्मनोमनसः ऋतेविनाअन्येविद्विषोनसंति किंचतद्धितदेवहि सा म्येनमनसोधारण

॥ नारद उवाच ॥ इतितद्वचनंश्रुत्वापितुर्धीमान्हरेःप्रियः ॥ प्रह्लादःप्रणतःप्राहगतभीःप्रहसन्निव ॥ ८ ॥

मयादिग्विजयेसर्वेजिताः अतः सांप्रतंनसंतीतिसत्यमितिचेत्तत्राह दस्यूनिति एके भवादृशामंदाः पुराआदौलुंपतः सर्वस्वंहरतः षडिंद्रियलक्षणांछत्रून्नविजित्यआजि

दस्यून्पुराषण्नविजित्यलुंपतोमन्यंतएकेस्वजितादिशोदश
जितात्मनोज्ञस्यसमस्यदेहिनांसाधोः स्वमोहप्रभवाः कुतः
परे ११ हिरण्यकशिपुः ॥ व्यक्तंत्वंमर्तुकामोसियोतिमात्रंविक
त्थसे मुमूर्षुणांहिमंदात्वन्ननुस्युर्विक्लवागिरः १२

त्वादृशादिशः स्वयंजिताः मन्यंते साधोस्तुविजितचित्तस्यदेहिनांसमस्यज्ञस्यविदुषः स्वाज्ञानविकल्पिताः परेशत्रवः कुतः स्युः ११ व्यक्तंनिश्चितंविक्लवाअनन्विताइत्यर्थः
१२

हेमंदभाग्ययद्यसावस्तितर्हिक्वास्तिप्रह्लादआह ससर्वत्रास्ति हिरण्यकशिपुराहतर्हिक
स्मात्स्तंभेनास्तिप्रह्लादस्तुतंस्तंभं निरीक्ष्यमाणोनमस्यन्नाह दृश्यतइतिहिरण्यकशि

यस्त्वयामंदभाग्योक्तोमदन्योजगदीश्वरः क्वासौयदिससर्वत्रकस्मात्
स्तंभेनदृश्यते १३ सोहंविकत्थमानस्यशिरःकायाद्धरामिते गोपायेतह
रिस्त्वाद्ययस्तेशरणमीप्सितं १४ नारदउ॰॥ एवंदुरुक्तैर्मुहुरर्दयन्रुषासु
तंमहाभागवतंमहासुरः खड्गंप्रगृह्योत्पतितोवरासनात्स्तंभंतताडा
तिबलःस्वमुष्टिना १५ तथैवतस्मिन्निनदोतिभीषणोबभूवयेनांडकटा
हमस्फुटत् यंवैस्वधिष्ण्योपगतंत्वजादयःश्रुत्वास्वधामात्ययमंगमेनिरे१६

पुस्तुतमपश्यन्नाहसोहमिति १४ प्रह्लादेनमूर्ध्निबद्धांजलिनानिरीक्ष्यमाणस्तंभंताडितवान् १५
१६

तत्पदं तस्य ध्वनेराश्रयं १७ भगवांस्तदा अदृश्यत दृश्यो बभूव किमर्थं निजभक्तस्येनाग्र
ह्लादेन यद्भाषितं दृश्यत इति तत्सत्यं विधातुं कर्तुं तथा अखिलेषु भूतेषु स्वात्मनो व्याप्तिं
च सत्यां कर्तुं स्तंभे अदृश्यत नान्यत्र किमर्थं भौतिकेषु च भावेषु भूतेष्वयमहस्सु च भगवाना

सविक्रमस्तु त्रवधे असुरोजसा निशाम्य निर्ह्रादमपूर्वमद्भुतं अंतःसभायां न ददर्श तत्पदं
वितत्रसुर्येन सुरारियूथपाः १७ सत्यं विधातुं निजभृत्यभाषितं व्याप्तिं च भूतेष्वखिलेषु
चात्मनः अदृश्यतात्यद्भुतरूपमुद्वहन्स्तंभे सभायां न मृगं न मानुषं १८ स्तत्र इति तेन वभ

स्येन भाषितं सत्यं कर्तुं तथा अत्यद्भुतं दैत्यघातकमतिघोरं रूपमुद्वहन् दृश्यत नान्यत्र किमर्थं
निजभृत्यैः सनकादिभिः शापानंतरमनुतप्तैः त्रिभिर्जन्मभिः शापमोक्षो भवत्विति तत्स
त्यं कर्तुं तथा अत्यद्भुतं ब्रह्मसरस्वा वदृष्टमश्रुतं च रूपमुद्वहन् तत्र न मृगाकारं न च मनुष्या

कारं ड्ढहनसभायांमध्येअदृश्यततत्किमर्थंनिजभक्तेनहिरण्यकं [illegible] पुनाब्रह्माणं
प्रतियद्भाषितं भूतेभ्यस्त्वद्विसृष्टेभ्योमृत्युर्माभून्ममप्रभोइति तथानांर्त्बहिरिति न
नरैर्नमृगैरिति ब्रह्मणाचनिजभक्तेनतथास्त्वितियद्भाषितंतत्सत्यंकर्तुं नहितद्भक्तस्य
ष्टंभूतं नचनरोवामृगोवा नचसभागृहस्यांतः नचप्रांगणवहिः एवंताभ्यांभाषितं
सत्यंकर्तुंयच्चहिरण्यकशिपुनाभाषितं नूनमेतद्विरोधेनमृत्युर्मेभवितेति तथाअ
यमकुतश्चिद्भयोमरइतियच्चनारदेननिजभक्तेनेदंप्रतिभाषितं अयंमहान्संस्थां
नप्राप्स्यति अनंतानुचरइत्यनेनस्वस्यभक्तपक्षपातित्वंचयद्भाषितंतच्चसत्यंकर्तुम
दृश्यत चकारान्निजभाषितंचयथा कौंतेयप्रतिजानीहिनमेभक्तःप्रणश्यतीति तथा
तेषामहंसमुद्धर्तामृत्युसंसारसागरादित्यादितच्चसत्यंकर्तुमदृश्यतेतिद्रष्टव्यं अल
मतिविस्तरेण १८

सदैत्यः एवंच निश्रुत्वातदाश्रयंसत्वंप्राणि विशेषंसर्वतो विलोकयन् स्तंभस्यमध्या

न्निर्गच्छन्नृमृगेंद्रयोर्मिश्रंरूपमहो किमेतदितिमीमांसितवानितिशेषः १९ तस्यैवमलंभ

यानकंतन्नृसिंहरूपंमीमांसमानस्याग्रतःसन्नृसिंहरूपोहरिः समुत्थितः भयानकत्व

ससत्वमेवंपरितोविमृश्यन्स्तंभस्यमध्यादनु निर्जिहानं नायंमृगोनापिनरोविचित्रम

होकिमेतन्नृमृगेंद्ररूपं १९ मीमांसमानस्यसमुत्थितोग्रतोनृसिंहरूपस्तदलंभयान

कं प्रतप्तचामीकरचंडलोचनंस्फुरत्सटाकेसरजृंभिताननं २०

४ स्किंन् २०४

मेवदर्शयंस्तद्रूपमनुवर्णयातित्रिभिः प्रतप्तंचामीकरंस्वर्णमिवपिंगानिचंडानिलोचना

नियास्मिन् सटाजटाःकेसराःकंठरोमाणिस्फुरद्भिःसटाकेसरैर्जृंभितंसावेपमाननंयं

करालाः तुंगाः दंष्ट्राः यस्मिन् करवालः खड्गः तद्वच्चंचलास्क्षुरांतवत्तीक्ष्णाचजिह्वायस्मिन् भ्रकुटीयुक्तेनमुखेनोल्बणंस्तब्धौअनम्रौशंकुवदूर्ध्वौचकर्णौयस्मिन् गिरि

करालदंष्ट्रंकरवालचंचलक्षुरांतजिह्वंभ्रकुटीमुखोल्बणं स्तब्धोर्ध्वकर्णगिरिकंदराद्भुतंव्यात्तास्यनासंहनुभेदभीषणं २१

कंदरवदद्भुतंव्यात्तंप्रसृतमास्यंनासेचयस्मिन् हनूकपोलप्रांतौतयोर्भेदेनविदारणेनभीषणं २१

तत्र

दिविस्पृशन्नकायोयस्मिन् अलुक्समासः अदीर्घाह्रस्वापीवरास्थूलाग्रीवायस्मिन् उरुविशालंवक्षःस्थलंयस्मिन्तत्त्वं अल्पंमध्यमंउदरंयस्मिन् चंद्रांशुवद्गौरैस्तनूरुहै

दिविस्पृशत्कायमदीर्घपीवरग्रीवोरुवक्षस्स्थलमल्पमध्य
मं चंद्रांशुगौरैश्छुरितंतनूरुहैर्विष्वग्भुजानीकशतंनखा
युधं २२

र्लोमभिश्छुरितंव्याप्तं विष्वक्सर्वतः प्रसृताभुजास्तेषामनीकानिस्तोमाः तेषांशता
नियस्मिन् नखान्येवायुधानियस्मिन् २२

दुरासदं प्राप्तुमशक्यं सर्वाणि च निजानि चक्रादीनि इतराणि वज्रादीनि त एव आयुध
प्रवेकाः शस्त्रोत्तमाः तैर्विद्राविता दैत्यदानवा येन तद्रूपं मीमांसमानस्याग्रतः समुत्थि
तइति पूर्वेणैवान्वयः तदाविर्भावप्रयोजनविमर्शपूर्वकं तेन सह दैत्यस्य युद्धमाह सम

दुरासदं सर्वनिर्जेतरायुधप्रवेकविद्रावितदैत्यदानवं प्रायेण मे यं हरिणोरुमायिना
वधः स्मृतोऽनेन समुद्यतेन किं २३ एवं ब्रुवंस्त्वभ्यपतद्गदायुधो नदन्नृसिंहं प्रति दैत्यकुं
जरः अलक्षितोऽग्नौ पतितः पतंगमो यथा नृसिंहौजसि सोऽसुरस्तथा २४

मिः प्रायेण
महामायाविना हरिणा मे यमेवं भूतो वधः मृत्युहेतुः स्मृतः चिंतितः तथाप्यनेनैकिंन
किंचित्स्यादित्येवं ब्रुवन्नभ्यपतदित्यन्वयः २३ तदा सोऽसुरो नृसिंहस्यौजसि सिंह्नोपतितःस
न् अलक्षितः अदृष्टोऽभूत् २४

समु द्यतेन२
दी॰ ६१

सत्वधामनि सत्वप्रकाशे हरौ पतितस्य तमोमयस्यादर्शनं तद्विचित्रं न भवति तत्र हेतुः योहरिः पुरासृष्ट्यादौ प्रलयकालीनं तमः नु अहो अपिबत् २५ तस्मिन् विक्रमंतं ततस्त

नतद्विचित्रं खलु सत्वधामनि स्वतेजसा यो नु पुरापिबत्तमः ततोभिपद्याभ्यहनन्महासु रोरुषान्वसिंहं गदयोरुवेगया २५ तं विक्रमंतं सगदंगदाधरो महोरगं तार्क्ष्यसुतो यथा ग्रहीत् सतस्य हस्तोत्कलितस्तदासुरो विक्रीडतो यद्वद्हिर्गरुत्मतः २६ असाध्वमन्यं त तल्लोकसोमराघनच्छदा भारतसर्वधिष्ण्यपाः २७

तः प्रहरंतं हस्तादुत्कलितः निःसृतः २६ तदा अमराः देवाः सर्वेधिष्ण्यपाः असाध्वमन्यं त ह्स्तान्योकांसि स्थानानि येषां ते तद्धिया घनच्छदाः मेघांतरिताः संतः २७ रामश्रीराम

रि

यस्य हस्तात्स्वयं मुक्तः तं नृहरिः स्ववीर्याच्छंकितं मन्यमानः खड्गचर्मणी प्रगृह्य पुनस्तं
आसज्जत अभ्यपद्यत स नयः २८ श्येनस्येव वेगो यस्य तं शतचंद्रवर्त्मभिः खड्गच

तं मन्यमानो निजवीर्यशंकितं यद्धस्तमुक्तो नृहरिं महासुरः पुनस्तमा
सज्जत खड्गचर्मणी प्रगृह्य वेगेन जितश्रमो मृधे २८ तं श्येनवेगं शत
चंद्रवर्त्मभिश्चरंतमच्छिद्रमुपर्यधो हरिः कृत्वाट्टहासं खरमुत्स्वनोल्ब
णं निमीलिताक्षं जगृहे महाजवः २९

र्ममार्गैः अच्छिद्रं यथा भवत्येवं उपर्यधश्चरंतं अट्टहासमेवाह खरं तीव्रं उत्स्वनेन महा
शब्देनोल्बणं भयंकरं तद्भयेन हरेस्तेजसा निमीलिते अक्षिणी यस्य २९ श्रीराम ७

ग्रहणे दृष्टांतः व्यालोयथाआखुंमूषकं विदारणे दृष्टांतः अहिंगरुडइवेति विष्वक्
सर्वतः स्फुरंतंनिःसरंतंग्रहणेनातुरंविवशं इंद्रेणसहयुद्धेतत्प्रयुक्तेनकुलिशेननक्ष

विष्वक्स्फुरंतंग्रहणातुरंहरिर्व्यालोयथाखुंकुलिशाक्षतत्वचं
द्वार्यूरुमापात्यददारलीलयानखैर्यथाहिंगरुडोमहाविषं २०

तात्वगपियस्य द्वारिसभायांनांतर्बहिः ऊरुंऊरौनिपात्यनभूमौनचांबरे नखैः न
व्यसुभिरसुमद्भिर्वा एवंदिवानक्तपरिहारायसंध्यायामितिद्रष्टव्यं २० श्रीनारायण

दैत्यवधमुद्धातकृत्यवधमाहद्वाभ्यां संरंभेणउः प्रेक्ष्याणिकरालानिलोचनानियस्य असृजोरक्तस्य लवैर्बिंदुभिरक्ताः सिक्ताः अतएवअरुणाः केसराआननंचयस्य

संरंभदुःप्रेक्ष्यकराललोचनोव्यात्ताननांतं विलिहन्स्वजिह्वया असृग्लवाक्तारुणकेसराननोयथांत्रमालीद्विपहत्ययाहरिः ३१ नखांकुरोत्पाटितहृत्सरोरुहं विसृज्यतस्यानुचरानुदायुधान् अहन्समंतान्नखशस्त्रपार्ष्णिभिर्दोर्दंडयूथोनुपथान्सहस्रशः ३२

सः कइवद्विपहत्ययागजवधेनहरिः सिंहोयथाएवंभूतस्तस्यानुचरानहन्निसुत्तरेणान्वयः ३१ नखांकुरैरुत्पाटितंहृत्सरोरुहंयस्यतं दोर्दंडानांयूथानियस्यसः तमनुपंथायेषांतान् अन्यानपितस

दैत्यविनाशः

दैत्यवधव्यग्रस्यन्हरेराटोपमाहृद्धाभ्यां सद्यभिरवधूताः प्रकंपिताः परापतन्व्यशीर्यंत
तस्यदृष्ट्याविमुष्टरोचिर्येषांते तिरस्कृतप्रभा अभवन्निति शेषः दिगिभाः दिग्गजाः ३३

सद्यावधूताजलदाः परापतन्महाश्च तद्दृष्टिविमुष्टरोचिषः अंभोधयः
श्वासहताविचुक्षुभुर्निर्ह्रादभीतादिगिभाविचुक्रुशुः ३३ घोरस्तस्यो
त्क्षिप्तविमानसंकुलाप्रोत्सर्पतस्माच्चपदातिपीडिता शैलाःसमुत्पेतु
रमुष्यरंहसातत्तेजसारवंककुभोनेजिरे ३४

णोदसर्पत् ३४

तस्यसदा [illegible] भिरुत्क्षिप्तानिविमामानितैः संकुलाव्याप्तासतीप्रोत्सर्पतस्वस्थानात्प्रकर्षे

सभ्यस्यैश्वर्यमाश्चर्यमिवमत्वाकौतूहलेनतस्यासनेत्रपविष्टंभयात्कोपिनबभाजनासे
वत नलक्षितोद्वेरथः प्रतियोद्धायेन ३५ लोकत्रयस्यमस्तकज्वरंशिरोव्यथेचक्रुः सहंप्रह

ततः सभायामुपविष्टमुत्तमेनृपासनेसंभृततेजसंक्षितुं अलक्षित
द्वैरथमत्यमर्षणंप्रचंडवक्रंनबभाजकश्चन ३५ निशम्यलोकत्रयम
स्तकज्वरंतमादिदैत्यंहरिणाहतंमृधे प्रहर्षवेगोत्कलिताननामुहुः प्र
सूनवर्षैर्ववृषुःसुरास्त्रियः ३६

र्षस्यवेगेनोत्कलितानिविकसितान्याननानियासांताः ववृषुः ३६ नमोनारायणायनमः

श्री

नाकिनांविमानावलिभिः सुराणामानकाः पटहाः तैर्जघ्निरे वादिताः स्त्रियोप्सरसोननृतुः ३७ ३८ गंधर्वाप्सरसश्चचारणाश्चेत्यर्थः ३९ नरशार्दूलंपुरुषोत्तमं ब्रह्मादयोनृसिंह

तदाविमानावलिभिर्नभस्तलंदिदृक्षतांसंकुलमासनाकिनां सुरानकादुंदुभयोथजघ्निरेगंधर्वमुख्याननृतुर्जगुःस्त्रियः ३७ तत्रोपव्रज्यविबुधाब्रह्मेंद्रगिरिशादयः ऋषयःपितरःसिद्धाविद्याधरमहोरगाः ३८ मनवःप्रजानांपतयोगंधर्वाप्सरचारणाः यक्षाःकिंपुरुषास्तातवेतालाःसिद्धकिन्नराः ३९ तेविष्णुपार्षदाःसर्वेसुनंदकुमुदादयः मूर्ध्निबद्धांजलिपुटाआसीनंतीव्रतेजसं ।ईडिरेनरशार्दूलंनातिदूर[illegible]चराः पृथक् ४०

स्पर्शंकयाकुलचेतसः आरादेवास्तुवन्सप्तदशश्लोकैः पृथक्पृथक् ४० नमोनमः ७

अनंतायअनंतंप्रसादयितुंनतोस्मि अनंतत्वेहेतुः दुरंताः शक्तयोयस्य तत्कुतः विचित्रा
णिवीर्याणि प्रभावायस्य तत्किमर्थं पवित्राणिशोधकानिकर्माणियस्य विचित्रवीर्यत्व
मेवाह विश्वस्येति संदधतेसम्यक्कुर्वते एवमपिअव्ययात्मनेअप्रच्युतस्वरूपाय ४७ रु

ब्रह्मोवाच नतोस्म्यनंतायदुरंतशक्तयेविचित्रवीर्यायपवित्रकर्मणे विश्वस्यसर्गस्थि
तिसंयमान्गुणैःस्वलीलयासंदधतेव्ययात्मने ४७ रु० उ० कोपकालोयुगांतस्तेहतोयम
सुरोल्पकः तस्सुतंपाह्युपस्रतं भक्तंतेभक्तवत्सल ४८

इत्युतकोपकालाभिज्ञोनायंको
पावसरइतितंप्रार्थयते सहस्रयुगांतस्तवकोपस्यकालः कोपायोग्यश्चायमित्याह अल्प
कः अत्यल्पः अतः कोपनिरस्याप्रह्लादंपाहिमाहिंसीरित्याह तस्सुतमिति यद्वाअकालेप्ययंको
पोस्यभक्तस्यरक्षणार्थइतिचेत्तर्हिइदानींकोपंत्यक्त्वेमंपाहीत्यर्थः ४८

इंद्रस्तुनास्माकंहविर्भागादिलाभःपुरुषार्थःकिंतुत्वत्परिचर्यैवभवतापुनरनेनसंरंभे
णस्वकार्यमेवसाधितं तस्यचसिद्धत्वादुपसंहरैनंक्रोधमित्याशयेनाह हेपरमनोस्मा
स्त्रायतारक्षतात्मीयाएवभागादैत्यात्तस्मात्तताः अंतर्यामिणस्तवैवयज्ञेषुभोक्तृत्वात्

इं १ ऊ॰ प्रसानीताःपरमभवतात्रायतानःस्वभागादैत्याक्रांतंत्दृदयकमलंत्वद्गृहंप्रस्य
बोधि कालग्रस्तंकियदिदमहोनाथशुश्रूषतांतेमुक्तिस्तेषांनहिबहुमतानारसिंहापरैः

किं ८

अस्मदीयंत्दृदयकमलंचत्वद्गृहमेवैतावत्पर्यंतंभयहेतुत्वेनाऽस्मतत्स्मृतिपथेनित्यंस्थि
तेनदैत्येनाक्रांतंव्याप्तंसत्प्रस्यबोधिभयापाकरणेनविकाशंनीतं ननुतवत्रैलोक्यैश्व
र्यसाधनार्थमयमुद्यमइतिचेत्तत्राह कालग्रस्तमिति नेत्याहेनारसिंहनरस्यसिंहस्यचाका

ऋषयस्तुतपः प्रवर्त्तनेनास्माकंमहाननुग्रहःकृतइत्याहुः त्वंनोपरास्थपरमं ध्यानल
क्षणंतपः परमत्वेहेतुः आत्मन स्तवतेजः प्रभावरूपंत देवाहुः येनतपसाआत्मनिली
नमिदंविश्वंससर्जसृष्टवानसितत् अमुनादैत्येनविप्रलुप्तंकुंठितंसत् हेशरण्यपा

ऋषयऊचुः त्वंनस्तपः परममात्थयदात्मतेजोयेनेदमादिपुरुषा
त्मगतंससर्ज्ज तद्विप्रलुप्तममुनाद्यशरण्यपालरक्षाग्रहीतवपु
षापुनरन्वमंस्थाः ४४

लअथरक्षार्थंग्रहीतेनानेनवपुषापुनरपितपः कुरुतेत्यनुज्ञातवानसितस्मेनमइत्युत्त
रश्लोकचतुर्थपादस्यानुषंगः ४४

पितरस्तुश्राद्धोद्धरणेनपरमोपकारिणंप्रणमंति श्राद्धानिश्रद्धायुक्तानिपिंडादीनिनोस्म
भ्यंपुत्रैर्दत्तानिप्रसभंबलात्स्वयमधिकृत्यबुभुजे किंचतीर्थस्नानसमयेदत्तंतिलोदक

पितरऊचुः श्राद्धानिनोधिबुभुजेप्रसभंतनूजैर्दत्तानितीर्थसमयेपि
तिलांबुसभ्युः तस्योदरान्नखविदीर्णवपाद्य आर्छत्तस्मैनमोनृह
रयेखिलधर्मगोप्त्रे ४ सिद्धाऊचुः योनोगतिंयोगसिद्धामसाधुरहार्षी
द्योगतपोबलेन नानादर्पंतंनखैर्विददारतस्मैतुभ्यंप्रणताःस्मोनृसिंह

मप्यपिबत् तानितस्योदरात्य आर्छत् आप्तवान् कथंभूतात् नखैर्विदीर्णावपायस्यतस्मा
त् वपाविदारणस्यतत्कृतपिंडोद्धरणमेवफलमितिभावः ४ योगसिद्धांगतिंअणिमादिसि
द्धिं नानाअनेकेदर्पायस्यतंतस्मैतुभ्यंत्वामुद्दिश्य ४

भा॰ ६८

विद्यांअंतर्द्धानादिलक्षणांअनुराद्धांसंग्रामांसंख्येयुद्धे ४७ रत्नानिफणासुस्थितानिस्त्रीर

विद्याधराऊचुः विद्यांपृथक्धारणयानुराद्धांन्यषेदेधेत्तोबलवीर्य
दृप्तः सयेनसंख्येपशुवद्धतस्तंमायान्नसिंहंप्रणताःस्मनित्यं ४७
नागाऊचुः येनपापेनरत्नानिस्त्रीरत्नानिहृतानिनः तद्वक्षःपाटने
नास्मद्दत्तानंदनमोस्तुते ४८

त्नानिचउत्तमाःस्त्रियः आसांस्त्रीणांदत्तआनंदोयेनतत्संबोधनं पाठांतरेअस्माकंदत्तआ
नंदोयेनेति ४८

६८

न्यसिंहेनावलोकिताः संतो मूर्ध्नि बद्धांजलयो मनवः प्रोचुः मनवो वयं धर्मपालकाः परि
भूताः सेतवो वर्णाश्रमधर्ममर्यादायेषां ते अनुशाधि अनुशिक्षय ४९ प्रजापतयोपित
दवलोकिताः प्रोचुः हे परेशा त्वयाभिसृष्टाः प्रजेशा वयं येन निषिद्धाः संतः प्रजान सृजा

मनवऊचुः मनवो वयं तव निदेशकारिणो दितिजेन देव परिभूत सेतवः भवतावलः स त्र
पसंहृतः प्रभो करवाम ते किमनुशाधि किंकरान् ४९ प्रजापतयऊचुः प्रजेशा वयं ते परेशा
भिसृष्टा न येन प्रजा वै सृजामो निषिद्धाः स एष त्वया भिन्नवक्षानुशेते जगन्मंगलं सत्वम्
तैवतारः ५१

मः स एषः भिन्नवक्षो यस्य सः नुनिश्चितं मृतः शेते अतः परं प्रजाः स्त्रक्षा
मश्नतिलक्ष्यं तआहुः हे सत्वमूर्ते तवायमवतारो जगतो मंगलं ५०

गंधर्वाअपितदवलोकिताः प्रोचुः हेविभोवयंतेत्वदीयाः नटानर्त्तकाः नाट्येनृत्येगायकाश्च
येनस्वाधीनाःकृताः कथंभूतेन वीर्यंशौर्यंबलंशक्तिः ताभ्यांओजः प्रभावोयस्यतेन इमां

गंधर्वाऊचुः वयंविभोतेनटनाट्यगायकायेनात्मसाद्वीर्यबलौजसाकृ
ताः सएषनीतोभवतादशामिमांकिमुत्पथस्थःकुशलायकल्पते ५१
चारणाऊचुः हरेतवांघ्रिपंकजंभवापवर्गमाश्रिताः यदेषसाधुहृच्छय
स्त्वयासुरःसमापितः ५२

दशांमृतिंउचितमेतदित्याहुः कि मिति ५१ भवापवर्गंसंसारनि
वर्त्तकं आश्रयणेहेतुः यद्यस्मात्साधूनांहृदिभयजनकत्वेनशेतेतिष्ठतीतितथा सए
षोसुरस्त्वयासमापितः अंतंनीतः ५२

मनोज्ञैः कर्मभिः अनुचरेषु मुख्याः पंचतां मृत्युं हे पंचविंश चतुर्विंशतितत्त्वनियामक ५३ किंपुरुषास्तु त्वां स्तोतुं के वयं वराका इत्याहुः वयं किंपुरुषास्तुच्छप्राणिनः त्वं तु महा

यक्षा ऊचुः वयमनुचरमुख्याः कर्मभिस्ते मनोज्ञैस्त इह दितिसुतेन प्रापिता वाहकत्वं स तु जनपरितापं तत्कृतं जानता ते नरहर उपनीतः पंचतां पंचविंश ५३ किंपुरुषा ऊचुः वयं किंपुरुषास्त्वं तु महापुरुष ईश्वरः अयं कुपुरुषो नष्टो धिक्कृतः साधुभिर्यदा ५४ वैतालिका ऊचुः सभासु सत्रेषु तवामलं यशो गीत्वा सपर्यां महतीं लभामहे यस्तामव्यनैषीद्वशमेष दुर्जनो दिष्ट्या हतस्ते भगवन्यथामयः

नद्भुतप्रभावः पुरुषः नन्वयं महान्द्वेषी हतः इति किं न वर्ण्यते इत्याशंक्याकियदेतदित्याहुः अयमिति ५४ सत्रेषु यज्ञेषु तेत्वया हतः एतद्दिष्ट्याभद्रं कृतं ५५

अमुना दितिजेन विष्टिं निर्मूल्यं कर्म अनुनिरंतरं कारिताः अतः परं नो विभवाय समद्भुये
भव नोस्माकं भक्तानां शरणद आश्रयप्रद सर्वेषां लोकानां शर्म मंगलमेतदद्भुतं रूपमद्ये

किन्नरा ऊचुः वयमीश किन्नरगणास्तवानुगा दितिजेन विष्टिममुनानुकारिताः भ
वता हरे स वृजिनो वसादितो नरसिंह नाथ विभवाय नो भव ५६ विष्णुपार्षदा ऊचुः
अद्यैतद्धरिनररूपमद्भुतं ते दृष्टं नः शरणद सर्वलोकशर्म सोयं ते विधिकर ईश्वरा
विप्रशप्तस्तस्येदं निधनमनुग्रहाय विद्मः ५७ इति श्री भागवते॰ स॰ दैत्यवधो ना
म अष्टमोध्यायः ॥८॥

वद्दृष्टं न तु पूर्वं विधिकरः किंक ः ५७ इति श्री भागवते स॰ टी॰ अष्टमः
८ नवमे ब्रह्मणाभीत्याचोदितो सुरबालकः कोपं प्रशामयन्न स्तौन्नृसिंहमति भीषणं

त्र

॥ तेप्रसादयितुं भीताज्वलंतं सर्वतोमुखम् ॥ प्रल्हादमागत्यशनैरूचुर्देवं प्रसादय ॥५॥ श्रीरामजयराम ॥

ग्रोप्यनुग्रएवायंस्वभक्तानांनृकेसरी केसरीवस्वपोतानामन्येषामुग्रविग्रहः २ इ
त्यायागमोक्तां भक्तानुकंपितामाह एवमितिसप्तभिः एवंइरत्तएवास्थितास्तुवंतः मन्यु

नारदउवाच एवंसुरादयःसर्वेब्रह्मरुद्रपुरःसराः नोपैतुमशकन्मन्युसं
रंभंसुदुरासदं १ साक्षाछ्रीःप्रेषितादेवैर्दृष्टातन्महदद्भुतं अदृष्टाश्रुत
पूर्वत्वात्सानोपेयायशंकिता २ प्रल्हादंप्रेषयामासब्रह्मावस्थितमंति
के तातप्रशमयोपेहिस्वपित्रे कुपितंप्रभुं ३

नासंरंभआवेशोयस्यतंउपगंतुंनाशक्नुवन् १ महदद्भुतंरूपंदृष्ट्वाशंकितासतीतंनो
पजगाम अद्भुतत्वेहेतुः अदृष्टेति २ उपेहिउपगछ ३

॥ तावत्सद्दुंदुभिरवांपुष्पवृष्टिं भियासुराः ॥ नोत्साहलक्ष्मणांचक्रुरप्रसाद्यमहाहरिं ॥३॥ सर्वत्रैलोक्यनेतारो

४ कालएवाहिस्तस्माद्वित्रस्ताधीर्येषांतेषांकृतमभयंयेनतत् ५ तस्यकरस्पर्शेनधु
तंनिरस्तमखिलमशुभंयस्य सपदितत्क्षणमेवअभिव्यक्तंअपरोक्षीभूतंपरात्मद

तथेतिशानकैराजन्महाभागवतोर्भकः उपेत्यभुविकायेननननामविधृतांजलिः ६
स्वपादमूलेपतितंतमर्भकंविलोक्यदेवः कृपयापरिप्लुतः उत्थाप्यतच्छीर्ष्ण्यदधात्करां
बुजंकालाहिवित्रस्तधियांकृताभयं ५ सतत्करस्पर्शधुताखिलाशुभः सपद्यभिव्य
क्तपरात्मदर्शनः तत्पादपद्मंहृदिनिर्वृतोदधौहृष्यत्तनुः क्लिन्नहृदश्रुलोचनः ६

र्शनंब्रह्मज्ञानंयस्य निर्वृतः सन्हृदिदधौ हृष्यंतीरोमाणिवितातनुर्यस्य क्लिन्नंप्रेमार्द्रंहृत्
यौ
यस्य अश्रूणिलोचनेर्यस्य परमपुरुषार्थतयादधौ नसाधनत्वेनेत्यर्थः ६ ७ ७

मिवाशंक्याधिकारं

सुसमाधिमेवाह तस्मिन्नेवन्यस्तंहृदयमीक्षणंचयेनेति ७ स्वस्मिन्निवसमस्तेषुतत
द्रूपामृततरत्वध्ये प्रह्लादः स्तौतिसत्पथैर्हित्वारिंशात्ताहरिं॥ तत्रतावदात्मनोभगवत्स्तुता
नैवधिकारं संभाव्य पन्नाह ब्रह्मादयइतिपंचभिः मुनयोमननशीलाःसिद्धाज्ञानिनो

अस्तोषीद्धरिमेकाग्रमनसासुसमाहितः प्रेमगद्गदयावाचातन्न्यस्तहृदयेक्षणः ७
प्रह्लाद ० ब्रह्मादयःसुरगणामुनयोथसिद्धाःसत्त्वैकतानमतयोवचसांप्रवाहैः नाराधि
तुंपुरुगुणैरधुनापिपिप्रुः किंतो [illegible] ष्टुमर्हतिसमेहरिरुग्रजातेः ८

पि कथंभूताः सत्वए
वैकस्मिंस्तानोविस्तारोयस्याः सामतिर्येषांतथाविधाअपिवचसांप्रवाहैरपितथाबहुभिर्व
क्ष्यमाणैर्गुणैरपियमाराधयितुंनपिप्रुः नपूर्णाः नशक्ताइत्यर्थः सहरिर्मेकथंतोषंप्राप्तुमर्ह
ति तत्रहेतुः उग्राघोराआसुरीजातिर्यस्य ८

एवंहरितोषणेस्वस्यायोग्यतामाशंक्ययोग्यतांसंभावयति मन्यइतिद्वाभ्यां अभिज
नः सत्कुलेजन्मरूपंसौंदर्यंश्रुतंपांडित्यं ओजःइंद्रियनैपुण्यं तेजःकांतिःप्रभावःप्रता

मन्येधनाभिजनरूपतपःश्रुतौजस्तेजःप्रभावबलपौरुषबुद्धियो
गाः नाराधनायहिभवंतिपरस्यपुंसोभक्त्यातुतोषभगवान्गज
यूथपाय ९

पः बलंशारीरं पौरुषमुद्यमः बुद्धिःप्रज्ञा योगोष्टांगः एतेधनादयोद्वादशापिगुणाः परस्य
पुंसः आराधनायनभवंति हियतः केवलयाभक्त्यैवगजेंद्रायतुष्टोःभवत् ९ श्रीनृसिंह

एवंभक्त्यैवकेवलयाहरेस्तोषः संभवतीत्युक्तं इदानींभक्तिंविनानान्यत्किंचित्तोषणहे
तुरित्याहविप्रादिति पूर्वोक्ताधनादयोद्विषट्द्वादशगुणास्तैर्युक्ताद्विप्रादपिश्वपचंव
रिष्ठंमन्ये यद्वासनत्सुजातोक्ताद्वादशधर्मादयोगुणाद्रष्टव्याः तदुक्तं ज्ञानंचसत्यंचद

विप्राद्द्विषड्गुणयुतादरविंदनाभपादारविंदविमुखाछ्वपचंवरिष्ठं म
न्येतदर्पितमनोवचनेहितार्थप्राणंपुनातिसकुलंनतुभूरिमानः १०

मः श्रुतंचह्यमात्सर्यंह्रीस्तितिक्षानसूया यज्ञश्चदानंचधृतिःशमश्चमहाव्रताद्वादश
ब्राह्मणस्येति कथंभूताद्विप्रात् अरविंदनाभपादारविंदाद्विमुखात् विप्राद्द्विषड्गुणयु

॥ तादितिपाठेहीतिनिश्चितं एवं रूपादपिषड्गुणयुतात् स्नानंतपश्च
होमश्चदेवताराधनंतथा वैश्वदेविकमातिथ्यंषट्कर्माणिदिनेदिन
इत्युक्ताद्वा कथंभूतंश्वपचं तस्मिन्नरविंदनाभेअर्पितामनआदयो
येनतं ईहितंकर्म वरिष्ठत्वेहेतुः सएवंभूतःश्वपचःसर्वंकुलंपुनाति
भूरिमानोगर्वोयस्यसतुविप्रआत्मानमपिनपुनाति कुतःकुलंयतो
भक्तिहीनस्यैतेगुणागर्वायैवभवंति नतुशुद्धये अतोहीनइतिभावः

तर्हि किं धनाद्यर्पणेन सन्मानं ग्राह्यं तदेव भगवानपेक्षते नेत्याह नैवेति अयं तु प्रभुरी
श्वरः अविदुषोऽल्पकाज्जनात् मानं पूजामात्मनोऽर्थेन वृणीते नेच्छति यतो निजलाभेन नै
वपूर्णः तर्हि पूजां नेच्छत्येव तत्राह करुणः कृपालुः अतो वृणीते च तत्र हेतुः यद्यदिति यं यं

नैवात्मनः प्रभुरयं निजलाभपूर्णो मानं जनादविदुषः करुणो वृणी
ते यद्यज्जनो भगवते विदधीत मानं तच्चात्मने प्रतिमुखस्य यथा मु
खश्रीः ११

मानं यद्वा यद्यस्माद्यद्येन धनादिना भ गवते मानं विदधीत तदेवात्मने भवति ना
न्यत् यथा मुखे कृते व तिलकादिश्रीः शोभा प्रतिबिंबस्य भवति [illegible]
न तु साक्षात्तस्यैव कर्तुं शक्यनेन तद्दत [illegible]

यस्मादेवं भगवान् भक्त्यैव तुष्यति तस्मादहं नीचोपि विगतविक्लवः गतशंकः सन् ईश्वरस्य
महिम महिमानं सर्वप्रयत्नेन स्वमनीषानुसारेण वर्णयामि अज्ञानतोपि स्तुतिकरणे हेतु

तस्मादहं विगतविक्लव ईश्वरस्य सर्वात्मना महिम्न गृणामि यथाम
नीषं नीचो जयाद्गुणाविसर्गमनुप्रविष्टः पूयेत येन हि पुमान
नुवर्णितेन १२

माह येनैवं महिम्ना अनुवर्णितेन अविद्यया संसारमनुप्रविष्टः पुमान् पू
येत शुध्येत तन्महि अन्यस्य तथाशोधकस्याभावादित्यर्थः १२ ७ ७ ७

तदेवमात्मनः स्तुतावनधिकारं परिहृत्येदानीं तं स्तुवन्कोपोपसंहारं प्रार्थयन्ते सर्वे हीति द्वाभ्यां
भो ईश अमी उद्विजंतो बिभ्यंतः सर्वे ब्रह्मादयः सत्वमूर्त्तेः तव विधिकराः त्वन्नियोगकर्त्तारो

सर्वे ह्यमी विधिकरास्तव सत्वधाम्नो ब्रह्मादयो वयमिवेश
न चोद्विजंतः क्षेमाय भूतय उतात्मसुखाय चास्य विक्रीडि
तं भगवतो रुचिरावतारैः १३

भक्ता एव नान्ये न च वयमसुरा इव वैरभावेन नैते भक्ताः किंतु श्रद्धयैव तव रुचिरैरवतारैर्विवि
धं विक्रीडितं अस्य विश्वस्य क्षेमादिप्रयोजनाय न तु भयोत्सारनाय १३ नमो भगवते नमः

ततस्मादेषांभयपरिहारायमन्युंयछत्रपसंहर यदर्थेअयंमन्युःसर्वासुरः साधूनांसं
तोषार्थमयहतः अतः परंक्रोधेनकार्याभावात्तंनियछ नन्वन्येषांवधेनसाधुःकिंमो
देततत्राह वृश्चिकादेः परोपद्रवकारिणोन्यतएवजातयाहस्यावधेनतस्यैतद्दुःखंजात

तयछमन्युमसुरश्चहतस्त्वयाधमोदेतसाधुरपिवृश्चिकसर्पहत्या लो
काश्चनिर्वृतिमिताःप्रतियंतिसर्वेरूपंन्रसिंहविभयायजनाःस्मरंति १५

मितिसाधुरपिमोदेतैव तर्हिबहूनांसुखावहत्वादमुंक्रोधंनत्यजामीतिचेत्तत्राह लोकाश्च
निर्वृतिमिताः प्राप्ताः संतः प्रतियंतिकोपसंहारंप्रतीक्षंते तर्हिजनानांपुनर्भयाभावायम
न्युंधारयामीतिचेत्तत्राह रूपमिति विभयायभयनिवृत्त्यै एतद्रूपस्मरणादेवभयनिवृत्तेर्मन्यु

पाठान्तरं मन्युमसुरेष्वि ३६

नृहना

त्वं चेद्बिभेषि तर्हि त्यक्ष्यामीति चेत्तत्राहमिति भो अजित ते अस्माद्रूपाद्दहं न बिभेमि कथंभूतात् आस्यं च जिह्वा च अर्कसदृशानि नेत्राणि च भ्रकुटीनां रभस आटोपश्च उग्रा दंष्ट्राश्च एतानि अतिभयानकानि यस्मिन् तस्मात् अंत्रमय्यः स्रजो यस्मिन् तत् अंत्रस्रक् तस्मा

नाहं बिभेम्यजित तेति भयानकास्यजिह्वार्कनेत्रभ्रकुटीरभसोग्रदंष्ट्रात्
अंत्रस्रजः क्षतजकेसरशंकुकर्णान्निर्ह्रादभीतदिगिभादरिभिन्नखा
ग्रात् १५

त् क्षतजाक्ताः केसरा यस्मिन् शंकुवदुन्नतौ स्तब्धौ कर्णौ यस्मिन् तच्च [illegible] तस्मात् निर्ह्रादेन भीता दिगिभा यस्मात् अरीन् भिंदंतीत्यरिभिंदितानि नखाग्राणि यस्मिन् एवंभूतादपि ते रूपादहं न बिभेमि १५

महद्भयंत्वन्यदस्तीसाहत्रस्तोस्मीति दुःसहंयदुक्तंसंसारचक्रेकदनंदुःखंतस्मादहंत्रस्तो
स्मि तत्रचग्रसतांहिंस्राणांमध्येस्वकर्मभिर्बद्धःसन्प्रणीतःनिःक्षिप्तोस्मि हेकृपण

त्रस्तोस्म्यहंकृपणवत्सलदुःसहोग्रसंसारचक्रकदनाद्ग्रसतांप्र
णीतः बद्धःस्वकर्मभिरुशत्तमतेंघ्रिमूलंप्रीतोपवर्गमरणंह्वयसे
कदानु १६

वत्सलहेउशत्तमकदानुत्वंप्रीतःसन्अपवर्गभूतंशरणंतवांघ्रिकमलंप्रतिह्वयसेमामा
ह्वयसि १६ श्रीराम

दास्येसतिमत्स्वीतिरितिचेत्तर्हिनानायोनिषुक्लिश्यमानस्यममदास्यज्ञानाभावात्
त्वमेवतदुपदिशेतिप्रार्थयन्ते यस्मात्प्रियैरप्रियैश्चयथासंख्यं वियोगसंयोगाभ्यांजन्म
यस्यतेनशोकाग्निनासकलयोनिषुदह्यमानोस्मि दुःखस्यप्रतीकारःकार्यइतिचेत्तत्राह

यस्मात्प्रियाप्रियवियोगसंयोगजन्मशोकाग्निनासकलयोनिषुदह्य
मानः दुःखौषधंतदपिदुःखमतद्धियाहंभूमन्भ्रमामिवदमेतवदास्य
योगं १७

दुःखस्यौषधंप्रतीकारस्तदपिदुःखमेवएवमपिअतद्धियादेहाद्यभिमानेनमुह्यामि अ
तःहेभूमन्हेविभोमेतवदास्यरूपंयोगंनिस्तारोपायंवद १७ नमोनारायणायमंत्रः ७

ननुदास्ययोगेनप्रवृत्तस्यापितदंतरायभूतानांपूर्वोक्तनानादुःखानांकुतः परिहारः तत्राह
सोहमिति सोहंत्वद्दासः सन् भोनृसिंह तवलीलाकथा अनुगृणन्दुर्गाणिमहादुःखान्यं
जसातितर्मितरामिनगणयिष्यामीत्यर्थः तत्रहेतुः गुणैरागादिभिर्विशेषेणप्रमुक्तःसन्
तत्कुतः तेपदयुगमेवाऽलयोयेषांभक्तानांतएवहंसाज्ञानिनः तैःसंगोयस्यममसोहं क

सोहंप्रियस्यसुहृदःपरदेवतायालीलाकथास्तवनृसिंह विरिंच्यगीताः अंजस्तितर्म्यनु
गृणन्गुणविप्रमुक्तोदुर्गाणितेपदयुगालयहंससंगः १८

थंभूतस्यकथास्तत्राह प्रियस्येत्यादि कुतोज्ञाताः विरिंच्येनगीताः तत्संप्रदायप्रवृत्ताः
तथाचाथर्वणीश्रुतिः देवाहवैप्रजापतिमब्रुवन्नित्यादि दास्यप्रवृत्तस्यभगवदनुग्रहेणस
त्संगः ततोवीतरागतयाभवद्गुणानुवर्णनंततस्त्वनदुःखाभिभवः स्यादितिवाक्यार्थः १८

ननुदुःखैस्तप्तस्यतत्प्रतीकारोलोकेप्रसिद्धएव किंमद्दास्यादिनातत्राह बालस्येति भो
नृसिंहतप्तस्यतत्प्रतिविधिःदुःखप्रतीकारः इहलोकेयोंजसाइष्टः सत्वयोपेक्षितानांता
वदेवक्षणमात्रमेव नत्वात्यंतिकः तदेवाह बालस्यपितरौशरणंरक्षकाविहनभवतः

बालस्यनेहशरणंपितरौनृसिंह नार्तस्यचागदमुदन्वति मज्जतोनौः तप्तस्यतत्प्रति
विधिर्यइहांजसेष्टस्तावद्विभोतनुभृतांत्वदुपेक्षितानां १९ यस्मिन्यतोयर्हिचयेनयस्य
यस्माद्यस्मैयथायदुत यस्त्वपरः परोवा भावः करोतिविकरोतिपृथक्स्वभावः संचोदितस्त
दखिलंभवतः स्वरूपं २०

ताभ्यांपाल्यमानस्यापितस्य दुःखदर्शनात् क्वचिदजीगर्ता
दिषुताभ्यामेवतद्वधदर्शनाच्च नचार्तस्यरोगिणः अगदमौषधंशरणं हतेप्यौषधेम्र

त्सुदर्शनात् नचन्द्रन्वतिसमुद्रेमज्जतःपुंसःशैनौरणं तयासहमज्जनदर्शनात्अतस्त्व
मेवशरणमित्यर्थः अथैवंकाङ्क्षाम्याख्येयं तस्यतत्प्रतिविधिर्यइहतावल्लासिद्धः
सत्वउपेक्षितानांकिमंजसेष्टः अपितुनेष्टएव यद्यायस्तावदिह प्रतिविधिरिष्टः सकिमं
जसानैवंजसेत्यादियोज्यं बालस्येत्यादिपूर्ववदेव १९ ननुकश्चित्कुतश्चित्केन चित्कदाचि
त्कश्चिद्रक्षकोपिदृश्यतएवेत्याशंक्यतत्रापितत्तद्रूपेणत्वमेवरक्षकइत्युररीकृत्यतस्यैव
सर्वात्मतामाह यस्मिन्निति अपरोर्वाचीनः पित्रादिः परोब्रह्मादिर्वाभावः कर्त्तातत्तत्कार
कैर्यद्यत्करोतितत्सर्वंभवतएवस्वरूपंनतुपृथक् यस्मिन्नधिकरणे यतोनिमित्तात् य
र्हियस्मिन्कालेयेनकरणेनयेनहेतुनाकर्त्रासंचोदितश्च यस्यसंबंधि यस्मादपादानात्
यस्मैसंप्रदानाययदीप्सिततमं यःकर्त्तेत्येवंसप्तविभक्त्यर्थाः यथायेनप्रकारेणेति क्रिया
विशेषणभूतानामव्ययानामर्थः पृथक्स्वभावःसत्वादिप्रकृतिः करोतिउत्पादयति विक
रोतिरूपांतरंनयतीति २०

क्षोभिताः

यतोन्यस्यरक्षकस्याभावात्संसारित्वाच्चनित्यमुक्तस्त्वमेवमांशरणागतंरक्षेतिप्रार्थ
यते। मायेतिद्वाभ्यां त्वदंशस्यपुंसोनुमतेनईक्षणरूपेणानुग्रहेणमनः प्रधानंलिंगंमा
यासृजति कथंभूता कालेनचोदिताःगुणायस्याःसाकथंभूतंमनः कर्ममयंकुर्वद्रूपं

मायामनःसृजतिकर्ममयंबलीयः कालेनचोदितगुणानुमतेनपुंसः छंदोमयंयदज
यार्पितषोडशारंसंसारचक्रमजकोतितरेत्त्वदन्यः २१ सत्वंनिहत्यविजितात्मगुणः
स्वधाम्नाकालोवशीकृतविसृज्यविसर्गशक्तिः चक्रेविसृष्टमजयेश्वरषोडशारेनिष्पी
ड्यमानमुपकर्षविभोप्रपन्नं २२

बलीयःदुर्जयंछंदोमयंवेदोक्तक मैप्रधानंच अजयाजीव
स्याविद्ययातद्भोगार्थंअर्पिताःषोडशआराविकारायस्मिन् यदेवंभूतंसंसारचक्रात्मनः त
कोऽतितरेत् भोअजत्वत्तःपृथक्स्थितः त्वामभजन्नित्यर्थः २१

तरन्यः

कर्म

ननुममापिमायासंबंधात्कर्तृत्वाद्यस्तत्त्वतः कोविशेषस्तस्यतआहसइति स्वधाम्नाविच्छिन्नत्यानि संविजिताआत्मनोबुद्धेर्गुणायेनसहितं यतः कालःमायाप्रेरकः अतएववशीकृताविः

[illegible] कालो [illegible]
[illegible]
पविशोपपन्नं २२

सृज्यानांकार्याणांविसर्गाणांसाधनानांचशक्तयोयेन अतइक्षुदंडवत्निष्पीड्यमानं मांउपकर्षस्वसमीपंनय २२ श्रीराम

ननुलोकपालानांभोगान्भुंक्ष्वपित्र्यंचराज्यमिदंदास्यामि किमितिसंसाराउद्विजसे
तत्राह दृष्टाइतित्रिभिः श्रियः संपदः विभवउद्भवः आयुरादयोदृष्टाइतिकाङ्क्षातुछत्व
मुक्तं तदेवाह येअस्मत्पितुःकोपहासविकृत भ्रूभंगमात्रेणविध्वस्ताः सत्वन्नियोरस्तः

दृष्टामया दिविविभो खिल धिष्ण्यपानामायुःश्रियोविभवइछतियान्जनोयं येस्म
त्पितुःकुपितहासविजृंभितभ्रूविस्फूर्जितेनलुलिताःसतुतेनिरस्तः २३ तस्मादमूस्त
नुभृतामहमाशिषोज्ञआयुःश्रियंविभवमैंद्रियमाविरिंच्यात् नेछामितेविलुलितानु
रुविक्रमेणकालात्मनोपनयमांनिजभृत्यपार्श्वे २४

२३ यस्मादेवंतस्मादाशिषोभो
गान्ज्ञःतस्परिपाकंविद्वानहं ऐंद्रियंइंद्रियैभोग्यंब्रह्मणोभोगमभिव्याप्यकिमपिनेछा

मि तेकालात्मनाउरुविक्रमेण विलुलितान्विध्वस्तान्अणिमादीनपि २४ किंचवर्त्तमा
नकालेपिनभोगार्हाइत्याहकुत्रेति श्रुतिः श्रवणंतदेवसुखंयासुताः श्रुतिसुखाः मृग
तृष्णिकावन्मिथ्याभूताश्चाशिषः क्व अशेषाणांरुजांरोगाणां विरोहउद्भव स्थानंक्वचेदं

कुत्राशिषः श्रुतिसुखामृगतृष्णिरूपाः क्वेदंकलेवरमशेषरुजांविरोहः निर्विद्यतेनतु
जनोयदपीतिविद्वान्कामान लंमधुलवैः शमयन्दुरापैः २५

कलेवरं एवंचेत्सर्वोपिजनः
किंनविरज्यतेतत्राह यदपियद्यपिइतिएवंविद्वानयंजनः तथापिननिर्विद्यतेविरक्तोन
भवति कुतः कामएवानलः तंमधुतुल्यैःसुखलवैर्दुःसाध्यैरपिशमयन् कामाग्निशम
नव्यग्रस्यनिर्वेदेप्यवकाशोनास्तीत्यर्थः यद्वाअनित्यमिदंतन्मायाचेष्टितमितिभावः २५

तर्हित्वंकथंनिर्विण्णोसि अनर्होपिमयिप्रवृत्तयात्वत्कृपयैवेत्याशयेनाहक्वेति रजसैव
प्रभवोजन्मयस्यसः ससम्यंतंवाकुलविशेषणं तमोधिकंयस्मिन्तस्मिन्नसुराणांकुले

क्वाहंरजःप्रभवईशतमोधिकेस्मिन्जातःसुरेत
रकुलेक्वतवानुकंपा नब्रह्मणोनतुभवस्यनवैर
मायायन्मेर्पितःशिरसिपद्मकरःप्रसादः २५

जातोहंक्व क्वचतवानुकंपातामेवाहब्रह्मादीनांशिरसियोनैवार्पितः सपद्मवत्सकलसं
तापहरःकरप्रसादःपुरुषार्थरूपोमेशिरस्यर्पितइतियत् यत्तयपानुकंपयेतिवा २६

नचखल्वयीदमतिविचित्रमित्याह नैषेति एतेब्रह्मादयउत्तमाअयमसुरोनीचइत्येषापरावर
मतिः जंतोः प्राकृतस्ययथातथाभवतः नैवस्यात् तत्रहेतुः जगत्आत्मनःसुहृदश्चतर्हि
सर्वत्रमत्प्रसादएकरूपश्चकिंनस्यात्तत्राह संसेवयातवप्रदोसोभवति तत्रचसेवानुरू

नैषापरावरमतिर्भवतोननुस्याज्जंतोर्यथात्मसुहृदोजगतस्तथापि
संसेवयासुरतरोरिवतेप्रसादःसेवानुरूपमुदयोनपरावरत्वं २७

पंतत्तदिच्छानुसारेणधर्मादीनामुदयोभवति एवंसत्यपिवैषम्याभावेदृष्टांतमाह सुरतरु
र्यथासेवयैवसंकल्पानुसारेणफलंददाति नचविषमस्तद्वत् नपरावरत्वंअत्रकारणमिति

एतच्चत्वद्भृत्यस्यकृपयाप्राप्तमितित्वद्भृत्यपार्श्वमेवमांनयेंनाह एवमिति यथात्वयानुकंपि
तोस्मि एवंनारदेनात्मसात्कृत्वापूर्वमनुग्रहीतः सोहंकथंनुत्वद्भृत्यसेवांविसृजामि क
थंभूतोनुग्रहीतोस्मिप्रभवएवाहियुक्तः कूपस्तस्मिन्कामानभितः कामयमानंजनंनि

एवंजनंनिपतितंप्रभवाहिकूपेकामाभिकाममनुयः प्रपतन्प्रसंगात्
कृत्वात्मसात्सुरर्षिणाभगवन्गृहीतः सोहंकथंनुविसृजेतवभृत्यसेवां २८

पतितमनुतत्प्रसंगात्प्रपतन्योहंतदेवंत्वद्भृत्यस्यश्रीनारदस्यानुग्रहेणत्वयाअत्यंतम
नुकंपितोस्मि अयमेवचममपरमोनुग्रहः नपुनरिदमतितुच्छमत्प्राणरक्षणादि २८ ५

नचेदं त्वयामद्गुग्रहार्थेन्नं तं किं त्वन्यार्थमित्याह भो अनंत यदेतन्मत्प्राणरक्षणं मां हंतुमु
द्यतस्य मत्पितुर्वधश्च तदुभयं स्वभक्तस्य ऋषिवाक्यमृतं विधातुमित्यहं मन्ये कुतः यद्यस्मा
दसद्युक्तं विधित्सुः खड्गं प्रगृह्यावोचत् किं मदपरो मद्व्यतिरिक्तश्चेदीश्वरोस्ति तर्हि त्वामिदा

मत्प्राणरक्षणमनंत पितुर्वधश्च मन्ये स्वभक्तऋषिवाक्यमृतं विधातुं ख
ड्गं प्रगृह्य यदवोचदसद्विधित्सुस्त्वामीश्वरो मदपरोवतु कं हरामि २९

नीमवतु तव कं शिरोहं हरामीति पाठांतरेप्ययमेवार्थः यद्यदाभवोचत् तदा मत्प्राणरक्षण
मिति वान्वयः एतच्च सत्यं विधातुं निजभक्तभाषितमित्यत्रैव बहुधा व्याख्यातं २९ ७७

नचेदंपक्षपातेनरक्षणंदैत्यहननंचत्वयिस्वाभाविकंकिंतुमायागुणोपाधिकंसर्वात्मके
त्वयिस्वतस्तदयोगादित्याह एकइति एतच्चजगत्त्वमेवैकः यद्यतः अमुष्यादावंतेच पृ
थगवस्यसिविरामंकरोषिसन्मात्रतयाकारणत्वेनावधित्वेनवर्त्तसइत्यर्थः अतोमध्यत

एकस्त्वमेवजगदेतदमुष्ययत्त्वमाद्यंतयोःपृथगवस्यसिमध्यतश्च सृष्ट्वागुणव्यतिक
रंनिजमाययेदंनानेवतैरवसितस्तदनुप्रविष्टः ३०

श्चत्वमेव कुत स्तर्हि भेदप्रतीतिस्त
त्राह निजमाययागुणपरिणामात्मकमिदंजगत्सृष्ट्वातदनुप्रविष्टस्त्वंतैर्गुणैर्हेतुभूतै
र्नानेवरक्षकइवहंतेवच अवसितः प्रतीतः तदुक्तंस्कंधोपक्रमे निर्गुणोपिह्यजोव्यक्तो
भगवान्प्रकृतेःपरः स्वमायागुणमाविश्यबाध्यबाधकतांगतइति ३० नमोनृसिंहाय

ननुयद्येतज्जगदहमेवत्तर्हिजगतोवैषम्येणममवैषम्यमपिकिंनस्यादित्यतआह त्वंवै
त्वमेवइदंसदसत्कार्यकारणात्मकंजगत् नतुत्वत्तः पृथक्भवांस्तुततोन्यः आद्यंतयोः पृ
थगवस्थानात् यद्यस्मादेवं अतोयमात्मीयोयंपरइतियाबुद्धिः साअपार्थामायैव कार्य
कारणाभेदंदृष्टांतेनसाधयतियद्यतः यस्यजन्मईक्षणंप्रकाशश्चयस्मिन्निधनंचास्थिति

त्वंवाइदंसदसदीशभवांस्ततोन्योमायायदात्मपरबुद्धिरियंह्यपार्था यद्यस्यजन्मनिध
नंस्थितिरीक्षणंचतद्वैतदेववसुकालवदष्टितर्वोः ३१

श्चतद्वैतदेव अष्टिर्बीजंकारणं त
रुःकार्यंतयोर्यथावसुकालमात्रत्वं अयमर्थः कालशब्देननीलत्वासाधारणगुणयोगा
त्पृथ्वी वसुशब्देनवसुमात्रंभूतसूक्ष्मं तत्रतरोर्यथापृथ्वीमयत्वंबीजमात्रत्वं तस्यचयथा

भूतसूक्ष्ममात्रत्वं एवंसर्वमपिकार्यकारणात्मकंजगत्परमकारणात्मकमेवेति तथाचप
रमर्षसूत्रं तदनन्यत्वमारंभणशब्दादिभ्यइतिश्रुतिश्च वाचारंभणंविकारोनामधेयंमृ
त्तिकेत्येवसत्यमिति ३१ तत्रतावदंतेपृथगवस्थानंदर्शयतिन्यस्येति इदंजगत्आत्मनि

न्यस्येदमात्मनिजगद्विलयांबुमध्येशेषेत्मनानिजसुखानुभवोनिरीहः
योगेनमीलितदृगात्मनिपीतनिद्रस्तुर्येस्थितोनतुतमोनगुणांश्चयुंक्षे ३२

वात्मनिनिक्षिप्यस्वसुखमेवानुभवन्निष्क्रियः सन्प्रलयोदकमध्येशयनंकरोषि तर्हिकिंजीव
स्येवममापितमोवृत्तिरूपानिद्राअस्ति नहिनहियोगएवतुबहिर्वस्तुभावसाम्यान्निद्रोच्यतइ

स्याह योगेनमीलितदृशोयेन आत्मनास्वरूपप्रकाशेननिपीतानिद्रायेन यतस्तुर्येऽवस्था
त्रयातिरिक्तेस्वरूपेस्थितस्त्वं नतुसुप्तइवात्मनात्तमोयुंक्षे नयोजयसिनपश्यसि नजाग्रत्
स्वप्नयोरिवगुणान्विषयांश्चेत्यर्थः ३२ इदानींकारणत्वेनादावपिपृथगवस्थानंदर्शयन्म
ध्यतश्चत्वमेवेत्येतत्प्रपंचयतिचतुर्भिः यस्त्वमवशेषः तस्यैवतेइदंजगद्वपुः स्वरूपंना

तस्यैवतेवपुरिदंनिजकालशक्त्यासंचोदितप्रकृतिधर्मणआत्मगूढं अंभस्यनंतशयना
द्विरमत्समाधेर्नाभेरभूत्स्वकणिकावदथान्महाब्जं ३३

न्यस्ययतः मध्यतोपित्वमेव क
थंभूतस्य निजयाकालशक्त्यासंचोदिताः प्रकृतेर्धर्माःसत्वादयोयेन स्वरूपत्वेहेतुः अनं
तशयनाच्छेषपर्यंकाद्विरमत्समाधिर्यस्य तस्यतवनाभेःसकाशादेकार्णवोदकेमहाब्जंलो
कपद्मंअभूत् कथंभूतं आत्मनित्यप्येवगूढंसत्स्वकणिकातःसूक्ष्माद्वटबीजान्महावटइव ३३

तदेवंकारणत्वेनानुगतः सन्मध्यतश्चत्वमेववर्त्तस इत्युक्तं एतदेवशुद्धसत्वस्यब्रह्मणोनु
भवेनस्फुटयितुंतस्यप्राक्तनीमवस्थामाह तस्मिन्नब्जेसंभवोयस्यसः कविर्ब्रह्माअतः

तत्संभवः कविरतोन्यदपश्यमानस्त्वांबीजमात्मनिततंस्वब
हिर्विचिंत्य नाविंददब्दशतमप्सुनिमज्जमानोजातेंकुरेक
थमहोपलभेतबीजं ३४

स्य१

पश्चादन्यदपश्यन्बीजंउपादानकारणभूतंत्वांस्वस्मिन्व्याप्तंसंतमपिनाविंदत् युक्तंचैत
त् उत अहोअंकुरेजातेसतिबीजंतदनुगतंकारणंपृथक्कथंनामपुमान्पश्येत् ३४

भवदुपासनया तु स्वास्मिन्नेव दृष्टवानित्याह सलिलेति परावृत्ताब्जमाश्रितः सन् स तीव्रेण तपसा ध्यानेन सन्मात्ररूपेणोपादानतया दर्शनमुक्तं ३५ ईश्वर तेन च दृष्ट्वा कृतार्थो भवदित्याह

सत्वात्मयोनिरतिविस्मित आस्थितोऽब्जं कालेन तीव्रतपसा परिशुद्धभावः त्वामात्मनीश भुवि गंधमिवातिसूक्ष्मं भूतेंद्रियाशयमये विततं ददर्श ३५ एवं सहस्रवदनांघ्रिशिरःकरोरुनासास्यकर्णनयनाभरणायुधाढ्यं मायामयं सदुपलक्षित सन्निवेशं दृष्ट्वा महापुरुषमाप मुदं विरिंच्यः ३६

एवमनेन प्रकारेण सहस्रमपरिमिता नियानि वदनादीनि तैराढ्यं समृद्धं मायामयं मायाप्रधानं सताप्रपंचेनोपलक्षितः सन्निवेशः पादादिरचना यस्य ३६

तदा च भवांस्तस्यानुग्रहं कृत्वा नित्याह तस्मा इति हयग्रीवमूर्त्तिं बिभ्रत्सन् रजस्तमो
रूपो मधुकैटभाख्यो हत्वा तस्मै श्रुतिगणान् समर्पितवान् तत्र हेतुः सत्वमिति ३७
एकस्त्वमेवेत्यादिभिरष्टभिः श्लोकैर्यदुक्तं भक्तपक्षपातेन रक्षणं तद्विपक्षवधश्च सत्वो

तस्मै भवान् हयशिरस्तनुवं च बिभ्रद्वेदद्रुहावतिबलौ मधुकैटभाख्यौ हत्वानयच्छ्रुति
गणांस्तु रजस्तमश्च सत्वं तव प्रियतमां तनुमामनंति ३७ इत्थं नृतिर्यगृषिदेवझषाव
तारैर्लोकान्विभावयसि हंसि जगत्प्रतीपान् धर्मं महापुरुष पासि युगानुवृत्तं छन्नः क
लौ यदभवस्त्रियुगोऽथ सत्वं ३८
पाधिको न तु स्वत इति तदुपसंहरति इत्थमिति विभावयसि पा
लयसि हंसि घातयसि कलौ तु तन्न करोषि यतस्तदा त्वं छन्नो भवः यतास्त्रिष्वेव युगेष्वावि

भावितस्त्वं कलौ त्रियुग इति प्रसिद्धः ३८

तदेवंभगवतस्तत्त्वंनिरूप्यस्वस्यचतद्विचारायोग्यतांनिवेदयन्प्रार्थयते नैनदितित्रि
भिः असाधुबहिर्मुखंतीव्रंदुर्धरंहर्षशोकभयैषणात्रयेणचार्त्तंदुःखितमपित्वत्कथा
सुनसंप्रीयतेतस्मिन्नेवंभूतेमनसिसतिकथंतवतत्त्वंविचारयामि ३९ नमोन्तहरये
तुभ्यंदुष्टदानवमर्दिने भक्तेभ्योभयदात्रेचपाहिमांभवमज्जितं १ किंचजिह्वाअवि

नैतन्मनस्तवकथासुविकुंठनाथसंप्रीयतेदुरितदुष्टमसाधुतीव्रं कामातुरंहर्ष
शोकभयैषणार्त्तंतस्मिन्कथंतवगतिंविमृशामिदीनः ३९ जिह्वैकतोच्युतवि
कर्षतिमावितृप्ताशिश्नोन्यतस्त्वगुदरंश्रवणंकुतश्चित् घ्राणोन्यतश्चपलदृ
क्कचकर्मशक्तिर्बह्व्यः सपत्न्य इवगेहपतिंलुनंति ४०

तृप्तासतीमांअच्युतमामा
यतोमधुरादिरसस्ततआकर्षति उदरंतुक्षुधासंतप्तंसदयएवयत्किंचिदाहारमात्रंप्रति
चपलादृक्चक्षुः कर्मशक्तिः कर्मेंद्रियाणिलुनंतित्रोटयंति ४०

त्र

८५

नकेवलमहमेकएवैवंकष्टांदशामापन्नः किंतुमहाजनोप्येवमेवक्लिश्यति अतःसर्वजनं पालये तिप्रार्थयते एवमिति भवःसंसारएववैतरणीयमद्वारनदीतस्यांअन्योन्यतो यानिजन्मादीनितेभ्योभीतं स्वेषांपरेषांचविग्रहेयथापर्यंवैरंमैत्रंचयस्य एवंमूढं

एवंस्वकर्मपतितंभववैतरण्यामन्योन्यजन्ममरणा
शनभीतभीतं पश्यंजनंस्वपरविग्रहवैरमैत्रंहंतेति

नं २

७ पारचरणीरहिमूढमद्य ४१

जनंपश्यत्वं हेपारचरतस्याः पारेस्थितनित्यमुक्तहंतेतिअहोकष्टमित्येवमनुकंप्याद्य पीरहि वैतरणीमुत्तार्यपालय ४१ श्रीरामकृष्णनृसिंहायनमोनमः ७ राम

एकेनमयाकथंसर्वोजनस्तारणीयइतिचेत्तत्राह कोन्विति कोनुतेअत्रसर्वजनोत्तारणे
प्रयासः नकोपि कुतः अस्यविश्वस्यभवसंभवलोपानामुत्पत्तिस्थितिसंहाराणां
हेतोः ततोपिकिमेतदुष्करमितिभावः उचितंचैतदित्याह मूढेष्विति त्वंचत्वदीयांश्च

कोन्वत्रतेखिलगुरोभगवन्प्रयासउत्तारणेस्यभवसंभवलोपहेतोः
मूढेषुवैमहदनुग्रहआर्त्तबंधोकिंतेनतेप्रियजनाननुसेवतांनः ४२

तारयिष्यामि इदंदुरायहंमाकृथाइतिचेत्तत्राह तवयेप्रियजनाःताननुसेवमानानांनो
स्माकंतेनउत्तारणेनकिम् कोतिप्रयासोसुरबालकाहरेः कोन्वत्रतेखिलगुरोभगव
न्प्रयासः प्रह्लादइत्थमुपमंत्र्यमिथोनराणामीशेनसख्यमकरोदपनीयमायां ४२७

५१

वत्सप्रह्राद त्वं तावत्तारयिष्यामि तावत्तेवक्तव्यता स्यात् किमनेन निर्बंधेनेत्यत आह नैवे
ति हेपरसर्वोत्तम त्वद्वीर्यगायनमेव महामृतं तस्मिन्मग्नं चित्तं यस्य सोहं भववैतरण्याः
नैवोद्विजे किंतु विमूढाननुशोचामि तानेवाह ततो महामृतादिमुखं चेतो येषां प्रत्युतइंद्रि

नैवोद्विजेपर [illegible] दुरत्ययवैतरण्यास्त्वद्वीर्यगायनमहामृतमग्नचित्तः शोचेततोविमुखचे
[illegible] तसइंद्रियार्थमायासुखायभरमुद्वहतोविमूढान् ४३ प्रायेणदेवमुनयःस्व
विमुक्तिकामा मौनंचरंतिविजनेनपरार्थनिष्ठाः नैतान्विहायकृपणान्विमुमुक्षएकोनान्यं
त्वदस्यशरणंभ्रमतोनुपश्ये ४४
यार्थं निमित्तं यन्मायासुखं वद्द्रियंभरं कुटुंबादिभारमुद्वह
तः ४३ त्वं तावन्मुक्तिं गृहाण तां स्तु तत्वज्ञा मुनयः प्रदेक्ष्यंतीति चेत्तत्राह प्रायेणेति न विमु
मुक्षे विमुक्तिं नेच्छामि तर्ह्यन्यं कमपि प्रार्थय मामेव किमिति निर्बंधासीति चेदत्त आह त्व

नान्यमस्य जनस्य शरणं न पश्यामि ४४

नन्वेतेस्त्रीसंभोगादिनासुखिनएवनकृपणास्तत्राहयदिति करयोः कंडूयनेनसंघ
र्षणेनेवदुःखंयास्मिन् तर्हिदुःखत्वादेवनतोनिर्विषमुच्येरन्तत्राह कृपणाःकामुकाः
बहुदुःखभाजोपिइहगृहमेधिसुखेनतृप्यंतिअलमितिनमन्यंते कंडूतिवत्कामस्य

यन्मैथुनादिगृहमेधिसुखंहितुछंकंडूयनेनकरयोरिवदुःखदुः
खं तृप्यंतिनेहकृपणाबहुदुःखभाजः कंडूतिवन्मनसिजंविष
हेतधीरः ४५

दुःसहत्वात् ननुकेचित्कंडूतिमपि सहंतेकामंचेत्यत्राह तत्प्रसादात्तुकश्चि
द्धीरएवमनसिजंकामंविषहेतनतुसर्वे अत्रापिकंडूतिवदितिदृष्टांतः ४५ श्रीलक्ष्मी

दृयो

ननुमौनादिभिर्मोक्षसाधनैः सुलभैवतेषामपिमुक्तिस्तत्राह मौनेति हेपुरुष अंतर्यामि
न् येमौनादंदशआपवर्ग्याः अपवर्गहेतवः प्रसिद्धाः रहः विविक्तवासः तेतुप्रायशः अजि

मौनव्रतश्रुततपोध्ययनस्वकर्मव्याख्यारहोजपसमाधयआपवर्ग्योः
प्रायः परंपुरुषतेत्वजितेंद्रियाणांवार्त्ताभवंत्युतनवात्रतुदांभिकानां

४६

तेंद्रियाणांइंद्रियभोगायअर्थार्थेवि क्रीणतांवार्त्ताःजीवनोपायाभवंति दांभिकानांवा
र्त्ताअपिभवंतिवानवारंभस्यानियतफलत्वात् ४६ श्रीनरहर ये नमोनमः ४६ श्री

तज्ज्ञानं तु भक्तिं विना सकामैर्मौनादिभिः न भवत्येवेत्याह रूपे इति त्रिभिः बीजांकुराविव
प्रवाहापन्ने इमे सदसती कार्यकारणे एव ते रूपे उपलक्षणभूते वेदेन स्रष्टे प्रकाशिते न त्वा
न्यत् स्वसमवेतं गौरत्वादिकमिव देवस्त्वादेः कुतः अरूपकस्य प्राकृतरूपादिशून्यस्य अ

रूपे इमे सदसती तव वेदसृष्टे बीजांकुराविव न चान्यदरूपकस्य युक्ताः समक्षमुभयत्र
विचिन्वते त्वां योगेन वह्निमिव दारुषु नान्यतः स्यात् ४७ त्वं वायुरग्निरवनिर्वियदंबु मात्राः
प्राणेंद्रियाणि हृदयं चिदनुग्रहश्च सर्वं त्वमेव सगुणो विगुणश्च भूमन् नान्यत्त्वदस्त्यपि म
नो वचसा निरुक्तं ४८

तः युक्ताः संयता एव भक्तियोगेन प्रत्यक्षं त्वामुभयत्र कार्ये कारणे च
नुगतं पश्यंति मथनेन दारुषु वह्निमिव नान्यतः स्यात् ज्ञानमिति शेषः यद्वा ज्ञानप्रकारमे
वाह एतदुभयमन्यतः प्रधानपरमाण्वादेर्न स्यात् स ऐक्षतेत्यादिश्रुतेः अतस्त्वमेव कारण

त्वात्सर्वत्रानुस्यूतइति ४७ तदेवाह त्वंवायुरिति हृदयंमनः चित्तंवित्तं अनुग्रहः अ
हंकारः देवतावर्गोवा सगुणः स्थूलः विगुणः सूक्ष्मः मनश्चवचश्चमनोवचः तेननिरु
क्तंप्रकाशितंकिमपित्वत्तोन्यन्नास्ति ४८ अभक्तास्तुत्वस्मिन्ननुगतमपित्वांनजानंतीत्या
हनेति एतेगुणाद्यभिमानिनोदेवाः आद्यंतवंतःजन्मोपाधित्वात् अनाद्यंतंनिरुपाधित्वं

नैतेगुणानगुणिनोमहदादयोयेसर्वेमनःप्रमुखाःसहदेवमर्त्याः आद्यंतवंतउरुगा
यविदंतिहित्वामेवंविमृश्यसुधियोविरमंतिशब्दात् ४९ नविदंति हियस्मात्सुधियो

विद्वांसः एवंविचार्यशब्दात् अध्ययनादिव्यापारात्उपरमंति त्वामेवसमाधिनोपासत
इत्यर्थः तथाचश्रुतिः किमर्थावयमध्येष्यामहेकिमर्थावयंयक्ष्यामहइति नानुध्यायेद्ब
हून्शब्दान्वाचोविग्लापनंहितदितिच स्मृतिश्च यदातेमोहकलिलंबुद्धिर्व्यतितरिष्यति त

उपसंहरतितदिति हेअर्हत्तमनमः स्तुतिकर्मपूजाः प्रणिपातस्तुतिसर्वकर्मार्पणानि कर्मचपरिचर्या चरणयोः स्मृतिश्चकथायांश्रवणंचेत्येवंषडंगयासम्यक्सेवया विना

तत्तेर्हत्तनमः स्तुतिकर्मपूजाः कर्मस्मृतिश्चरणयोः श्रवणंकथायां संसेवयात्वयिविनेतिषडंगयाकिंभक्तिंजनः परमहंसगतौलभेत ५० नारद उ॰ एतावद्वर्णितगुणोभक्त्याभक्तेननिर्गुणः प्रह्लादं प्रणतंप्रीतोयतमन्युरभाषत ५१

परमहंसानांगतौप्राप्येत्वयिजनः कथंभक्तिंलभेत यस्मादेवंभक्तिंविनानमोक्षोनचभक्तिः संसेवयाविना अतः प्राक्प्रार्थितंदास्ययोगमेवदेहीतिप्रकरणार्थः ५० एतावतावर्णितागुणायस्ययतमन्युरुपसंहृतकोपः ५१

कामान्पूरयतीतितथा यद्वापुरुषार्थप्रवाहोस्मीत्यर्थः ५२ अप्रीणतः अप्रीणयतस्तथुम पूर्णकामत्वेनशोचितुं ५३ प्रीणयंतितोषयंति ५४ एकांतित्वान्निरुपाधिभक्तत्वात् ५५

भगवानुवाच प्रह्लादभद्रभद्रंतेप्रीतोहंतेसुरोत्तम वरंवृणीष्वाभिमतं कामपूरोस्म्यहंनृणां ५२ मामप्रीणतआयुष्मन्दर्शनंदुर्लभंहिमे दृष्ट्वामांनपुनर्जंतुरात्मानंतप्तुमर्हति ५३ प्रीणंतिह्यथमांधीराःसर्वभावेनसाधवः श्रेयस्कामामहाभागाःसर्वासामाशिषांपतिं ५४ नारद उ० एवंप्रलोभ्यमानोपिवरैर्लोकप्रलोभनैः एकांतित्वाद्भगवतिनैच्छत्तानसुरोत्तमः ५५ इतिश्रीभागवतेम० ० प्रह्लादानुचरितेभगवतःस्तुतिर्ना इतिश्री० स० टीकायांनवमोध्यायः ९

दशमेत्वनुगृह्यामुं भक्तमंतर्हितेहरौ प्रसंगाद्धरिणारुद्रेकृतोनुग्रहईर्यते १ तत्सर्वं
वरजातं १ उत्पत्त्यास्वभावेनैवासक्तंमां तेषांकामानांसंगाद्भीतः २ ननुकिमहंभक्तंप्र

नारदउवा०॥ भक्तियोगस्यतत्सर्वमंतरायतयार्भकः मन्यमानोहृषीकेशं
स्मयमानउवाचह १ प्रह्रादउ०॥ मामांप्रलोभयोत्पत्त्यासक्तंकामेषुतैर्वरैः त
त्संगभीतोनिर्विण्णोमुमुक्षुस्त्वामुपाश्रितः २ भृत्यलक्षणजिज्ञासुर्भक्तंका
मेष्वचोदयत् भवान्संसारबीजेषुहृदयग्रंथिषुप्रभुः नान्यथातेखिलगु
रोघटेतकरुणात्मनः ३

लोभयामि नहिकिंतुवरंवृ णीष्वेतिवदतस्तवाभिप्रायोन्यएवे
त्याह भृत्यलक्षणेति हृदयस्यग्रंथिवद्बंधकेषु अन्यथाअनर्थसाधनेप्रवर्तनंनघटेतते

कथमेवंभृत्यलक्षणज्ञानंस्यात्तत्राह यइति तेत्वत्तः ४ ननुकामनयापिसेव्यसेवक
योः स्वामिभृत्यभावः प्रसिद्धः सत्यं सोपाधिकोसौ नतुतात्त्विकइत्याह स्वामिन्यात्मनः

यस्त्वंआशिषआशास्तेनसभृत्यःसवैवणिक् ४ आशासानोनवैभृत्यःस्वा
मिन्याशिषआत्मनः नस्वामीभृत्यतःस्वाम्यमिछन्योरातिचाशिषः ५
अहंत्वकामस्त्वद्भक्तस्त्वंचस्वाम्यनपाश्रयः नान्यथेहावयोरर्थोराजसेवक
योरिव ६

आशिषः अपेक्षमाणोनैवभृत्यः भृत्यहेतुकमात्मनः स्वाम्यमिछन्योभृत्यायद
दातिसचनैवस्वामी ५ आवयोस्तुतात्त्विकोसावित्याह अहंत्विति अन॰पाश्रयोनिरभिसं
धिः अन्यथाकामाद्यनभिसंधिंविनाअर्थः प्रयोजनंनास्ति ६

ननुतथापिपरमोदारस्यममसंतोषार्थंकिमपिवृणीष्वेतिचेदत्तआह यदीति कामां
कुराणामसंरोहंअनुत्पत्तिं भवतःसकाशात् ७ ननुकामोत्पत्तौसत्यांकोदोषस्तत्राह

यदिरासीशमेकामान्वरांस्त्वंवरदर्षभ कामानांहृद्यसंरोहंभवतस्तुवृणे
वरं ७ इंद्रियाणिमनःप्राणाआत्माधर्मोधृतिर्मतिः ह्रीःश्रीस्तेजःस्मृतिः
सत्यंयस्यनश्यंतिजन्मना ८ विमुंचतियदाकामान्मानवोमनसिस्थि
तान् तर्ह्येवपुंडरीकाक्षभगवत्त्वायकल्पते ९

कामस्य

इंद्रियाणीति इंद्रियादीनियस्य
जन्मनानश्यंतीति आत्मादेहः ८ कामाभावेगुणमाह भगवत्त्वायत्वत्समानैश्वर्याय
तथाचश्रुतिः यदासर्वेप्रमुच्यंतेकामायेस्यहृदिस्थिताः अथमर्त्योमृतोभवत्यत्रब्रह्मस

विमुंचतीति

निर्दोषान्कामान्द्रातुमिछंतंप्रत्याख्यास्यन्नमस्यति ॐनमइति १० सत्यमेकांतभक्त

स्त्वंतथापिमदाज्ञाकरणीयेत्याहनेति मेएकांतिनःकदाचिदपिइहामुत्रचमय्याशिषोन

ॐनमोभगवतेतुभ्यंपुरुषायमहात्मने हरयेद्भुतसिंहाय

ब्रह्मणेपरमात्मने १० श्रीनृसिंहउवाच नैकांतिनोमेमयिजा

त्विहाशिषआशासतेमुत्रचयेभवद्विधाः अथापिमन्वंतरमे

तदत्रदैत्येश्वराणामनुभुंक्ष्वभोगान् ११

वांछंत्येव तथाप्येतन्मन्वंतरमात्रंभोगानभुंक्ष्व ११ श्रीनृसिंहायनमोनमः ९ ५

ननुतर्हिबंधःस्यादित्यतआह कथाइतिद्वाभ्यां सर्वेषुभूतेषुसंतमेकमीशंयज्ञाधिष्ठा
तारं मामात्मन्यावेश्ययजस्व तद्यनैनैवकर्मणाबंधःस्यात् नेत्याह योगेनमय्यर्प

कथामदीयाजुषमाणःप्रियास्त्वमावेश्यमामा
त्मनिसंतमेकं सर्वेषुभूतेष्वधियज्ञमीशंयज
स्वयोगेनचकर्महिन्वन् १२

णेनकर्महिन्वन्त्यजन्यजस्व १२ श्रीरामचंद्रायनमोनमः श्रीनृसिंहायनमोनमः

किंचभोगेनसुखानुभवेनप्रारब्धंपुण्यंहित्वामुक्तबंधःसन्लोकानुग्रहार्थंकीर्तिंचवि

स्तार्यमां [illegible] ष्यसि कुशलेनपुण्याचरणेनपापंहित्वेतिविभीषामात्रं अन्यथातस्यरा

ज्येऽप्रवृत्तेः नतुतस्यप्राचीनंपापमस्ति तदधिगमउत्तरपूर्वाघयोरश्लेषविनाशौतत्

व्यपदेशादितिन्यायात् तत्सुकृतदुष्कृतेविधुनुतइतिश्रुतेश्च नचेदंप्रारब्धपापाभिप्रा

भोगेनपुण्यंकुशलेनपापंकलेवरंकालजवेनहित्वा कीर्तिंविशुद्धांसुरलोकगीतांवितायमामेष्यसिमुक्तबंधः १३

यं तस्यभोगेनैवक्षयात् कुशलेनहित्वेतिवचनानुपपत्तेः

नचासाववि‌द्वानितिवाच्यं भगवतैवकृतार्थत्वस्यानंतरंवक्ष्यमाणत्वात् अतएवयोगेन

कर्महित्वन्नितीदमपिलोकसंग्रहार्थंकर्मणिप्रवर्त्तितस्यानुद्वेगमात्रायेतिसर्वमनवद्यं १३

किंचयइति त्वांचमांचयइदंमच्चरितंचस्मरन्नेतत्स्तोत्रंयः कीर्तयेत्सोपिकर्मबंधाद्वि
मुच्यते कुतस्तवबंधशंकेत्यर्थः १४ ईश्वराज्ञाप्राप्तकर्माधिकारःसन्नपितुर्निष्कलिंश्रा

यएतत्कीर्तयेन्मर्त्यस्त्वयागीतमिदंनरः त्वांचमांचस्मरन्कालेकर्म
बंधाद्विमुच्यते १४ प्रह्राद उ॰॥ वरंवरयएतत्तेवरदेशान्महेश्वर यद
निंदत्पितामेत्वामविद्वांस्तेज ऐश्वरं १५ विद्धामर्षाशयःसाक्षात्सर्व
लोकगुरुंप्रभुं भ्रातृहेतिमृषादृष्टिस्त्वद्भक्तेमयिचाघवान् १६

र्थयतेत्रिभिः वरंवरणीयमेतदपरंवृणेतेत्यतः १५ विद्धोऽमर्षेणक्रोधेनाशयोयस्य

तेपांगेनसंस्पृष्टः अतःपूतएव तथापिभोकृपणवत्सलकार्पण्येनप्रार्थयइत्यर्थः य
द्यपिकश्यपोमरीचिर्ब्रह्माचेतितत्पितुस्त्रयएवपूर्वजाः तथापित्रिःसप्तभिःसहेति

तस्मात्पितामेपू[illegible]येतदुरंतात्दुस्तरादघात् पूतस्तेपांगसंदृष्टस्तदा
कृपणवत्सल १७ भगवानुवाच त्रिःसप्तभिःपितापूतःपितृभिःसह
तेनघ यत्साधोस्यगृहेजातोभवान्वैकुलपावनः १८ यत्रयत्रचमद्भ
क्ताःप्रशांताःसमदर्शिनः साधवःसमुदाचारास्तेपूयंत्यपिकी[illegible]र्के[illegible] १९ यः

प्राक्कल्पगतपित्रभिप्रायेणोक्तं यत्तुयस्मात् १८ सम्यगुत्तमआचारोयेषांते कीकटाअ
पिदेशाः तत्तुल्यावंशाश्चपूयंतेशुद्धाभवंति १९ ७

ननु त्वद्भक्तानामयं महिमेति न चित्रं अहं तु तादृशो न भवामीति चेत्तत्राह सर्वात्मनेति
द्वाभ्यां मद्भावेन मद्भक्त्या विगतास्पृहा येषां २० त्वामनुगता ये केचित्पुरुषाः ते ऽप्येवंल

सर्वात्मना न हिंसंति भूतग्रामेषु किंचन उच्चावचेषु दैत्येंद्र मद्भावेनगतस्पृ
हाः २० भवंति पुरुषा लोके मद्भक्तास्त्वामनुव्रताः भवान्मे खलु भक्तानां सर्वेषां
प्रतिरूपधृक् २१ कुरु त्वं प्रेतकार्याणि पितुः पूतस्य सर्वशः मदंगस्पर्शनेन
नांग लोकान्यास्यति सुप्रजाः २२

क्षणाः संतो मद्भक्ताः भवंति अतो भवान्मे भक्तानां सर्वेषां प्रतिरूपधृक् उपमानास्पदं
श्रेष्ठः खल्वित्यर्थः २१ २२

मदंगस्पर्शनेन सर्वशः पूतस्य ते पितुः प

पशोक्ववनास्ति कवलपुत्रज्ञस्यानिप्रतकार्या णि कुरु २२

वेद्वादिभिरुक्तमनतिक्रम्यमत्परः सन्कर्माणिकुरु २३ २५ २६ ममसृष्टिभिर्मयास्व

पित्र्यंचस्थानमातिष्ठयथोक्तंब्रह्मवादिभिः मय्यावेश्यमनस्तातकुरुकर्माणिमत्परः
२२ शुक उ० ॥ प्रह्लादोपितथाचक्रेपितुर्यत्सांपरायिकं यथाहभगवान्राजन्नभिषिक्तो
द्विजोत्तमैः २४ प्रसादसुमुखंदृष्ट्वाब्रह्मानरहरिंहरिं स्तुत्वावाग्भिःपवित्राभिःप्राहदे
वर्षिभिर्वृतः २५ ॥ब्रह्मोवाच॥ देवदेवाखिलाध्यक्षभूतभावनपूर्वज दिष्ट्यातेनिहतःपा
पोलोकसंतापनोसुरः २६ योसौलब्धवरोमत्तोनवध्योममसृष्टिभिः तपोयोगबलो
न्नद्धः समस्तनिगमानहन् २७ दिष्ट्यास्यतनयःसाधुर्महाभागवतोर्भकः त्वयाविमोचि
तोमृत्योर्दिष्ट्यात्वांसमितोधुना २८

धेः मतेः समंन्निगमान् धर्मानित्यर्थः अहन्हतवान्

स्ता

सत्वयाहतः २७ एतद्दिक्षासमितः सम्यकुप्राप्तः २८ सर्वतः संत्रासात्गोप्तरक्षकं २९

एतद्वपुस्तेभगवन्ध्यायतः प्रयतात्मनः सर्वतोगोप्तसंत्रासान्मत्योरपिजिघांसतः ३० श्रीनृसिंहउवाच नैवंविधोसुराणांतेप्रदेयः पद्मसंभव वरः क्रूरनिसर्गाणामहीनाममृतंयथा ३० नारद उ० । इत्युक्त्वाभगवान्राजं स्ततैवांतर्दधेहरिः अदृश्यः सर्वभूतानां पूजितः परमेष्ठिना ३१ ततः संपूज्याशिरसाववंदेपरमेष्ठिनं भवंप्रजापतीन्देवान्प्रह्लादो भगवत्कलाः ३२ ततः काव्यादिभिः सार्द्धंमुनिभिः कमलासनः दैत्यानांदानवानां चप्रह्लादमकरोत्पतिं ३३ प्रतिनंद्यततोदेवाः प्रयुज्यपरमाशिषः स्वधामानिययूराजन्ब्रह्माद्याः सुरपूजिताः ३४

एवंवरस्त्वयानप्रदेयः क्रूरोनिसर्गः स्वभावोयेषांअमृतंक्षी

र ३० ३१ ३२ ३३ ३४

शिशुपालदंतवक्त्रयोर्द्विषतोः श्रीकृष्णसायुज्यंकथमितियस्त्वपृष्टंतदेवतयोः पूर्वजन्म
कथनादिभिः उपपादितमुपसंहरति एवमितिसप्तभिः दितेः पुत्रत्वंप्रापितौविप्रशापे

एवंतौपार्षदौविष्णोः पुत्रत्वंप्रापितौदितेः हृदिस्थितेनहरिणावैरभावेनतौह
तौ ३५ पुनश्चविप्रशापेनराक्षसौतौबभूवतुः कुंभकर्णदशग्रीवौहतौतौ
रामविक्रमैः ३६ शयानौयुधिनिर्भिन्नहृदयौरामसायकैः तच्चित्तौजहतु
र्देहंयथाप्राक्तनजन्मनि ३७ ताविहाथपुनर्जातौशिशुपालकरूषजौ हरौ
वैरानुबंधेनपश्यतस्तेसमीयतुः ३८ एनःपूर्वकृतंयत्तद्राजानःकृष्णवैरि
णः जहुस्त्वंतेतदात्मानः कीटः पेशस्कृतोयथा ३९

नेत्युत्तरस्यानुषंगः ३५ ३६ त
च्चित्तौश्रीरामंचिंतयंतौ ३७ करूषजोदंतवक्त्रः हरौसायुज्यंसमीयतुः ३८ कृष्णनिंदादि

नापूर्वंकृतंचयत् एनः पापंतद्ध्यानेनतदात्मानः संतोजहुः तदात्मत्वेदृष्टांतः कीटःपे
शस्कृतोध्यानेनयथातदात्माभवतीति ३९ अभिदाभेददर्शनभ्रंश्यया हरेःसात्म्यं

यथायथाभगवतोभक्त्यापरमयाऽभिदा नृपाश्चैद्यादयःसात्म्यंहरेस्तच्चिंतयाययुः
४० आख्यातंसर्वमेतत्तेयन्मांत्वंपरिपृष्टवान् दमघोषसुतादीनांहरेःसात्म्यमपिद्वि
षां ४१ एषाब्रह्मण्यदेवस्यकृष्णस्यचमहात्मनः अवतारकथापुण्यावधोयत्रादिदै
त्ययोः ४२ प्रह्लादस्यानुचरितंमहाभागवतस्यच भक्तिर्ज्ञानंविरक्तिश्चयाथात्म्यंचा
स्यवैहरेः ४३

सारूप्यं प्रह्लादचरितार्थमुपसंहरति यथेतिचतुर्भिः ४० ४१ अवतारः
श्रीनृसिंहरूपस्तस्यकथा आख्यातेतिशेषः ४२ प्रह्लादस्यानुचरितमित्यादेःसमाम्नात
मितितृतीयेनान्वयः अस्येत्यनेनोक्तंसर्गस्थित्यप्ययानामीशस्यहरेर्याथात्म्यंतत्त्वं ४३

अनेनक्लृप्तंहरेर्गुणकर्मानुवर्णनंचेत्यर्थः परावरेषांदेवदैत्यादीनांयानिस्थानानिते
षांव्यत्ययोविपर्यासः ४४ आध्यात्मिकंआत्मानात्मविवेकादि ४५ एतच्छ्रवणादिफ

सर्गस्थित्यप्ययेशस्यगुणकर्मानुवर्णनं परावरेषांस्थानानांकालेनव्यत्ययोमहान् ४४
धर्मोभागवतानांचभगवान्येनगम्यते आख्यानेस्मिन्समाम्नातमाध्यात्मिकमशे
षतः ४५ यएतत्पुण्यमाख्यानंविष्णोर्वीर्योपबृंहितं कीर्तयेच्छ्रद्धयाश्रुत्वाकर्मपाशैर्वि
मुच्यते ४६ एतद्यआदिपुरुषस्यमृगेंद्रलीलांदैत्येंद्रयूथपवधंप्रयतःपठेत दैत्यात्म
जस्यचसतांप्रवरस्यपुण्यंश्रुत्वानुभावमकुतोभयमेतिलोकं ४७

ऽमाह यश्चैतद्
भ्यां एतच्छ्रुत्वायःकीर्तयेत् ४६ एतत्एतांमृगेंद्रस्यलीलां तामेवाह दैत्येंद्रस्ययूथपा
नांचवधंयःशुचिःसन्पठेत् पुण्यमनुभावं मतिनिश्चयंवा लोकंवैकुंठं ४७

अहोप्रल्हादस्यभाग्यंयेनदेवोदृष्टः वयंतुमंदभाग्याइतिविषीदंतंप्रत्याह यूयमिति त्रिभिः येषांयुष्माकंगृहान्मुनयोभियंतिसर्वतःसमायांति तत्कस्यहेतोः येषुगृहेषुनराकारंगूढंसत्श्रीकृष्णाख्यंपरंब्रह्मसाक्षाद्वसतीति ४८ ननुकृष्णोस्माकंमा

यूयंनृलोकेबतभूरिभागालोकंपुनानामुनयोभियंति येषांगृहानावसतीतिसाक्षाद्गूढंपरंब्रह्ममनुष्यलिंगं ४८ सवाअयंब्रह्ममहद्विमृग्यंकैवल्यनिर्वाणसुखानुभूतिः प्रियःसुहृद्वःखलुमातुलेयआत्मार्हणीयोविधिकृद्गुरुश्च ४९

तुलेयः कथं यं ब्रह्मेत्युच्यतेतत्राह सवाइतिसो ब्रह्मैव कथंभूतं महद्भिर्विमृग्यंयत्कैवल्यनिर्वाणसुखंनिरुपाधिःपरमानंदस्तदनुभूतिरूपः वःयुष्माकंतुखलुप्रियःसुहृदित्यादिरूपोभवति विधिकृत्आज्ञानुवर्ती ४९

ननुपरंब्रह्मचेत्कथंअष्टसहस्रस्त्रीषुरतिः कथंवाधर्मोपाचरणंतस्येत्यतआह नयस्ये
तिरूपंतत्त्वंभवादिभिरपि धियास्वबुध्यावस्तुतयाइदमित्यमितिसाक्षान्नोपवर्णितंस
युष्माकंस्वयमेवप्रसन्नः अस्माकंतुमौनादिसाधनैस्तत्प्रसादःप्रार्थनीयएवेत्याह

नयस्यसाक्षाद्भवपद्मजादिभीरूपंधियावस्तुतयो
पवर्णितं मौनेन भक्त्योपशमेनपूजितःप्रसीदता
मेषससात्वतांपतिः ५०

मौनेनेति सएषसात्वतांपतिः प्रसीदतु नहिप्रह्रादस्यगृहेषु
परंब्रह्मवसति नचतद्दर्शनायमुनयस्तद्गृहानाभियंति नचतस्यब्रह्ममातुलेयादिरू
पेणवर्त्तते नचस्वयमेवप्रसन्नः अतोयूयमेवततोपिअस्मत्तोपिभूरिभागाइतिभावः

नन्वन्यैर्दुष्करं त्रिपुरभेदादिकं श्रीरुद्रः कृतवान् स एवं भूत ईश्वरोप्यस्य तत्वं न जा
नातीति कथमित्यपेक्षायां तस्याप्येतत्साहाय्यादेवासौ प्रभावो न केवलस्येति व

स एष भगवान् राजन्न्य तनोद्धि हतं यशः पुरा रुद्रस्य देवस्य मयेनानंतमायिना ५१ राजोवा॰ ॥ कस्मिन्कर्मणि देवस्य मयोहन्जगदीशितुः यथाचोपचिता कीर्त्तिः कृष्णेनानेन कथ्यतां ५२ नारद उ॰ निर्जिता असुरा देवैर्युध्यनेनोपबृंहितैः मायिनां परमाचार्यं मयं शरणमाययुः ५३

कुमारव्यानमुपाक्षिपति स एष इति ५१ राजा युधिष्ठिरः उवाच जगदीशितुर्देवस्य कीर्तिं कास्मिन् कर्मणि मयोहतवान् ५२ अनेन श्रीकृष्णेनोपबृंहितैः संवर्द्धितैः ५३

हैमीचरौप्याचायसीचेतितिस्त्रः पुरोनिर्मायतेभ्योदद्याविति शेषः दुर्लक्षोअपायसं
योगोगमनागमनेयासांदुर्वितर्क्याः परिछदाः यासुताः ५४ असुराणांसेनान्यः से

सनिर्माय पुरस्तिस्त्रोहैमीरौप्यायसीर्विभुः दुर्लक्ष्यापायसंयोगा
दुर्वितर्क्यपरिछदाः ५४ ताभिस्तेसुरसेनान्योलोकांस्त्रीन्सेश्वरान्न
प स्मरंतोनाशयांचक्रुः पूर्ववैरमलक्षिताः ५५ ततस्तेसेश्वरालोका
उपासाद्येश्वरंविभो त्राहिनस्तावकांदेव विनष्टांस्त्रिपुरालयैः ५६
अथानुगृह्यभगवान्माभैष्टेतिसुरान्विभुः शरंधनुषिसंधायपुरेष्व

नापत्नयः पूर्ववैरंस्मरंतः ५५ ५६ अस्त्रंअभिमंत्रितं शरंअनभिमंत्रितंपुरेषुव्यमुंचत

ततः शरात्सूर्यमंडलान्मयूखसंदोहाः रश्मिसमूहा [illegible] इव यतः येभ्यः ५८ कूपरसेस्व

ततोग्निवर्णाइषवऽत्पेतुः सूर्यमंडलात् यथा मयूखसंदोहानाहस्यंत
पुरोयतः ५८ तैः स्पृष्टाव्यसवः सर्वे निपेतुः स्मपुरौकसः तानानीय म
हायोगी मयः कूपरसेक्षिपत् ५९ सिद्धामृतरसस्पृष्टावज्रसारामहौ
जसः उत्तस्थुर्मेघदलनावैद्युताइववन्हयः ६० विलोक्य भग्नसंकल्पं
विमनस्कं वृषध्वजं तदायं भगवान्विष्णुस्तत्रोपायमकल्पयत् ६१

यं निर्मितकूपामृते ५९ वज्रसाराः वज्रवत्हृदांगाः महौजसो महाबलाः मेघदलनाः
मेघभेदिनो विद्युद्रूपावन्हयइव ६०

कालेमध्यान्हे ६२ ६३ आत्मनोवाअन्यस्यवाद्वयोरपिवादैवेनदिष्टमुपकल्पितंअपो

वत्सआसीत्तदाब्रह्मास्वयंविष्णुरयंहिगो: प्रविश्यत्रिपुरंकालेरसकूपामृतं
पपौ ६२ तेसुराह्यपिपश्यंतोनन्यषेधन्विमोहिताः तद्विज्ञायमहायोगी
रसपालानिदंजगौ ६३ स्वयंविशोकः शोकार्त्तान्स्मरन्दैवगतिंचतां ६३
देवोसुरोनरोन्योवानेश्वरोस्तीहकश्चन आत्मनोन्यस्यवादिष्टंदैवेनापो
हितुंद्वयोः ६४ अथासौशक्तिभिःस्वाभिः शंभोःप्राधनिकंव्यधात् धर्म
ज्ञान विरक्त्यृधितपोविद्याक्रियादिभिः ६५

हितुंपरिहर्तुंइहकश्चिदपीश्वरःसमर्थोनास्ति ६४ असौश्रीकृष्णःप्रथनंसंग्रामस्तस्मा

धं ६९

६६ अभिजितिमध्यान्हे ६७ विमानशतानिसंकुलानिसंकीर्णानियेषां तेदेवादयः ६८

रथंसूतंध्वजंवाहान्धनुर्वर्मशरादियत् संनद्धोरथमास्थायशरंधनुरु
पाददे ६६ शरंधनुषिसंधायमुहूर्तेभिजितीश्वरः ददाहतेनदुर्भेद्याहरोथ
त्रिपुरोनृप ६७ दिविदुंदुभयोनेदुर्विमानशतसंकुलाः देवर्षिपितृसिद्धे
शाजयेतिकुसुमोत्करैः ६८ अवाकिरन्जगुर्हृष्टा ननृतुश्चाप्सरोगणाः
एवंदग्ध्वापुरास्तिस्रोभगवान्पुरहानृप ब्रह्मादिभिःस्तूयमानःस्वधा
मप्रत्यपद्यत ६९

श्रीनृसिंहायपरमात्मने श्रीकृष्णपरमात्मने

आदितआराध्यस्कंधार्थंनिगमयति एवंविधानीति नरलोकंनराकारमात्मनोविडंब
मानस्यअनुकुर्वतः ७० इतिसप्तमेदशमोध्यायः १० एकादशेनृणांधर्माः साधारण्ये

एवंविधान्यस्यहरेःस्वमाययाविडंबमानस्यनरलोकमात्मनः वीर्या
णिगीतान्यृषिभिर्जगद्गुरोर्लोकान्पुनानान्यपरंवदामिकिं ७० इतिश्री
भा० म० सप्तमेशुकपरीक्षित्संवादांतर्गतयुधिष्ठिरनारदसंवादेत्रिपु
रविजयोनामदशमोध्यायः १० श्रीसीतारामार्पणमस्तु॥ ७॥ ७

नवर्णिताः विशेषेणचवर्णानांमुख्यामुख्याश्चयोषितां १ तदेवंदशभिर्ज्ञानभक्तियोगा
वुदीरितौ अथपंचभिरध्यायैः कर्मयोगोनुवर्ण्यते २

दैत्यपतेः प्रह्लादस्य साधूनां सभासु सभाजितं सत्कृतं ईहितं चरितं श्रुत्वा पुनर्नारदं प
प्रच्छ कथंभूतस्येहितं महत्तमानामग्रण्यः मुख्यस्य तत्र हेतुः उरुक्रमे आत्मा मनो य

श्रीशुक उ॰ श्रुत्वेहितं साधुसभासभाजितं महत्तमाग्रण्य उरुक्रमात्मनः यु
धिष्ठिरो दैत्यपतेर्मुदान्वितः पप्रच्छ भूयस्तनयं स्वयंभुवः १ युधिष्ठिर उवा
च भगवन् श्रोतुमिच्छामि नृणां धर्मं सनातनं वर्णाश्रमाचारयुतं यत्पुमा
न्विंदते परं २ भवान्प्रजापतेः साक्षादात्मजः परमेष्ठिनः सुतानां संमतो
ब्रह्मंस्तपोयोगसमाधिभिः ३

स्य १ श्रवणेच्छायां हेतुः यत् यतो धर्मात्परं ज्ञानं भक्तिं च विंदति २ ३ रामचंद्राय नमः

ननुस्मृतिकारैर्धर्म उक्त एव तत्राह नारायणपरा इति ४ अजायश्रीनारायणायत
स्यैवमुखाच्छ्रुतं ५ तन्मुखाद्दात्मनः श्रवणं संभावयन्विशिनष्टि यइति ६ प्रथमं तावद्ध
र्मे प्रमाणमाह धर्मस्य मूलं प्रमाणं स्मृतं च स्मृतिः तद्विदां वेदविदां येन चात्मा मनः प्र

नारायणपरा विप्रा धर्मं गुह्यं परं विदुः करुणाः साधवः शांतास्त्वद्विधा न तथा परे ४ ना
रदउ० नत्वा भगवतेऽजाय लोकानां धर्महेतवे वक्ष्ये सनातनं धर्मं नारायणमुखाच्छ्रुतं
५ योवतीर्यात्मनोंशेन दाक्षायण्यां तु धर्मतः लोकानां स्वस्तयेऽध्यास्ते तपो बदरिकाश्रमे ६
धर्ममूलं हि भगवान्सर्ववेदमयो हरिः स्मृतं च तद्विदां राजन्येन चात्मा प्रसीदति ७

सीदति तुष्यति यथा च याज्ञवल्क्यः श्रुतिः स्मृतिः सदाचारः स्वस्य च प्रियमात्मनः स
म्यक्संकल्पजः कामो धर्ममूलमिदं स्मृतमिति मनुश्च वेदोऽखिलो धर्ममूलं स्मृतिशीले च
तद्विदां आचारश्चैव साधूनामात्मनस्तुष्टिरेव चेति ७

तत्रतावन्नरमात्रसाधारणंधर्ममाह सत्यमितिपंचभिः तपएकादश्युपवासादि ईक्षा युक्तायुक्तविचारः शमोमनसः संयमः दमोबाह्येंद्रियाणां त्यागोदानं स्वाध्यायोयथोचितजपः ८ संतोषोदैवलब्धेनालंबुद्धिः समदृशांमहतांसेवा ग्राम्येहोपरमः प्रवृत्तकर्म

सत्यंदयातपःशौचंतितिक्षेक्षाशमोदमः अहिंसाब्रह्मचर्यंचत्यागःस्वाध्यायआर्जवं ८ संतोषःसमदृक्सेवाग्राम्येहोपरमःशनैः नृणांविपर्ययेहेक्षामौनमात्मविमर्शनं ९ अन्नाद्यादेःसंविभागोभूतेभ्यश्चयथार्हतः तेष्वात्मदेवताबुद्धिःसुतरांनृषुपांडव १० श्रवणंकीर्तनंचास्यस्मरणंमहतांगतेः सेवेज्यावंदनंदास्यंसख्यमात्मसमर्पणं ११

भ्योनिवृत्तिः विपर्ययेहेक्षानिष्फलक्रियाणामीक्षणं मौनंवृथाप्रलापनिवृत्तिः आत्मविमर्शनंदेहादिव्यतिरिक्तात्मानुसंधानं ९ आत्मेतिदेवतेतिचबुद्धिः १० अस्यश्रीकृष्णस्यश्रवणादयोनव इज्याअर्चनं ११

एवंत्रिंशल्लक्षणवान् १२ इदानींवर्णधर्मान्वक्तुंद्विजानांलक्षणमाह संस्कारामंत्रवंतोग
र्भाधानादयोयस्मिन्नविछिन्नाः सद्विजः तर्हिशूद्रस्यापिसंस्काराविछेदेसति द्विजत्वंस्या
त्तत्राह अजोब्रह्मायमेवंभूतंसंस्कारयुक्तंजगाद सद्विजः शूद्रंतुन मंत्रवत्संस्कारयुक्तं
जगाद नचउपनयनवंतं अतोनासौद्विजः तथाचस्मृतिः विवाहमात्रसंस्कारंशूद्रोपि

नृणामयंपरोधर्मः सर्वेषांसमुदाहृतः त्रिंशल्लक्षणवान्राजन्सर्वात्मायेनतुष्यति १२

ज२

संस्कारायत्राविछिन्नाः सद्विजोऽजोजगादयं इज्याध्ययनदानानि विहितानि द्विजन्मनां
जन्मकर्मावदातानांक्रियाश्चाश्रमचोदिताः १३

लभतांसदा नकेन चित्समसृजत् छं
दसांतंप्रजापतिरिति श्रुतिश्चगायत्र्याब्राह्मणमसृजत् त्रिष्टुभाराजन्यंजगत्यावैश्यं
नकेनचिच्छूद्रमिति अतोविवाहव्यतिरिक्तसंस्कारस्यानावश्यकत्वात् उपनयनस्यतुस

र्थ्यानिषेधात् न तस्य द्विजत्वमित्यर्थः पाठांतरे वैदिकास्स्युरिति गर्भाधानादय इत्यर्थः
त्रैवर्णिकानां नोवश्यकान् धर्मानाह इज्येति जन्मना विशुद्धेन कुलेन कर्मणा च आ
चारेण अवदातानां शुद्धानां उत्कुलानां उदाचाराणां च नैतानि विहितानीत्यर्थः ब्रह्मच
र्याद्याश्रमाविहितां क्रियाश्च शूद्रस्य वर्णधर्मा एव आश्रमभेदकृतविशेषाभावात्

विप्रस्याध्ययनादीनि षडन्यस्याप्रतिग्रहः राज्ञो वृत्तिः प्रजागोप्तुरविप्राद्वा करादि

भिः॥१४॥

१२ आत्मणादीनां चतुर्णामपि प्रतिरूपान् धर्मानाह विप्रस्येति सार्धैः सप्तभिः विप्रस्य
षट्कर्माणि विहितानीत्यनुषंगः तत्र त्वध्यापनं याजनं प्रतिग्रहश्च जीविकाः यथाह मनुः
षण्णां तु कर्मणामस्य त्रीणि कर्माणि जीविका याजनाध्यापने चैव विशुद्धाच्च प्रतिग्रह इ
ति अन्यस्य क्षत्रियस्य अप्रतिग्रह इति प्रतिग्रहातिरिक्तं याजनमध्यापनं चाप्यनुजा
नाति वक्ष्यति चानंतरमेव क्रतूनेराजन्यमिति॥

श्रूयतेचअश्वपतिकैकयप्रभृतीनांक्षत्रियाणामुपदेशृत्वादि प्रजापालनेधिकृतस्य क्षत्रियस्यवृत्त्यंतरमाह राज्ञइति आदिशब्देनदंडशुल्कादि १४ वार्तांकृषिवाणिज्यादिल क्षणावृत्तिर्यस्यसः शूद्रस्यद्विजशुश्रूषाविहिता स्वामिनोद्विजस्यतुशुश्रूषावृत्तिश्च

वैश्यस्तुवार्तावृत्तिश्चनित्यंब्रह्मकुलानुगः शूद्रस्याद्विजशुश्रूषावृत्तिश्चस्वामि नोभवेत् १५ वार्ताविचित्राशालीनयायावरशिलोंछनं विप्रवृत्तिश्चतुर्धेयंश्रेय सीचोत्तरोत्तरा १६

भवेत् १५ विप्रस्यमुख्यानुकल्पभेदेनवृत्त्यंतराण्याह वार्ताविचित्राकृष्यादिरूपाशा लीनंधार्म्येवृत्तिनैवयाग्प्राप्तमयाचितंयायावरंप्रत्यहंधान्ययांचाशिलंशालिक्षेत्रादौस्वामि त्यक्तकणिशोपादानं उंछनंआपणादिपतितकणोपादानं शिलोंछनंद्वयमेकीकृत्यचतु र्धेत्युक्तं श्रेयसीउत्तमा १६

वृत्तिष्वेव व्यवस्थां दर्शयन्नापद्वृत्तिराह जघन्यो नीचः उत्तमामध्यापनादिरूपां कृते रा
जन्यं क्षत्रियस्तु प्रतिग्रहादन्यां भजेत १६ चतुर्विधां पूर्वोक्तां विप्रवृत्तिमितरेषाम

जघन्यो नोत्तमां वृत्तिमनापदि भजेन्नरः कृते राजन्यमापत्सु स
र्वेषामपि सर्वशः १७ कृतामृताभ्यांज्जीवेत मृतेन प्रमृतेन वा स
त्यानृताभ्यांज्जीवेत न श्ववृत्त्या कथंचन १८ कृतमुंछशिलं प्रोक्त
ममृतं यदयाचितं मृतं तु नित्ययाञ्चा स्यात्प्रमृतं कर्षणं स्मृतं १९

पि दर्शयन्नाह कृतामृताभ्यामिति १८ श्लोकं व्याचष्टे कृतमिति १९

तयोस्तद्वर्जनेहेतुमाह सर्व्ववेदमयइति २० वर्णानामभिव्यंजकरूपान् धर्मानाह शमइ

ससान्रतंतुवाणिज्यंश्वरत्तिर्नीचसेवनं वर्जयेत्तांसदाविप्रोराजन्यश्च जुगुप्सितां सर्व्ववेदमयोविप्रः सर्व्वदेवमयोन्रपः २० शमोदमस्तपःशौचंसंतोषः क्षांतिरार्जवं ज्ञानंदयाच्युतात्मत्वंसत्यंचब्रह्मलक्षणं २१ शौर्यंवीर्यंधृतिस्तेजस्त्यागआत्मजपःक्षमा ब्रह्मण्यताप्रसादश्च रक्षाचक्षत्रलक्षणं २२ देवगुर्वच्युतेभक्तिस्त्रिवर्गपरितोषणं आस्तिक्यमुद्यमोनित्यंनैपुण्यंवैश्यलक्षणं २३

तिचतुर्भिः अच्युतात्मत्वंश्रीविष्णुपरत्वं २१ शौर्यंयुद्धोत्साहः वीर्यंप्रभावः तेजःप्रागल्भ्यं

अमंत्रयज्ञः नमस्कारेणैवपंचयज्ञानुष्ठानं तथाचयाज्ञवल्क्यः नमस्कारेणमंत्रेणपं
चयज्ञान्नहापयेदिति २४ स्त्रीधर्मानाह स्त्रीणामितिपंचभिः पतिरेवदेवोयासांतस्य
पत्युः शुश्रूषातदनुकूलताच तस्यपद्धतंनियमस्तस्यधारणं एतच्चतुष्टयंपतिव्रता

शूद्रस्यसन्नतिः शौचंसेवास्वामिन्यमायया अमंत्रयज्ञोह्यस्तेयं सत्यंगोविप्ररक्षणं
२४ स्त्रीणांचपतिदेवानांतच्छुश्रूषानुकूलता तद्बंधुष्वनुवृत्तिश्चनित्यंतद्व्रतधारणं २५
संमार्जनोपलेपाभ्यांगृहमंडलवर्तनैः स्वयंचमंडितानित्यंपरिमृष्टपरिछदा २६

नांलक्षणंधर्मश्च २५ किंच संमार्जनो पलेपाभ्यामित्यादेः पतिमंजेरित्युत्तरेणान्वयः
परिमृष्टाः उद्वर्तनादिनानिर्मलीकृताःपरिछदागृहोपकरणानियया २६ ७ ७ ७

२७ किंचसंतुष्टायथालाभेनतावन्मात्र भोगेप्यलोलुपा दक्षाअनलसा प्रियासत्या
चवाग्यस्याः सर्वत्रापिअप्रमत्ताअवहिता अपतितंमहापातकशून्यं यथाहयाज्ञव

कामैरुच्चावचैः साध्वीप्रश्रयेणदमेनच वाक्यैः सत्यैः प्रियैः प्रेम्णा।
कालेकाले भजेत्पतिं २७ संतुष्टालोलुपादक्षाधर्मज्ञाप्रियसत्यवाक्
अप्रमत्ताशुचिः स्निग्धापतिंत्वपतितंभजेत् २८ यापतिंहरिभावे
नभजेच्छ्रीरिवतत्परा हर्यात्मनाहरेर्लोकेपत्यासाश्रीरिवमोदते २९

ल्क्यः आशुद्धेःसंप्रतीक्ष्योहिमहापातकदूषितइति २८ तत्परासतीभजेतश्रीर्हरिमिव
हर्यात्मनापत्यासह २९

प्रतिलोमजानुलोमजानां वृत्तिमाह वृत्तिरिति तत्तत्कुलकृता कुलपरंपराप्राप्ता परंपरा प्राप्तमपि चौर्यहिंसादिकं च प्रतिषेधति अचोराणामपापानां चेति तत्र प्रदर्शनार्थं कांश्चित्प्रतिलोमजविशेषानाह अंत्यजेति रजकश्चर्मकारश्च नटो बुरुड एव च कैवर्त्तमेदभिल्लाश्च सप्तैते अंत्यजाः स्मृताः अंते वसायिनस्तु चांडालपुक्कसमातंगादयः तेषां परंप

वृत्तिः संकरजातीनां तत्तत्कुलकृता भवेत् अचोराणामपापानामंत्यजांतेवसायिनां ३० प्रायः स्वभावविहितो नृणां धर्मो युगे युगे वेददृग्भिः स्मृतो राजन्प्रेत्य चेह च शर्मकृत् ३१

राप्राप्तेव वस्त्रनिर्णेजनादिर्वृत्तिरित्यर्थः ३० श्रेष्ठा अपि परधर्मान्नीचोऽपि स्वधर्म एव श्रेयानित्याह प्राय इति स्वभावेन सत्वादिप्रकृत्या विहितो धर्मः शर्मकृत्सुखहेतुः स्मृतः कैः वेद एव दृक्चक्षुर्येषां तैः भगवता चोक्तं श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितादिति ३१

श्रि

ननुस्वाभाविकस्यकर्मणोबंधहेतुत्वात्कथंसुखहेतुत्वंतत्राह वृत्त्येति ३२ ननुकाम्यानिक
र्माणिकुर्वतः तत्फलोप भोगपरस्यकथंनैर्गुण्यंस्यात् तदुक्तंप्रह्लादेन औपस्थ्यजैह्व्यंबहु
मन्यमानः कथंविरज्येतदुरंत मोह इत्यादितत्रअधिकारभेदेनव्यवस्थांसदृष्टांतमाह उप्य
मान तिद्वाभ्यां पुनस्तस्यैसस्यप्रसवाय ३३ कामाआशेरतेवासनारूपेणयस्मिन्तत्त अ

वस्थास्वभाववृत्तयावर्तमानःस्वकर्मकृत् हित्वास्वभावजंकर्मशनैर्निर्गुणतामियात् ३२
उप्यमानंमुहुःक्षेत्रंस्वयंनिर्वीर्यतामियात् नकल्पतेपुनःसूत्यैउप्तंबीजंचनश्यति ३३ ए
वंकामाशयंचित्तंकामानामतिसेवया विरज्येतयथाराजन्नाग्निवद्घृतबिंदुभिः ३४

यंभावः उत्कटवासनाविष्टस्यसहसैवत्यागासंभवाद्वेदोक्तनियमेनबहुशःकामान्भुंजान
स्यैवनित्यनैमित्तिकैर्विशुद्धचेतसस्तद्दोषदर्शनेनयथातिसौभरिप्रमुखानामिवशनैर्विरा

काम

शने

गोभवति यथासवीर्यसेत्रेनिर्वीर्यभवति यथाचप्रज्वलितोग्निर्नघृतबिंदुभिः शाम्यति महताघृतपूरेणशाम्यत्येवतद्वत् प्रह्लादस्तुकौमारएवनिवृत्तुपदेशोमंदवासनानामधिकारेण तदुक्तंतत्रैव बालानइषितधियोद्वंद्वारामेरितेहितैरिति अतः सर्वमनवद्यं ॥

यस्ययल्लक्षणंप्रोक्तंपुंसोवर्णाभिव्यंजकं यदन्यत्रापिदृश्येत तत्तेनैवविनिर्दिशेत् ३५ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेयुधिष्ठिरनारदसंवादे सदाचारनिर्णयोनामैकादशोध्यायः ११

शमादिभिरेवब्राह्मणादिव्यवहारोमुख्योनजातिमात्रादित्याह यस्येति यद्यदिअन्यत्र वर्णांतरेपिदृश्येततद्वर्णांतरंतेनैवलक्षणनिमित्तेनैवविनिर्दिशेत् नतज्जातिनिमित्तेनेत्यर्थः ३५ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेटीकायांएकादशोध्यायः ११ ७ ७

द्वादशेवर्ण्यतेधर्मोब्रह्मचारि वनस्थयोः चतुर्णामाश्रमाणांचसाधारण्येनकश्चन १ वर्णा
दीनांधर्मउक्ताः इदानीमाश्रमधर्माउच्यंते तत्रास्मिन्द्वादशेध्यायेब्रह्मचारिवनस्थयो
रसाधारणाश्चतुर्णांसाधारणाश्चोच्यंते त्रयोदशेपत्नेधर्माः चतुर्दशेगृहस्थस्य पंचदशे

नारदउ॰ ब्रह्मचारीगुरुकुलेवसन्दांतोगुरोर्हितं आचरन्दासवन्नीचोगुरौसु
दृढसौहृदः १ सायंप्रातरुपासीतगुर्वग्न्यर्कसुरोत्तमान् संध्येउभेचयतवाक्जप
न्ब्रह्मसमाहितः २ छंदांस्यधीयीतगुरोराहूतश्चेतसुयंत्रितः उपक्रमेवसाने
चचरणौशिरसानमेत् ३

सर्वधर्मसारसंग्रहः ब्रह्म चारीगुरुकुलेवसन्गुर्वादीनु
पासीतेसुत्तरेणान्वयः १ ब्रह्मगायत्रींजपन्संध्यात्रयमप्युपासीत उभेसंध्येत्तयतवाक्
भवेत् सायंप्रातःसंध्याकालनिमित्तंमौनंकुर्यादित्यर्थः २

यथोदितंपालाशोदंडोब्राह्मणस्येत्यादिनियममनतिक्रम्यजटाधारणंतुकेशप्रसाधना
भावमात्रं ४ ५ यावदर्थंयथोपयोगमेव ६ बृहद्व्रतः ब्रह्मचर्यवान् गृहस्थव्यतिरिक्तः स

मेखलाजिनवासांसिजटादंडकमंडलून् बिभृयादुपवीतंचदर्भपाणिर्यथोदितं ४ सायं
प्रातश्चरेद्भैक्ष्यंगुरवेतन्निवेदयेत् भुंजीतयद्यनुज्ञातोनोचेदुपवसेत्क्वचित् ५ सुशीलोमित
भुग्दक्षः श्रद्दधानोजितेंद्रियः यावदर्थंव्यवहरेत्स्त्रीषुस्त्रीनिर्जितेषुच ६ वर्जयेत्प्रमदागाथा
मगृहस्थोबृहद्व्रतः इंद्रियाणिप्रमाथीनिहरंत्यपियतेर्मनः ७ केशप्रसाधनोन्मर्दस्नपना
भ्यंजनादिकं गुरुस्त्रीभिर्युवतिभिःकारयेन्नात्मनोयुवा ८ नन्वग्निःप्रमदानामघृतकुंभस
मःपुमान् सुतामपिरहोजह्यादन्यदायावदर्थकृत् ९ यौपिवर्जयेत् गाथामपितत्रहेतुः इंद्रि
याणिबलवंतिसंयतस्यापिमनोहरंतीति ७ ८ नकारयेदित्यत्रहेतुः नन्विति रहःएकांते अन्य

जी·

रादिकंप्रसाधनादिकमालिंगनादिकंकामसंकल्पात्मकंतम
देवमादर्शनंकेशकुर्यात्

ननु मिथ्यात्वादिति कश्मलत्वाच्च स्वयं त्यक्तप्रायं स्यादिजल्पादितिकोयमतिनिर्बंधस्तत्राह
कल्पयित्वेति आत्मना स्वरूपसाक्षात्कारेण इदं देहेंद्रियादि आभासमात्रं कल्पयित्वा नि
श्चित्य यावदसौ जीव ईश्वरः स्वतंत्रो न भवेत् तावद्वैतमहं पुमानियं स्त्रीत्यादि भेदो न विरमेत्

कल्पयित्वात्मना यावदाभासमिदमीश्वरः द्वैतं तावन्न विरमेत्ततोह्यस्य
विपर्ययः १० एतत्सर्वं रहस्यस्य समाम्नातं यतेरपि गुरुर्न्निशेर्विकल्पेन र
हस्यस्यप्तुगामिनः ११

ततः किमत आह ततो हि द्वैताद्विपर्ययः गुणाध्यासेन भोग्यताबुद्धिः अतो जल्पादेर्वेत्यर्थः
१० एतत्सर्वं सुशीलइत्याद्युक्तं रहस्यस्य विशेषमाह गुरुर्वृत्तिरिति ११ नमो नारायणाय ॥

अंजनादीनामामिषांतानांद्वंद्वैक्यं अंजनं शरीरस्य अभ्यंजनंशिरसः स्त्रियंचअवलेखां
चचित्रकर्मस्त्रीणांकुड्यादौलेखनंवातन्निरीक्षणंवा अत्राभ्यंगादिस्वरूपतोनिषिध्यति
पूर्वंतुकथंचिदापदिप्राप्तमपिस्त्रीकर्तृकंनिषिद्धमितिभेदः १२ अंगैःशिक्षादिभिः उप

अंजनाभ्यंजनोन्मर्दस्त्र्यवलेखामिषंमधु स्रग्गंधलेपालंकारांस्त्यजेयुर्येधृतव्रताः १२
उषित्वैवंगुरुकुलेद्विजोऽधीत्यावबुध्यच त्रयींसांगोपनिषदंयावदर्थंयथाबलं १३ दत्वा
वरमनुज्ञातोगुरोःकामंयदीश्वरः गृहंवनंवाप्रविशेत्प्रव्रजेत्तत्रवावसेत् १४

निषद्भिश्चसहितांवेदत्रयीमधीत्यअवबुध्यचतदर्थंचविचार्ययावदर्थस्वाधिकारानु
सारेण १३ यदीश्वरः शक्तःतर्हिगुरोःकाममपेक्षितंवरंदत्वायथाधिकारंगृहस्थाश्रमंस्वी
कुर्यात् तत्रैववावसेत् नैष्ठिकः स्यादित्यर्थः १४

अग्नाविति स्वधामभिः स्वाश्रयैर्भूतैर्जीवैः सह तल्लीयं तत्तया १५ चरन् एवमाचरन् विदितं विज्ञानं विज्ञेयं येन सः १६ ऋषिलोकं महर्लोकं १७ अक्लिष्टं अक्लिष्टपच्यं अकालतः पा

अग्नौ [illegible] गुरावात्मनि च सर्वभूतेषु धो ऽस्मजं भूतैः स्वधामभिः पश्येदप्रविष्टं प्रविष्टवत् १५ एवंविधो ब्रह्मचारी वानप्रस्थो यतिर्गृही चरन्विदितविज्ञानः परं ब्रह्माधिगच्छति १६ वानप्रस्थस्य वक्ष्यामि नियमान्मुनिसंमतान् यानातिष्ठन्मुनिर्गच्छेदृषिलोकमिहांजसा १७ नक्लिष्टपच्यमश्नीयादक्लिष्टं चाप्यकालतः अग्निपक्वमथामं वा अर्कपक्वमुताहरेत् १८ वन्यैश्चरुपुरोडाशान्निर्वपेत्कालचोदितान् लब्धे नवे नवेऽन्नाद्ये पुराणं तु परित्यजेत् १९

क कालात्पूर्वमेव निष्पन्नमित्यर्थः अर्कपक्वं फलादि आहरेत् अश्नीयात् १८ वन्यैर्नीवारादिभिः कालचोदितान् निसान् पुराणं

हिमादीन्सहन्नइतितथा २० केशादीन्मलंचाप्रक्षालनेनधारयन्कमंडल्वादींश्चदधत्
२१ कृछ्रतः तपः क्लेशाद्यथाबुद्धिर्ननश्येत्तथाचरेत् २२ द्वादशाब्दा यनंतरमपियद्विधर्मो

अग्न्यर्थमेवशरणमुटजंवाद्रिकंदरं श्रयेत्तहिमवाय्वग्निवर्षार्कातपषाट्स्वयं २० के
शरोमनखश्मश्रुमलानिजटिलोदधत् कमंडल्वजिनेदंडवल्कलाग्निपरिछदान् २१
चरेद्वनेद्वादशाब्दानष्टौवाचतुरोमुनिः द्वावेकंवायथाबुद्धिर्नविपद्येतकृछ्रतः २२
यदाऽकल्पःस्वक्रियायांव्याधिभिर्जरयाथवा आन्वीक्षिक्यांवाविद्यायांकुर्यादनशनादि
क २३

यनुष्ठानेशक्तिस्तर्हिवनएववसेत् यदितुज्ञानाभ्यासेयोग्यस्तर्हिसंन्यसेदित्युत्तराध्या
येवक्ष्यति तडभयरहितस्यतुयत्कृत्यंतदाह यदाऽकल्पःअसमर्थः आन्वीक्षिक्यांज्ञाना

अनशनादिकरिष्यतः पूर्वंकृत्यमाह आत्मनीत्यादियावत्समाप्ति यथार्हतः यथायो
ग्यंस्वकारणेष्वाकाशादिषुसंयातंदेहंन्यसेत्प्रविलापयेत् २४ तदेवविभज्यदर्शयति

आत्मन्यग्नीन्समारोप्यसंन्यस्याहंममात्मतां कारणेषु
न्यसेत्सम्यक्संघातंतुयथार्हतः २४ खेखानिवायौप्राणि
श्वासांस्तेजस्यूष्माणमात्मवान् अप्स्वसृक्श्लेष्मपूयानि
क्षितौशेषंयथोद्भवं २५

खेआकाशेखानिदेहगतछिद्राणि आत्मवान्धीमान्शेषंअस्थिमांसादिकंविनांशं २५

एवंस्थूलशरीरस्यलयमुक्त्वालिंगशरीररूपस्याध्यात्मिकादित्रयस्यलयमाह वाच
मित्यादिना तत्रयद्यपियथोद्भवंलयस्यप्रयुक्तत्वादध्यात्मादीनांस्वस्वकारणेषुराजसा
हंकारादिषुलयोवाच्यः तथापीहतेषांलय भावनेयमद्वितीयात्मप्रतिपत्तिपरेतियथा

वाचमग्नौसवक्तव्यामिंद्रेशिल्पंकरावपि प
दानिगत्यावयसिरत्योपस्थंप्रजापतौ २६

कथंचित्तुयेभाव्येदेवतानांप्रवर्त्तकत्वेनप्राधान्यादिंद्रियतद्विषययोर्देवतासुलयःक
ते वक्तव्यसहितांवाचमग्नौन्यसेत् एवंसर्वत्र पदानिपादौवयासिविष्णौ २६ ७

सनादेनशब्देनसहअध्यात्मनिवायौअध्यात्मविदितिपाठेवायाविति ज्ञातव्यं २७ ज्यो
तिषिआदित्ये रसगंधयोस्त्विंद्रियाकर्षकत्वेनप्राधान्यविवक्षया देवतासहितस्येंद्रिय

मृत्योपायुंविसर्गंचयथास्थानंविनिर्दिशेत् दिक्षुश्रोत्रंसनादे
नस्पर्शमध्यात्मनित्वचं २७ रूपाणिचक्षुषाराजन्ज्योतिष्यभि
निवेशयेत् अप्सुप्रचेतसाजिह्वांघ्रेयैघ्राणंक्षितौन्यसेत् २८

स्यविषयेलयमाह प्रचेतसासहजिह्वांरसनांअप्सुरसरूपासु घ्राणशब्देनाश्विनोरप्यु
पलक्षणं आश्विभ्यांसहघ्राणंघ्रेयैर्गंधैरुपलक्षितायांक्षितावित्यर्थः २८ श्रीगोपाल७

कवौपरे ब्रह्मणि अध्यात्मना ऽहंकारेण अध्यात्मतामिति पाठे कर्मण्यहंकारं चेत्यर्थः कथं
भूते रूढे यद्यस्मादहंममता पूर्विका क्रिया भवति तस्मिन् सत्वेन चेतनया गुणैः गुणका
र्यैः प्रागवशिष्टैर्दैवैः सह यद्वा सत्वादिभिर्गुणैर्हेतुभूतैः वैकारिकं भोक्तृत्वादिविकारवंतं क्षे

मनो मनोरथैश्वं इव बुद्धिं वोध्यैः कवौपरे कर्मण्यध्यात्मना रूढे यदहंममताक्रिया सत्वे
न चित्तं क्षेत्रज्ञे गुणैर्वैकारिकं परे २९ अप्सु क्षितिमपो ज्योतिष्यदो वायौ नभस्यमुं कूट
स्थे तच्च महति तदव्यक्तेऽक्षरे च तत् ३०

त्रज्ञे परे निर्विकारे ब्रह्मणि २९ ननु विकारवतः कथं परे लयः स्यात् विकारहेतूनां सर्वेषा
धीनां लयद्वारेणेत्याह अप्स्विति अदो ज्योतिः तच्च नभः कूटस्थे अहंतत्वे तच्च कूटस्थं म
हति महत्तत्वे तदव्यक्ते प्रधाने तच्चाव्यक्तमक्षरे परमात्मनि ३० नमो भगवते श्री छ

इतिसर्वोपाधिलयाद्धेतोः अवशेषितंचिन्मात्रंक्षेत्रज्ञमक्षरतयाज्ञात्वाअद्वयःस
नविरमेत् दग्धकाष्ठेयथाऽनलः ३१ इतिश्रीभा० टी० द्वादशोध्यायः १२ त्रयोदशे
यतेर्धर्मः साकस्योच्यतेमहान् अवधूतेतिहासेनसिद्धावस्थाचवर्ण्यते १ एवंध्या

इत्यक्षरतयात्मानंचिन्मात्रमवशेषितं ज्ञात्वाद्वयोथविरमेद्दग्धयोनिरिवान
लः ३१ इतिश्रीभागवतेपु०स०युधिं०ना० ब्रह्मचारि वनस्थयतीधर्मनिर्णयोनाम
द्वादशः १२ नारद०॥ कल्पस्त्वेवंपरिव्रज्य देहमात्रावशेषितः ग्रामैकरात्रवि
धिनानिरपेक्षश्चरेन्महीं १

त्वाअकल्पोऽनशनादिकंकुर्यात् आन्वीक्षिक्यांकल्पस्त्वेवंध्यात्वापरिव्रज्येतिसंबंधः
कियदत्रत्याज्यंदेहव्यातिरिक्तंसर्वमित्याह देहमात्रेति तस्यधर्मानाह ग्रामैकरात्रमिति

साङ्गत

कौपीनमाछाद्यते यावत्तावन्मात्रंपरंकेवलं अन्यदितिवाक्यत्कं प्रैषोच्चारणात्पूर्वमे
व २ ३ सदसतःपरेकार्यकारणव्यतिरिक्ते ४ ननुआत्मानंपरंब्रह्मेतिकथंसामा
नाधिकरण्यनिर्देशः नहिबद्धमुक्तयोरैक्यंसंभवतितत्राह सुप्तेति सुषुप्तेहित
मेमात्मतत्त्वंजाग्रत्स्वप्नयोस्तुविक्षिप्तंप्रकाशते संधौतुनतमोनापिविक्षेपः अ

विभृयाद्यद्यसौवासः कौपीनाच्छादनंपरं त्यक्तंनलिंगदंडादेरन्यात्किंचिदनापदि २
एकएवचरेद्भिक्षुरात्मारामोनपाश्रयः सर्वभूतसुहृच्छांतोनारायणपरायणः ३
पश्येदात्मन्यदोविश्वंपरेसदसतोव्यये आत्मानंचपरंब्रह्मसर्वत्रसदसन्मये ४
सुप्तप्रबोधयोःसंधावात्मनोगतिमात्मदृक् पश्यन्बंधंचमोक्षंचमायामात्रंनवस्तु
तः ५

तस्तदाआत्मदृक्आत्मानंलक्षीकृत्यस्थितःसन्आत्मनोगतिंतत्त्वंपश्येत् ५

अतएववंधंमोक्षंचमायामात्रंपश्यन् आत्मानंपरंब्रह्मसर्वत्रपश्येदित्यर्थः त
दुक्तंयोगग्रंथे निद्रादौजागरस्यांतेयोभावउपजायते तंभावंभावयन्नित्यंमुच्यते
नेतरोयतिरिति ५ यस्यदेहस्यप्रभवोप्ययश्चयस्मात्तंकालं ६ असच्छास्त्रेषु

नाभिनंदेत्ध्रुवंमृत्युमध्रुवंचास्यजीवितं कालंपरंप्रतीक्षेतभूता
नांप्रभवाप्ययं ६ नासच्छास्त्रेषुसज्जेतनोपजीवेतजीविकां वादवा
दांस्त्यजेत्तर्कान्पक्षंकंचननाश्रयेत ७

अनात्मपरेषु जीविकांनक्षत्रविद्यादिवृत्तिंवादवादान् जल्पवितंडादिनिष्ठान्त
र्कान् कंचनमपिपक्षंनिर्बंधेननसंश्रयेत् ७ नमोभगवतेश्रीकृष्णायपरमात्मने

नानुबध्नीत प्रलोभनादिना बलान्नापादयेत् आरंभानू मठादिव्यापारान् ८ चतुः
प्रकारस्तावत्संन्यासी भवति तत्र परमहंसस्य विशेषमाह नयतेराश्रमो धर्मा
र्थः कथंभूतस्य महात्मनः तस्य लक्षणं शांतस्येत्यादि प्रायः स्वस्याश्रमभावः त्या

नशिष्याननुबध्नीत ग्रंथान्नैवाभ्यसेद्बहून् नव्याख्यामुपयुंजीत
नारंभानारभेत्क्वचित् ८ नयतेराश्रमः प्रायो धर्महेतुर्महात्मनः
शांतस्य समचित्तस्य बिभृयाउत वा त्यजेत् ९

नोत्पत्तिपर्यंतं बहूदकादि
लिंगमाश्रित्य सत्वशुद्ध्यर्थं यमान्नियमांश्चाचरन्नेव ज्ञानोत्पत्तौ यतेत उत्पन्ने तु ज्ञा
नेनियमैः कृत्यं नास्ति यमाश्च स्वत एव स्युः अतस्तदा लिंगादिभिः प्रयोजनाभावाल्लो
कसंग्रहार्थं धारयेद्वा त्यजेद्वेत्यर्थः

तस्यैवज्ञानदार्ढ्याभावेयोगभ्रंशपरिहारार्थमाह नबहिर्व्यक्तंलिंगंयस्य व्यक्तोर्थः प्रयोजनमात्मानुसंधानंयस्यसः मनीष्यपिजडोन्मत्तवद्बालवच्चकविरपिमूकवदात्मानंनृणांदृष्ट्यादर्शयेत् तेयथोन्मत्तादिरूपंमन्येरनतथावर्त्तेत स्वदृष्ट्येतिपाठेवा

अव्यक्तलिंगोव्यक्तार्थोमनीष्युन्मत्तबालवत् कविर्मूकवदात्मानंसदृष्ट्यादर्शयेन्नृणां १० अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं प्रह्लादस्यचसंवादंमुनेराजगरस्यच ११ तं शयानंधरोपस्थेकावेर्यांसह्यसानुनि रजस्वलैस्तनूदेशैर्निगूढामलतेजसं १२

त्यानुसंधानाभावेनेत्यर्थः परमहंसधर्ममेवेतिहासेनस्फुटयति अत्रापीतियावदध्यायसमाप्ति अजगरवृत्तस्यमुनेश्च ११ धरोपस्थेभूपृष्ठे सह्याद्रेस्तटे रजोभिर्धूसरैस्तनूदेशैर्देहावयवैर्निगूढममलंतेजोयस्यतं १२

म

१३ कर्मादिभिर्जनायंनविदुः तंपादयोः शिरसास्पृष्ट्वानत्वाअप्राक्षीदित्युत्तरेणान्वयः
१४ नमिति १५ उद्यमसहितइव भोगवानिवपीवानंस्थूलंदेहंधारयसि तत्रहेतुंव

ददर्शलोकान्विचरन्लोकतत्वविविस्सया वृतोमात्यैः कतिपयैः प्रह्लादोभगवत्प्रियः १३
कर्मणाकृतिभिर्वाचालिंगैर्वर्णाश्रमादिभिः नविदंतिजनायंवैसोसाविति नवेतिच १४
तंनत्वाभ्यर्च्यविधिवत्पादयोः शिरसास्पृशन् विविस्सुरिदमप्राक्षीन्महाभागवतोऽसु
रः १५ बिभर्षिकायंपीवानंसोद्यमोभोगवान्यथा वित्तंचैवोद्यमवतांभोगोवित्तवतामिह
भोगिनांखलुदेहोयंपीवाभवतिनान्यथा १६

देतिल्लतीयेनान्वयः उद्यमंविनैवममभोगोस्तीतिचेत्तत्राह वित्तंचेति १६ श्रीरामजी

नुश्चेति निश्चये हश्चेति प्रसिद्धो तथार्थो नास्तीति प्रसिद्धमेवेत्यर्थः यतो धीदैवयुतो
हेतोः शिवायासमं योग्यं चेत् १७ किंच वित्तार्जनाद्यसमर्थोप्ययं जनस्तदर्थमुद्यमं क
रोति त्वं तु समर्थोपि किमिति न करोषीत्याह कविर्विद्वान् कल्पोदक्षः निपुणश्च कु

नतेर्यायानस्य निरुद्यमस्य भृत्यमनुलार्थोयत एव भोगः अभोगि
नोयं तत्र विप्रदेहः शिवायतत्वद्दनः समं चेत् १७ कविः कल्पोनि
पुणश्च कुञ्चित्रप्रियकथः समः लोकस्य कुर्वतः कर्म न शोषेत ह्यासि
तापिवा १८

चतुरः चित्राः प्रियालोकरंजनाः क थायस्य तथापि लोकस्य कर्म कुर्वतः
सतः शेषेत ह्यासितापिवा तत्सर्वं पश्यन्नपि पाठांतरे न ह्यासितत्कर्म न ह्यासिन लोपिवा।

नचक्लेशोपीत्यर्थः १८

तस्य वागेश्वामृतं तेन यंत्रितो वशीकृतः सन् १९ अध्यात्मचक्षुषा अंतर्दृष्ट्या भवान्वेदे
व आर्याणां ज्ञानिनां संमतः ननु भवानिदमिति यदुक्तं न देवाह ईरणा ईहोपरमयोः

नारद उवाच स इत्थं दैत्यपतिना परिपृष्टो महामुनिः स्मयमानस्त
मभ्याह तद्वाग्गम्नृतयंत्रितः १९ ब्राह्मण उवाच वेदेदमसुरश्रेष्ठ भ
वान्नन्वार्यसंमतः ईहोपरमयोर्नृणां पदान्यध्यात्मचक्षुषा २० य
स्य नारायणो देवो भगवान्हृद्गतः सदा भक्त्या केवलयाज्ञानं धु
नोति ध्वांतमर्कवत् २१

प्रवृत्तिनिवृत्त्योः पदानि स्थाना निफलानी स्वयंः २० वेदे सत्र हेतुः
यस्येति हृदि प्रविष्टः सन्नज्ञानं धुनोति अर्को यथा बहिर्ध्वांतं २१ श्रीगोविंदजयति

षली

यथाश्रुतमित्येतोद्भस्यपरिहारायोक्तं २२ लोकः कर्मसुप्रवर्त्तते त्वं तु निवृत्तः सन् किंरो षइतियदुक्तंतत्राह तृष्णयेतिचतुर्भिः भवप्रवाहकारिण्यायथोचितैरपिविषयैः पूरयितुमशक्ययातृष्णयाकर्मसुप्रवर्त्यमानोहंपूर्वंनानायोनिषुप्रवेशितः २३ त

अथापिब्रूमहेप्रश्नांस्तवराजन्यथाश्रुतं संभावनीयोहिभवानात्मनःशुद्धिमिछता २२ तृष्णयाभववाहिन्यायोग्यैः कामैरपूरया कर्माणिकार्यमाणोहंनानायोनिषुयोजितः २३ यदृच्छयालोकमिमंप्रापितः कर्मभिर्भ्रमन् स्वर्गापवर्गयोर्द्वारंतिरश्चांपुनरस्य च २४

येवेमंलोकंमनुष्यदेहंयदृच्छयाप्रापितः कथंभूतंलोकं धर्मेणस्वर्गद्वारं अधर्मेणतिरश्चांश्वसूकरादियोनेर्द्वारं मिश्राभ्यांताभ्यांपुनरप्यस्यमनुष्यत्वस्यद्वारं सर्वतोनिवृत्त्याअ

अत्रापिमनुष्यत्वेपिअन्यापनुत्तयेदुःखनिवृत्त्यैविपर्ययंदृष्ट्वानिवृत्तोस्मि २५ ननुप्रवृ
त्त्याकदाचित्सुखंस्यादितिचेत्तत्राह सुखमस्यस्वरूपमेव तर्हिकिंनप्रकाशतेतत्राह
सर्वेति तनोतीतितनुः सर्वक्रियानिवृत्तौसत्यामेवप्रकाशतइत्यर्थः भोगांश्चमनःसं

अत्रापिदंपतीनांचसुखायान्यापनुत्तये कर्माणिकुर्वतांदृ
ष्ट्वानिवृत्तोस्मिविपर्ययं २५ सुखमस्यात्मनोरूपंसर्वेहोपर
तिस्तनुः मनःसंस्पर्शजान्दृष्ट्वाभोगानस्वप्स्यामिसंविशन्
२६

स्पर्शजान्मनोरथमात्रजान्अशाश्वतान्दृष्ट्वास्वप्स्यामिनिरुद्यमोस्मीत्यर्थः तर्हिक
दाचित्कथंभुंक्षेतत्राह संविशन्प्रारब्धभोगान्भुंजानइत्यर्थः २६ नमोभगवतेनमः

एवंचेत्कोपिसंसारंनप्राप्नुयात्तत्राह इत्येतदात्मनःसुखात्मकंरूपंस्वार्थंस्वस्मिन्नेवसं
तंपुरुषार्थंविस्मृत्य असत्यपिद्वैते २७ एतदेवदृष्टांतेनस्पष्टयति जलमिति तदुद्
वैस्तृणसेवालादिभिः जलकाम्ययाजलेच्छयास्वतः आत्मस्वरू[प]ादन्यत्रपुरुषार्थं

इत्येतदात्मनःस्वार्थंसंतंविस्मृत्यवैपुमान् विचित्रामसतिद्वैतेघोरामाप्नोतिसंसृतिं
२७ जलंतदुद्भवैश्छन्नंहित्वाज्ञोजलकाम्यया मृगतृष्णामुपाधावेद्यथान्यत्रार्थदृक्स्व
तः २८ देहादिभिर्दैवतंत्रैरात्मनःसुखमीहतः दुःखात्ययंचानीशस्यक्रियामोघाःकृताः
कृताः २९

पश्यन् २८ एवंस्वस्यनिरूपमेकारणमुक्त्वाविपर्ययंदृष्टेनियद्वक्तंतद्विवृणोति
देहादिभिरितिपंचभिः ईहतःइच्छतः अनीशस्यनिर्दैवस्यपुनःपुनःप्रारब्धाःक्रियामोघा

क्रियाणांसफलत्वेपिफलस्यानुपयोगमाह आध्यात्मिकादिभिरिति मर्त्यस्यमरिष्यं(तः) कृ
च्छ्रेणदुःखेनोपनतैः प्राप्तैः ३० कृच्छ्रंविनैवप्राप्तेष्वप्यर्थेदुःखंतदवस्थमित्याह पश्यामीति

आध्यात्मिकादिभिर्दुःखैरविमुक्तस्यकर्हिचित् मर्त्यस्यकृच्छ्रोपनतैरर
र्थैः कामैः क्रियेतकिं ३० पश्यामिधनिनांक्लेशंलुब्धानामजितात्मनां
भयादलब्धनिद्राणांसर्वतोभिविशंकिनां ३१ राजतश्चोरतः शत्रोः स्व
जनात्पशुपक्षितः अर्थिभ्यः कालतः स्वस्मान्नित्यंप्राणार्थवद्भयं ३२

३१ भयंप्रपंचयतिराजतइति स्वस्मान्मत्तएवकथंचित्त्यागभोगविस्मरणादिनानाशः
स्यादिति प्राणवतामर्थवतांचभयंनित्यं ३२ नमोभगवतेश्रीरामचंद्रायपरमात्मने

अतोऽनर्थहेतुत्वात्प्राणेष्वर्थे च स्पृहा न कार्येत्याह शोकेति ३३ नन्वेवमनर्थाननुभवं तोपि न केचिद्विरज्यंते न च यथालाभेन तुष्यंति त्वं तु कथं वैराग्यादिकं प्राप्तोसि तत्राह

शोकमोहभयक्रोधरागक्लैव्यश्रमादयः यन्मूलाःस्युर्नृणांजह्यात्स्पृहांप्राणार्थयोर्बुधः ३३ मधुकारमहासर्पौलोकेस्मिन्नोगुरूत्तमौ वैराग्यंपरितोषंचप्राप्तायच्छिक्षयावयं ३४ विरागःसर्वकामेभ्यःशिक्षितोमेमधुव्रतात् कृच्छ्राप्तंमधुवद्वित्तंहत्वाप्यन्योहरेत्पतिं ३५

मधुकारेति मधुमक्षिकाजगरौ ययोः शिक्षया स्वस्व पर्यालोचनया ३४ मधुकाराच्छिक्षितमाह विरागइति वित्तपतिं हत्वाप्यन्यो वित्तं हरेदित्येवं ३५ नमो भगवते श्रीकृष्णाय॥

अजगराच्छिक्षितमाह अनीह इति सत्ववान् धैर्यवान् पीनत्वे हेतुः अनीह इति ३६ अनीहत्वेन यदृच्छया प्राप्तात्परितोषं प्रपंचयति क्वचिदल्पमिति षड्भिः ३७ ३८ चीरं जी

अनीहः परितुष्टात्मा यदृच्छोपनतादहं नोचेच्छये बह्वहानि महाहि
रिव सत्ववान् ३६ क्वचिदल्पं क्वचिद्भूरि भुंजेन्नं स्वाद्वस्वादु वा क्वचिद्भूरि
गुणोपेतं गुणहीनमुत क्वचित् ३७ श्रद्धयोपहृतं क्वापि कदाचिन्मान
वर्जितं भुंजे भुक्त्वाथ कस्मिंश्चिद्दिवा नक्तं यदृच्छया ३८ क्षौमं दुकूलम
जिनं चीरं वल्कलमेव वा वसेन्यदपि संप्राप्तं दिष्टभुक् तुष्टधीरहं ३९

र्णवस्त्रखंडं वसे परिदधे दिष्टभुक् प्रारब्धभोगी ३९

प्रासादमध्येपर्यंके तत्रापिकशिपो ४० चरेविचरामिक्कचिङ्गहवह्विंगंबरोविचरामि ४४

क्वचिच्छयेधरोपस्थेतृणपर्णाशमभस्मसु क्वचित्प्रासादपर्यंके कशिपौवापरेच्छया ४० क्वचित्स्नातोनुलिप्तांगः सुवासाः स्रग लंकृतः रथेभाश्वैश्चरेक्कापि दिग्वासाग्रहवद्विभो ४१ नाहंनिंदे नचस्तौमिस्वभावविषमंजनं एतेषांश्रेय आशासेउतैकात्म्यं महात्मनि ४२

नचमानापमानकल्मषुममवैषम्यमित्याह नाहमितिनाहंनिंदामि महात्मनिविष्णौ ४२

एवंभूतत्वेनस्थितोउपायमाह विकल्पमितिद्वाभ्यां चित्तौभेदग्राहकमनोवृत्तौ अर्थरू
पोविभ्रमोयस्मिन् वैकारिकेअहंकारे अनुअनंतरंमहत्तत्वद्वारेणेत्यर्थः ४३ सत्यमे

विकल्पंजुहुयाच्चित्तौतांमनस्यर्थविभ्रमे मनोवैकारिकेहुत्वातंमायायांजुहोत्यनु ४३
आत्मानुभूतौतांमायांजुहुयात्सत्यदृङ्मुनिः ततोनिरीहोविरमेत्स्वानुभूत्यात्मनिस्थि
तः ४४ स्वात्मवृत्तंमयेत्थंतेसुगुप्तमपिवर्णितं व्यपेतंलोकशास्त्राभ्यांभवान्हिभग
वत्प्रियः ४५ ॥नारदउ०॥ धर्मंपारमहंस्यंवैमुनेःश्रुत्वाऽसुरेश्वरः पूजयित्वाततःप्रीत
आमंत्र्यप्रययौगृहं ४६ इतिश्रीभागवतेम० सप्तम०यु० धर्मानुवर्णनंनामत्रयोदशः
॥१३॥

वपश्यतीतितथा ४४ मंददृष्ट्यालोकशास्त्राभ्यांव्यपेतं नतुनत्वदृष्ट्यायतोभवान्भगवत्प्रियः

चतुर्दशेगृहस्थस्यपरमोधर्मईर्यते देशकालादिभेदेनपुनःश्रेयोविशेषक्लृप्त् १ गृह
स्थमुल्लंघ्यमोक्षंप्रतिअंतरंगत्वेनप्रथमंवनस्थयति धर्मेष्वभिहितेषुनतुकिंगृहस्थस्य

॥युधिष्ठिरउवाच॥ गृहस्थएतांपदवींविधिनायेनचांजसा यातिदेवऋषेब्रूहिमादृशो
गृहमूढधीः १ नारदउ० ॥ गृहेष्ववस्थितोराजन्क्रियाःकुर्वन्गृहोचिताः वासुदेवार्पणं
साक्षादुपासीतमहामुनीन् २ शृण्वन्भगवतोऽभीक्ष्णमवतारकथामृतं श्रद्दधानो
यथाकालमुपशांतजनावृतः ३ सत्संगाछनकैःसंगमात्मजायात्मजादिषु विमुच्ये
न्मुच्यमानेषुस्वयंस्वप्नवदुत्थितः ४ मोक्षोनस्यादितिशंकितचित्तःपृच्छति गृहस्थइति
१ तस्यमोक्षधर्मानाह गृहेष्वित्यादियावदध्यायसमाप्ति साक्षाद्वासुदेवार्पणंयथाभवत्ये
वंकुर्वन्नुपासीत २ ३ स्वयमेवमुच्यमानेषुवियुज्यमानेषुयथाउत्थितःपुमान्स्वप्नदृष्टेषुपुत्रा

नन्वेवंभूतस्यदुर्जनैरभिभूयमानस्यकुतोगृहोचिताः क्रियाःस्युस्तत्राहयावदर्थमि
ति अंतरनासक्तः बहिस्त्वासक्तइवनृलोकेजनमध्येनरत्वंमानुष्यंन्यसेत् पुरुषाका
रमाविष्कुर्यादित्यर्थः ५ आग्रहंतुक्वापिनकुर्यादित्याह ज्ञातयइति ६ नन्वेवंसर्वा

यावदर्थमुपासीनोदेहेगेहेचपंडितः विरक्तोरक्तवत्तत्रनृलोकेनरतांन्यसेत् ५ ज्ञा
तयःपितरौपुत्राभ्रातरःसुहृदोपरे यद्वदंतियदिच्छंतिचानुमोदेतनिर्ममः ६ दिव्यं
भौमंचांतरिक्षंवित्तमच्युतनिर्मितं तत्सर्वमुपभुंजानएतत्कुर्यात्स्वतोबुधः ७

नुमोदनेवित्तक्षयप्रसंगात्कुतोजीवनंकुतोवाकर्मकरणंतत्राह दिव्यंवृष्ट्यादिभिर्जातं
धान्यादि भौमं निधानादि आंतरिक्षंअकस्मादेवप्राप्तं एवंस्वतएवाच्युतनिर्मितंलब्धं
यत् एतत्पूर्वोक्तंकर्मादि ७

दैवाद्भूरिलाभेजातेपितत्राप्यभिमानोनकार्यइत्याहयावदिति म्रियेतपूर्येत ८ अत
एवयंकंमपिस्वगृहंक्षेत्रंवाप्रविश्यभुंजानंननिवारयेदित्याहमृगेति मर्कोमर्कटः

यावद्भ्रियेतजठरंतावत्स्वत्वंहिदेहिनां अधिकंयोऽधिमन्येतस
स्तेनोदंडमर्हति ८ मृगोष्ट्रखरमर्काखुसरीसृखगमक्षिकाः
आत्मनःपुत्रवत्पश्येत्तैरेषामंतरंकियत् ९ त्रिवर्गंनातिकृच्छ्रे
णभजेतगृहमेध्यपि यथादेशंयथाकालंयावद्दैवोपपादितं १०

पू २

सरीसृपःसर्पः मक्षिकाश्चतैः पुत्रैः एषांमृगादीनां ९ अतिकृच्छ्रेणापायनभजेत किंतु
यावद्दैवप्रापितंतावदेवभजेत १० नमोन्रसिंहायपरमात्मने १ ७ ७ ७

श्वानश्च अयाश्चपतिताः अंतेवसायिनश्चांडालादयः तानभिव्याप्ययथार्हं कामान्सं
विभजेत्स्वभागान्विभज्यदद्यात् यद्यप्येकैवात्मनोदाराभार्यातस्यामतिथिशुश्रू
षणेनियुक्तायांस्वस्यशुश्रूषाहीयेत यस्यांचत्दणांसत्वग्रहः ममैवेयमित्याग्रहः तामे

आश्वाधांतेवसायिभ्यः कामान्संविभजेद्यथा अप्येकामात्मनो
दारांत्दणांस्वत्वग्रहोयतः ॥ जल्पायद्दर्थेस्वप्राणान्ह्याह्वापितरंगु
रुं तस्यांस्वत्वांस्त्रियंजल्पायस्तेनस्युजितोजितः ॥२

कामपिसंविभजेत् अतिथ्या
दिशुश्रूषणेनियुंजीतेत्यर्थः नत्वन्यथामंतव्यं यथार्हंविभजेदित्युक्तत्वात् ॥ एवंचे
तेनेश्वरोवशीकृतः स्यादित्याह यदर्थेयन्निमित्तं अन्यैरजितोपीश्वरस्तेनजितएव ॥२

कथमेवंतस्यांसक्त्याभिमानोहातुंशक्यः तत्वविचारेणेत्याह क्रमिविड्भस्मसुनि
ष्ठापर्यवसानमंतेयस्य तदीयादेहार्थारतिर्यस्यांसा स्वमहिम्नानभोपिछादयतीति

क्रमिविड्भस्मनिष्ठांतंक्वेदंतुछंकलेवरं क्वतदीयरतिर्भार्याक्वायमा
त्मानभश्छदिः १३ सिद्धैर्यज्ञा वशिष्टार्थैः कल्पयेद्वृत्तिमात्मनः शेषे
स्वत्वंत्यजन्प्राज्ञः पदवींमहतामियात् १४ देवान्ऋषीन्नृभूतानिपितृना
त्मानमन्वहं स्ववृत्त्यागतवित्तेनयजेतपुरुषंपृथक् १५

तथा १३ किंचसिद्धैर्दैवलब्धैः यज्ञावशिष्टार्थैः पंचयज्ञशेषैरन्नादिभिः महतांनिरस्तानां
१४ एतद्विवरणवन्नाह देवादीन्पंचयज्ञदेवताः आत्मानंचएवंपृथक्पुरुषमंतर्यामिणमेव

स्कं ४७

१६ नपुनरतिनिर्बंधोयज्ञार्थेकार्यइत्याह नहीति विप्रमुखेहुतैरन्नादिभिर्यथाइज्येत
हूयेतननतथा अग्निमुखतोहविषाइज्येत १७ ब्राह्मणेषुदेवेषुपंचयज्ञदेवैसुमर्त्यादि

यस्यात्मनोधिकारायाः सर्वाः स्युर्यज्ञसंपदः वैतानिकेनविधिनाअ
ग्निहोत्रादिनायजेत् १६ नत्यग्निमुखतोयंवैभगवान्सर्वयज्ञभुक्
इज्येतहविषाराजन्यथाविप्रमुखेहुतैः १७ तस्माद्ब्राह्मणदेवेषुम
र्त्यादिषुयथार्हतः तैस्तैःकामैर्यजस्वैनंक्षेत्रज्ञंब्राह्मणाननु १८

षुअन्येष्वपिनरेषुपश्वादिषुचक्षेत्रज्ञमंतर्यामिणं ब्राह्मणाननुमर्त्यादियज्ञेनेब्राह्म
णयज्ञनानंतरमन्येषुयजस्व पाठांतरेब्राह्मणाआननंयस्यतं १८ नमोनमोनमः ७

प्रौष्ठपदे भाद्रपदे १९ २० शुक्लपक्षे अक्षततृतीयायामित्यर्थः हेमंते शिशिरे च मार्गशी

कुर्यादपरपक्षीयं मासि प्रौष्ठपदे द्विजः श्राद्धं पित्रोर्यथावित्तं तद्धं धूनां च शक्तिवान् १९ अयने विषुवे कुर्याद्व्यतीपाते दिनक्षये चंद्रादित्योपरागे च द्वादशीश्रवणेषु च २० तृतीयायां शुक्लपक्षे नवम्यामथ कार्त्तिके चतस्रष्वप्यष्टकासु हेमंते शिशिरे त

॥ २१ ॥

र्षादिमासचतुष्टयेपि याश्चतस्रोष्टकास्तासु २१ नमो भगवते श्रीकृष्णाय नमः

संपूर्ण[illegible]चंद्रा पौर्णमासी राका न्यूनचंद्रा सैवानुमतिस्तया मासर्क्षाणि तन्मास
नामप्रवृत्तिनिमित्तानि नक्षत्राणि युतानि यदा स्युः तदा तदुक्तं त्रिकांड्यां पुष्ययुक्ता
पौर्णमासी पौषी मासे तु यत्र सा नाम्ना स पौषो माघाद्याश्चैवमेकादशापरे इति २२

माघे च सिलसम्स्यां मघा राकासमागमे राकया चानुमत्या च मासर्क्षाणि युतान्य
पि २२ द्वादश्यामनुराधास्याच्छ्रवणास्तिस्र उत्तराः तिस्र श्चैकादशी वासु जन्मर्क्षे श्रोण
योगयुक् २३

अनुराधा श्रवण उत्तराफल्गुनी उत्तराषाढा उत्तराभाद्रपदा वा द्वादश्यां
यदा स्यात् आसु उत्तरासु एकादशी वा यदा स्यात् तदा च जन्मर्क्षे श्रोणयोगयुक् ज
न्मनक्षत्रस्य श्रवणस्य वा योगेन युक्तं दिनं यदा योगग्रहणं संबंधबाहुल्यार्थं २३

नकेवलंश्राद्धस्यैवैतेकालाः किंतुधर्ममात्रस्येत्याह नएतइतिद्वाभ्यां तदेवआयु
षः अमोघंसाफल्यमित्यर्थः २४ २५ संस्कारकालइति जायायाः पुंसवनादि अ

नएतेश्रेयसःकालानृणांश्रेयोविवर्द्धनाः कुर्यात्सर्वात्मनैतेषुश्रेयो
मोघंतदायुषः २४ एषुस्नानंजपोहोमोव्रतंदेवद्विजार्चनं पितृदेव
नृभूतेभ्योयद्दत्तंतद्धनश्वरं २५ संस्कारकालोजायायाअपत्यस्या
त्मनस्तथा प्रेतसंस्थामृताहश्चकर्मण्यभ्युदयेनृप २६

पत्यस्यजातकर्मादि आत्मनोयज्ञदीक्षादि प्रेतस्यसंस्थादहनादि मृताहश्चसांव
त्सरिकंयदा अन्यस्मिन्नपिअभ्युदयार्थेकर्मणिश्रेयःकुर्यादित्यनुषंगः २६ श्रीस०

२७ यत्रयस्मिन्सर्वमेतच्चराचरमस्तितस्यभगवतोबिंबरूपंसत्पात्रंयत्रलभ्यते

अथदेशान्प्रवक्ष्यामिधर्मादिश्रेयआवहान् सर्वैपुण्यतमोदेशः
सत्पात्रंयत्रलभ्यते २७ बिंबंभगवतोयत्रसर्वमेतच्चराचरं यत्र
हब्राह्मणकुलंतपोविद्यादयान्वितं २८ यत्रयत्रहरेरर्चासदेशः
श्रेयसांपदं यत्रगंगादयोनद्यःपुराणेषुचविश्रुताः २९ सरांसि
पुष्करादीनिक्षेत्राण्यर्हाश्रितान्युत कुरुक्षेत्रंगयशिरःप्रयागःपुल
हाश्रमः ३०

सर्वैपुण्यतमोदेशः २८ २९ अर्हत्तमैराश्रितानि ३० श्रीराम

२१ सीतायारामस्यचाश्रमआदिर्येषां द्वयोः पृथग्ग्रहणंवियोगकालाभिप्रायेण ३२ अर्चाश्रिताश्चास्थिरप्रतिमाश्रिताः पूर्वंतु शालग्रामशिलाद्यर्चनदेशउक्तइत्यपौन

नैमिषंफाल्गुनंसेतुःप्रभासोथकुशस्थली वाराणसीमधुपुरीपंपा बिंदुसरस्तथा ३१ नारायणाश्रमोनंदासीतारामाश्रमादयः सर्वेकुलाचलाराजन्महेंद्रमलयादयः ३२ एतेपुण्यतमादेशाहरेरर्चाश्रिताश्चये एतांदेशान्निषेवेतश्रेयस्कामोत्यभीक्ष्णशः धर्मोल्यत्रेहितःपुंसांसहस्राधिफलोदयः ३३

रुक्तयं अत्रएषुदेशेषुईहितः कृतःसहस्रगुणमधिकस्यफलस्यउदयोयस्मात्सतथा ३३

२-

हरिरेवपात्रंनिरुक्तंनिर्णीतं ३४ तदेवाह देवेषुचऋषिषुचअर्हत्सुचतपोयोगादिसि
द्धेषुब्रह्मात्मजादिषुसनकादिष्वपिसत्सुतत्रत्वदीयेराजसूयेयघस्मादच्युतएवपात्र

पात्रंत्वत्रानिरुक्तंवैकविधिःपात्रवित्तमैः हरिरेवैकउर्वीशयन्मयंवैचरा
चरं ३४ देवेष्व[illegible]र्हत्सुवैसत्सुतत्रब्रह्मात्मजादिषु राजन्यदग्रपूजायांम
तःपात्रतयाच्युतः ३५ जीवराशिभिराकीर्णअंडकोशांघ्रिपोमहान् त
न्मूलत्वादच्युतेज्यासर्वजीवात्मतर्पणं ३६

तयासंमतः ३५ संमतत्वेहेतुमा
ह जीवराशिभिर्व्याप्तोब्रह्मांडकोशएववयोंघ्रिपः सर्वजीवानामात्मनश्चतर्पणं ३६ ७

एतदेवपुरुषनामनिरुक्त्याहृदयतिपुराणीति नृतिर्यगादिरूपाणिपुराणिशरीराणि
तेष्वंतर्यामिरूपेणप्रसगंशेनचयतः शेतेअतःपुरुषइतिप्रसिद्धः ३७ तारतम्येन

पुराण्यनेनसृष्टानिनृतिर्यगृषिदेवताः शेतेजीवेनरूपेणपुरेषुपुरु
षोह्यसौ ३७ तेष्वेषुभगवान्राजंस्तारतम्येनवर्त्तते तस्मात्पात्रंहि
पुरुषोयावानात्मायथेयते ३८

तिर्यगादिभ्यः पुरुषेयस्मा दाधिक्येनव
र्त्ततेतस्मात्पुरुषःपात्रं तत्रापियावानात्माज्ञानांशोयथायथातपआदियोगेनयत्र
यत्रप्रतीयतेतथातथासौपात्रमित्यर्थः तथाचश्रुतिः पुरुषत्वेवा विस्तरामात्मेत्यादिः ३८

तर्हि प्रतिमादौ हरेः पूजां किमिति कुर्वंति तत्राह दृष्ट्वेति द्वाभ्यां मिथोः वज्ञानमसंमा
नस्तास्मिन्नात्माबुद्धिर्येषां तेषां भावं दृष्ट्वा क्रियायै पूजार्थं ३९ हरिमुपासते उपा

दृष्ट्वा तेषां मिथो नृणामवज्ञानात्मतां नृप त्रेतादिषु हरेरर्चा क्रियायै कविभिः कृता ३९ ततोऽर्चायां हरिं केचित्संश्रद्धाय सपर्यया उपासत उपास्तापि नार्थदा पुरुषद्विषां ४० पुरुषेष्वपि राजेंद्र सुपात्रं ब्राह्मणं विदुः तपसा विद्यया तुष्ट्या धत्ते वेदं हरेस्तनुं ४१

सितोऽप्यर्चा पुरुषद्वेषिणामर्थदा न भवति पुरुषेषु द्वेषं हित्वार्चितासती सापि मंदाधिकारिणां पुरुषार्थदा भवत्येवेत्यर्थः ४० पुरुषेष्वेवं जातासातप आदिभिश्च पुनर्विशेषांतरमाह पुरुषेष्वपीति यो धत्ते तं सुपा त्रं विदुः ४१

एतदेवकैमुत्यन्यायेनद्रढयति नन्वस्येति ४२ इतिश्रीभागवतेम० टीकायांसप्तमस्कंधे
चतुर्दशः १४ ततः पंचदशेसर्ववर्णाश्रमनिबंधनं सारतः संग्रहेणाथवर्ण्यतेमोक्ष

नन्वस्यब्राह्मणाराजन्कृष्णस्यजगदात्मनः पुनंतः पादरजसात्रि
लोकींदैवतंमहत् ४२ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेसप्तमस्कंधेयुधिष्ठि
रनारदसंवादेगृही धर्मानुवर्णनंनामचतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥ ७ ७
नारदउवाच कर्मनिष्ठाद्विजाः केचित्तपोनिष्ठानृपापरे स्वाध्यायेन्येप्रव
चनेयेचिकेज्ञानयोगयोः १

क्षणं १ सर्वेषामपिमोक्षधर्माणांसारसंग्रहार्थ
मध्यायारंभः तत्रश्राद्धगतान्विशेषानाहकर्मनिष्ठाइति स्वाध्यायादिषुपरिनिष्ठिता

सप्तमस्कंधे

कव्यानिपितॄनुद्दिश्यदेयानि दैवेचहव्यान्यपितस्मैदेयानियथार्हतइति सर्वत्रज्ञा
नादितारतम्येन २२ ननुविस्तरः कुतः प्राप्तोयेननिषिध्यतेतत्राह स्वजनानाम

ज्ञाननिष्ठायदेयानिकव्यान्यानंत्यमिच्छता दैवेचतदभावेस्यादि
तरेभ्योयथार्हतः २ द्वौदैवेपितृकार्येत्रीनेकैकमुभयत्रवा भोज
येत्सुसमृद्धोपिश्राद्धेकुर्यान्नविस्तरं ३ देशकालोचिताश्रद्धाद्रव्य
पात्रार्हणानिच सम्यग्भवंतिनैतानिविस्तरात्स्वजनार्पणात् ४

र्पणात् जामाताचेन्निमंत्र्यतेतास्मित्रादयः कथंवर्ज्याइत्येवंप्राप्ताद्विस्तरादित्यर्थः ४

मुन्यन्नंआरण्यव्रीह्यादि हरिदैवतंहरयेनिवेदितंसत् ५ पुरुषात्मकंईश्वरस्वरू

देशेकालेचसंप्राप्तेमुन्यन्नंहरिदैवतं श्रद्धयाविधिवत्पात्रेन्यस्तंकाम
धुगक्षयं ५ देवर्षिपितृभूतेभ्यआत्मनेस्वजनायच अन्नंसंविभ
जन्पश्येत्सर्वंतत्पुरुषात्मकं ६ नदद्यादामिषंश्राद्धेनचाद्याद्धर्मतत्व

स्त

वित् मुन्यन्नैःस्यात्पराप्रीतिर्यथानपशुहिंसया ७ नैतादृशःपरो
धर्मोनृणांसद्धर्ममिछतां न्यासोदंडस्यभूतेषुमनोवाक्कायजस्ययः ८

पं ६ ७ दंडस्यन्यासः हिंसायास्त्यागोयः एतादृशोन्योनास्ति ८ श्रीकृष्णास्म०॥

अतएवोत्तमाधिकारिणोबाह्यानिकर्माणित्यजंतीत्याह एकइति अनीहानिष्कामाः
ज्ञानदीपितेआत्मस्फूर्तिमतिआत्मसंयमनेजुह्वति मनोनियम्यतदंतरायत्तया
त्यजंतीत्यर्थः तदुक्तंसर्वज्ञसूक्तैः प्रत्यक्स्फूर्तिरसत्स्फूर्तिस्तत्वनिष्ठाविघातकं सं

एकेकर्ममयान्यज्ञानूज्ञानिनोयज्ञवित्तमाः आत्मसंयमनेनीहाजुह्वतिज्ञानदीपि
ते १ द्रव्ययज्ञैर्यक्ष्यमाणंदृष्ट्वाभूतानिबिभ्यति एषमाकरुणोहन्यादतज्ज्ञोह्यसुत

पृ॰ध्रुव॰ १०

ृप्यसंसृजेत्कर्मत्यजन्विघ्नहतोन्यथेति १ मामांएषध्रुवंहन्यादिति कुतःअकरुणः
ततकुतः असुतृप्प्राणतर्पकः ततृकिं अतत्वज्ञःआत्मतत्वानभिज्ञः तथाचश्रुतिः
नतंविदाथयइमाजजानान्ययुष्माकमंतरंबभूव नीहारेणप्रावृताजल्प्याचासुतृप

प्रस्तुतमनुवर्णयतितस्मादिति ११ अथर्मवत्साक्षान्निषिद्धवत् १२ क्रममना
हस्यपंचापिव्याचष्टे धर्मबाधः धर्मबुध्यापियस्मिन्क्रियमाणेस्यधर्मबाधः अ
न्यस्यचोदितोन्यस्यपरधर्मः उपमेतिव्याचष्टे उपधर्मस्त्विति शब्दस्यभित् भेदःअ

तस्माद्देवोपपन्नेनमुन्यन्नेनापिधर्मवित् संतुष्टोऽहरहः कुर्यान्नित्यनैमित्तिकाःक्रि
याः ११ विधर्मःपरधर्मश्चआभासउपमाछलः अधर्मशाखाः पंचेमाधर्मज्ञोऽधर्म
वत्त्यजेत् १२ धर्मबाधोविधर्मःस्यात्परधर्मोन्यचोदितः उपधर्मस्तुपाखंडोदंभोवा
शब्दभिच्छलः १३

न्यथाव्याख्यानंयस्मिन् यथा दशावरान्भोजयेदित्युक्तेदशाथे
वरानिति शब्दभ्रदितिपाठेधर्मशब्दमात्रंविभक्तिनथायथागांदद्यादित्युक्तेमरिष्यंसा
गोदानं १३

स्वधर्मानुष्ठानानंतरं धर्मफ्रयस्त्वार्थमपि परधर्मो नानुष्ठेयः अनुपयोगादित्याह स्व भावविहित इति १४ किंच अधनो धर्मार्थे धनं नेहेत नापेक्षेत धनार्थेन व्याप्रियेतेति

यस्त्विछयाकृतः पुंभिराभासो ह्याश्रमात्पृथक् स्वभावविहितो धर्मः कस्य नेष्टः प्रशांतये १४ धर्मार्थमपि नेहेत यात्रार्थं वाऽधनो धनं अनीहानीहमानस्य महाहेरिव वृत्तिदा १५ संतुष्टस्य निरीहस्य स्वात्मारामस्य यत्सुखं कुतस्तत्कामलोभेन धावतोऽर्थेहया दिशः १६

वा दैवोपपन्नेनैव स्वधर्मसिद्धेरुक्तत्वात् यात्रार्थमपि नेहेतेत्येतत्प्रपंचयति अनीहेति सार्द्धैः षड्भिः १५ १६

उपानहौपादयोर्यस्यसउपानत्पात्तस्य १७ गृहपालःश्वातद्वदाचरति १८ १९
क्षुधातृषाचजनःकामस्यांतंयाति अन्नोदकातिरिक्तकामांतराभावात् क्रोधस्य

सदासंतुष्टमनसःसर्वाःशिवमयादिशः शर्कराकंटकादिभ्योयथो
पानत्पदःशिवं १७ संतुष्टःकेनवाराजन्नवर्त्तेतापिवारिणा औप
स्थ्यजैह्व्यकार्पण्याद्गृहपालायतेजनः १८ असंतुष्टस्यविप्रस्यतेजो
विद्यातपोयशः स्रवंतींद्रियलौल्येनज्ञानंचैवावकीर्यते १९ कामस्यां
तंचक्षुत्तृड्भ्यांक्रोधस्यैतत्फलोदयात् जनोयातिनलोभस्यजित्वाभु
क्त्वादिशोभुवः २०

चांतंयाति एतस्यक्रोधस्ययत्फलंहिंसातस्योदयान्निष्पत्तेः दिशोजित्वापिभुवोभुक्त्वा
पिलोभस्यनैवांतंयातीत्यर्थः २०

२१ इदानींकामादिजयोपायानाह असंकल्पादितिचतुर्भिः जयेदिति यथापेक्षम न्वेति अर्थे॰नर्थदर्शनेनतत्वावमर्शनात्अद्वैतानुसंधानेन २२ आन्वीक्षिक्याआ

पंडिताबहवोराजन्बहुज्ञाः संशयछिदः सदसस्पतयोप्येकेअसंतोषात्प तंत्यधः २१ असंकल्पाज्जयेत्कामंक्रोधंकामविवर्जनात् अर्थानर्थेक्ष यालोभंभयंतत्वावमर्शनात् २२ आन्वीक्षिक्याशोकमोहौदंभंमह दुपासया योगांतरायान्मौनेनहिंसांकायाद्यनीहया २३

त्मानात्मविवेकेन महतांसात्विकानांसेवया योगस्यांतरायान्लोकवार्त्तादीन् २३

येभ्योभूतेभ्यो भयंजायेततेष्वेवकृपयाहिताचरणेन दैवंदेवोपसर्गनिमित्तंदुःखामनः पीडादि तदुक्तंयाज्ञवल्क्येन विमनाविफलारंभः संसीदत्यनिमित्ततइतिआ

कृपयाभूतजंदुःखंदैवंजह्यात्समाधिना। आत्मजंयोगवीर्येणनिद्रांसत्वनिषेवया २४ रजस्तमश्चसत्वेनसत्वंचोपशमेनच एतत्सर्वंगुरोर्भक्त्यापुरुषोह्यंजसाजयेत् २५

त्मजंदेहजं योगवीर्येणप्राणायामादिबलेन सत्वनिषेवयासात्विकाहारादिना २५

ननुकथंगुरोर्भक्त्यासर्वस्यजयःस्यात् तस्यापिमनुष्यत्वेनतदवस्थत्वात् तत्राहय
स्येति मर्त्या सद्धीः मनुष्यइतिदुर्बुद्धिः तस्यशास्त्रश्रवणंकुंजरशौचवत्व्यर्थं २६

यस्यसाक्षाद्भगवतिज्ञानदीपप्रदेगुरौ मर्त्यासद्धीःश्रुतंतस्यसर्वं
कुंजरशौचवत् २६ एषवैभगवान्साक्षात्प्रधानपुरुषेश्वरः योगे
श्वरैर्विमृग्यांघ्रिर्लोकोवैमन्यतेनरं २७

ननुगुरोःपितृपुत्रादयःतेनर
मेवमन्यंतेअतआह एषगुरुःसाक्षाद्भगवानेवलोकस्यनरोसावितिबुद्धिर्भ्रांतिरि
त्यर्थः यद्वानहितत्पुत्रादिर्मनुष्यबुद्ध्याप्रतीयमानोपिगुरुर्भगवान्नभवेत् यथैषश्री

एवंसर्वैरुपायैः कामादिवेगं जित्वानियतेंद्रियोभूत्वा ध्यानपरोभवेत् अन्यथालंप्र
तिसर्वशास्त्रवैफल्यंस्यादित्याह षड्वर्गेति सर्वाअपिनियमचोदनाः इष्टापूर्त्तादिवि
षयाः षडिंद्रियवर्गस्ययः संयमः तस्मिन्नेवैकस्मिन्नंतोयासांतदेकपराइत्यर्थः

षड्वर्गसंयमैकांताः सर्वानियमचोदनाः तदंतायदिनोयोगा
नावहेयुः श्रमावहाः २८

नचतावतापिचरितार्थाइत्याह तदंताःसत्योपियदियोगान् धारणाध्यानसमाधी
न्नोआवहेयुः नसाधयेयुः तर्हिकेवलंश्रमावहाएवेत्यर्थः २८ नमोश्रीकृष्णाय ७

एतदेवदृष्टांतेनाह यथावार्त्तादयः कृष्यादयः अर्थाः तत्फलानिचयोगस्यार्थेमोक्षं नसाधयंति प्रत्युतअनर्थायसंसारायैव असतोबहिर्मुखस्येशपूर्त्तादयपितथा २९ एवंयोगंयुंजतोपियस्यकुटुंबादिसंगेनचित्तंविक्षिप्येततस्यकृत्यमाह यश्चित्तस्य

यथावार्त्तादयोह्यर्थायोगस्यार्थंनबिभ्रति अनर्थायभवेयुस्ते पूर्त्तमिष्टंतथासतः २९ यश्चित्तविजयेयत्तःस्यान्निःसंगोपरिग्रहः एकोविविक्तशरणोभिक्षुर्भैक्षामिताशनः ३०

विजयेयत्तःउद्युक्तःसभिक्षुःस्यात्संन्यसेत् तथाचस्मृतिः द्वंद्वाहतस्यगार्हस्थ्यंध्यानभंगादिकारणं लक्षयित्वागृहीस्पष्टंसंन्यसेदविचारयन्निति भिक्षयाप्राप्तंमितमशनं

ऋज्वुसममंगंयस्यसः सुखंयथाभवस्येवमासीत ओमित्युच्चारयन्नितिशेषः ३१

देशेशुचौसमेराजन्संस्थाप्यासनमात्मनः स्थिरंसमंसुखंतस्मिन्ना सीतर्ज्वंगओमिति ३१ प्राणापानौसन्निरुध्यात्पूरकुंभकरेचकैः या वन्मनस्त्यजेत्कामान्स्वनासाग्रनिरीक्षणः ३२ यतोयतोनिःसरतिम नःकामहतंभ्रमत् ततस्ततउपाहृत्यहृदिरुंध्याछनैर्बुधः ३३ ए वमभ्यसतश्चित्तंकालेनाल्पीयसायतेः अनिशंतस्यनिर्वाणंयात्य निंधनवह्निवत् ३४

३२ ३३ एवमनिशमभ्यसतस्तस्ययतेश्चित्तंनिर्वाणंशांतिंयाति ३४ श्रीकृष्ण

नचपुनर्विक्षिप्येतेत्याह कामादिभिरक्षुभितं यच्चित्तं तन्नोत्तिष्ठेत् यतः प्रशांता अखिलावृत्तयो यस्य कुतः ब्रह्मसुखेन स्पृष्टं ३५ यस्तु प्रव्रज्यां कृत्वापि भोगलिप्सुः स्यात्तं निंदति यइति त्रयाणां धर्मादीनां वर्गः आसमंतादुप्यते यस्मिन् तस्माद्गृहात् तान् धर्मादी

कामादिभिरनाविद्धं प्रशांताखिलवृत्तियत् चित्तं ब्रह्मसुखस्पृष्टं नैवोत्तिष्ठेत कर्हिचित् ३५ यः प्रव्रज्य गृहात्पूर्वं त्रिवर्गावपनात्पुनः यदि सेवेत तान्भिक्षुः स वै वांताश्यपत्रपः ३६ यैः स्वदेहः स्मृतोनात्मा मर्त्यो विट्कृमिभस्मसात् तएनमात्मसात्कृत्वा श्लाघयंति ह्यसत्तमाः ३७

न वांताशी छर्दितभोजी निर्लज्जश्चसः ३६ नचेदमघटितं दृष्टत्वा दित्याह यैः पूर्वं स्वदेहः अनात्मादिरूपः स्मरतः चिंतितः तएव पुनरेनमात्मेति मत्वा श्लाघयं

यतिमुपलक्षणीकृत्यान्यानपिस्वधर्मत्यागिनोनिंदति गृहस्थस्येतिद्वाभ्यां ३८ आ
श्रमापसदाइति ३९ नन्वात्मतत्वज्ञस्यभिक्षोरिंद्रियलौल्येपिकोदोषस्तत्राह आ

गृहस्थस्याक्रियात्यागोव्रतत्यागोवटोरपि तपस्विनोग्रामसेवाभिक्षो
रिंद्रियलौल्यता ३८ आश्रमापसदाह्येतेखल्वाश्रमविडंबकाः देवमाया
विमूढांस्तानुपेक्षेतानुकंपया ३९ आत्मानंचेद्विजानीयात्परंज्ञानधुताश
यः किमिच्छन्कस्यवाहेतोर्देहंपुष्णातिलंपटः ४०

त्मानंपरंब्रह्मचेज्जानीयात्
ज्ञानेनधुतानिरस्ताआशय वासनायस्यतस्यज्ञानिनोलौल्यमेवनसंभवतीत्यर्थः
तथाचश्रुतिः आत्मानंचेद्विजानीयादयमस्मीतिपूरुषः किमिच्छन्कस्यकामायशरीर
मनुसंचरेदिति ४०

अज्ञस्य तु लौल्येन नरकपातापत्तेः अप्रमत्तेन सदा तत्त्वज्ञानेयतितव्यमितीममर्थं
आत्मानं रथिनं विद्धि शरीरं रथमेव चेत्यादिश्रुत्युक्तरथरूपकद्वारेणाह आहुरिति
षड्भिः इंद्रियेशं मनोऽभीषून् रश्मीनाहुः मात्राः शब्दादीन्वर्त्मानि गंतव्यदेशान्

आहुः शरीरं रथमिंद्रियाणि हयानभीषून्मन इंद्रियेशं वर्त्मा
नि मात्रा धिषणां च सूतं सत्त्वं बृहद्बंधुरमीशसृष्टं ४१

हुः सत्त्वं चित्तं बृहद्देहव्यापि बंधुरं बंधनं चित्तं विना ह्यनिबद्धमिव शरीरं भवति ईश
सृष्टमिति बंधनकर्तेशीश एवेत्यर्थः ४१ नमो भगवते श्रीकृष्णाय ७ ७

प्राणाद्यः पंच नागः कूर्मश्च कृकलो देवदत्तो धनंजयश्चेत्येवं दशविधप्राणमस्यं
आभिमानं साहंकारं जीवं रथिनं शुद्धं जीवं शरं परं ब्रह्म लक्ष्यं यथा धनुषा शरो लक्ष्ये

अक्षं दशप्राणमधर्मधर्मौ चक्रेऽभिमानं रथिनं च जीवं धनुर्हित
स्य प्रणवं पठंति शरं तु जीवं परमेव लक्ष्यं ४२ रागो द्वेषश्च लोभ
श्च शोकमोहौ भयं मदः मानोऽवमानोऽसूया च माया हिंसा च म
त्सरः ४३

निपात्यते तथा प्रणवेन जीवो ब्रह्मणि निपात्यत इत्यर्थः ४२ रागादयो जेतव्याः शत्र
वः ४३ कविं पुराणमनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेद्यः सर्वस्य धातारमचिंत्य
रूपमादित्यवर्णं तमसः परस्तात्

तत्ररजोभिनिवेशः क्वचिदारूढसमाधेः सत्वप्रकृतयोपिपरोपकारादिप्रवृत्तयः शत्रवः
॥ न्तकायरूपंरथंआत्मवशःउपकल्पःइंद्रियादिपरिकरोयस्मिन्तथाभूतंयावद्

रजःप्रमादःक्षुन्निद्राशत्रवस्त्वेवमादयः रजस्तमःप्रकृतयःसत्वप्र
कृतयःक्वचित् ॥ यावन्नृकायरथमात्मवशोपकल्पंधत्तेगरिष्ठचर
णार्चनयानिशातं ज्ञानासिमच्युतबलोदधदस्तशत्रुः स्वानंदतु
ष्टउपशांतइदंविजह्यात् ॥

ते तावदेवगरिष्ठानांगुरूणांचरणसेवया निशितंज्ञानखङ्गंबिभ्रत्अच्युताश्रयः
सन्निरस्तशत्रुरुपशांतः स्वानंदेनतुष्टोभूत्वाइदंरथादिकमुपेक्षेतेत्यर्थः ॥ ६

ते

अच्युताश्रयाभावेबाधकमाहनोचेदिति असंतोबहिर्मुखायेइंद्रियवाजिनःसूत
श्चउत्पथंप्रवृत्तिमार्गंनीत्वाविषयाख्येषुदस्युषुनिक्षिपंतिहयैःसूतेनचसहवर्त्तमा

नोचेत्प्रमत्तमसदिंद्रियवाजिसूतानीत्वोत्पथंविषयदस्युषुनिक्षि
पंति तेदस्यवःसहयसूतममुंतमोंधेसंसारकूपउरुमृत्युभयेक्षिपं
ति ४६ प्रवृत्तंचनिवृत्तंचद्विविधंकर्मवैदिकं आवर्त्ततप्रवृत्तेननिवृ
त्तेनाश्नुतेमृतं ४७

नंतमोंधेतमसाव्याप्तेउरुमृत्युभयंयस्मिन् ४६ ननुचवेदविहितेष्टापूर्त्तादिकारिणः
पुंसःकथमेवमनर्थप्राप्तिःस्यादित्याशंक्यवेदोक्तकर्मणांद्वैविध्यंदर्शयन्फलभेदमाह

प्रबंधगीतिरत्नमाला

हिंस्रंश्येनादिकर्म अशांतिदमस्यासक्तियुक्तं आदिशब्दार्थविवरणंदर्शश्चेतिप
शुःपशुयागः सुत्तः सोमयागः ॥ हुतंवैश्वदेवंप्रहुतंबलिहरणं एतत्सर्वमिष्टस्

हिंस्रंइत्यमयंकाम्यमग्निहोत्राद्यशांतिदं दर्शश्चपूर्णमासश्चचा
तुर्मास्यंपशुःसुतः ॥ एतदिष्टंप्रवृत्ताख्यंहुतंप्रहुतमेवच पूर्तं
सुरालयारामकूपाजीव्यादिलक्षणं ॥ नमोश्रीरामचंद्राय

च्यते एतदेवयदिकाम्यंअशांतिदंचतर्हिप्रवृत्ताख्यमपीत्यर्थः आजीव्यंप्रपादि ॥

प्रवृत्तेनकर्मणाऽऽरोहावरोहाभ्यामावृत्तिप्रकारमाह द्रव्येति द्रव्यस्यचरुपुरोडाशादेः
सूक्ष्मोविपाकः परिणामोदेहांतरारंभकः येनसंपरिष्वक्तोगच्छति यएवश्रुतावप्
शब्देनोक्तः इतितुपंचम्यामाहुतावापः पुरुषवचसोभवंतीति पाठांतरेद्रव्यशब्देन

द्रव्यसूक्ष्मविपाकश्चधूमोरात्रिरपक्षयः अय
नंदक्षिणंसोमोदर्शओषधिवीरुधः ५० ७

तेजोमात्राशब्दोक्तानींद्रियाणितुष्मविपाकशब्देनहृदयाग्रप्रद्योतः तथाचश्रु
तिः सइमास्तेजोमात्राः समभ्याददानोहृदयमेवान्वचक्रामतीति तथातस्यहैतस्य
हृदयस्याग्रंप्रद्योतंतेनैषआत्मानिष्क्रामतीति धूमादिशब्दैस्तत्तदभिमानिन्योदे

माह

वताः तत्रापक्षयः कृष्णपक्षः सोमः सोमलोकः तत्र भुक्तभो
गस्यावरोहणप्रकारं दर्शयित्वादि दर्शयति विपरीतलक्षणया
विशिष्टभोगक्षयशोकाग्निना देहलयेनादर्शनमुच्यते एतदु
क्तं भवति भूतसूक्ष्मयुक्तो धूमायानिवाहिकदेवताभिः सो
मलोकं प्रापितस्तद्भोगावसाने विलीनदेहो वृष्टिद्वारेणौषधि
वीरुधादिसाम्यापत्तिक्रमेण जायते एवं पुनर्भवहेतुः पितृ
यानं प्रवृत्तकर्ममार्ग इति ५०

स्मेशहेस्मृपत्ते पुनर्भवमेवाह एकै कस्येनप्रत्येकंक्रमेण स्मृतात्तत्सान्निध्यं
प्राप्येह स्मृतौ जायन्ते ५१ तत्राधिकारिणमाह निषेकादीति अन्यास्त्विष्टादिकार्ये
प्येवं जन्मनन्तभतरस्यार्थः निवृत्तिकर्मनिष्ठस्योपासनाविशेषमुपदिशन्निर्वि

अनन्तरेतदितिस्मेशापित्रयाणं पुनर्भवः एकैकस्येनानुपूर्व्यं स्मृतात्स्मृते हजायते ५१
निषेकादिश्मशानान्तैः संस्कारैः संस्कृतो द्विजः इंद्रियेषु क्रियायज्ञान्ज्ञानदीपेषु जु
हुति ५२

यदिमार्गेण ब्रह्मलोकस्य प्राप्तिमाह इंद्रियेष्वित्यादिना यद्वा इद्म्य यज्ञेषु हिं
सायाउर्वरित्वादिति मुख्यं निरस्तं कर्मैव दर्शयन्नाह ज्ञानेन दीप्यंत इति तथा तेषु इंद्रि
यव्यापाराणामिष्टापूर्तादीनामिंद्रियतावन्मात्रतां भावयंतीत्यर्थः एवमुत्तरत्रापि ५३

त्रुमौ दर्शनादिसंकल्परूपे मनसि वैकारिकं विकारयुक्तं मनो वाग्विविध्यादि
लक्षणया वाच्या हि मनः कर्तृत्वादिविकारं भजति वर्णानां समाम्नाये समुदा

इंद्रियाणि मनस्सूर्मौ वाग्विवैकारिकं म
नः वाचं वर्णसमाम्नाये तमोंकारे स्वरेन्य
सेत् ५३

येतद्विशेषत्वाद्वाचः स्वरे अकारादिस्वरत्रयात्मके ५३ श्रीरामचंद्रायनमः

ओंकारं बिंदौ तंच नादे प्राणे सूत्रात्मनि महति ब्रह्मणि अग्निरिति तत्तदभिमानिन्यो
देवताः प्राप्नोतीति पूर्ववत् दिवा अहः प्राह्णस्तस्यैवांतः राकाशुक्लपक्षस्यांतः य
द्वा प्राह्णो राकेति च पुराणांतरमतं उत्तरमयनं स्वराट् ब्रह्मा एवं ब्रह्मलोकं गतस्य भो

ॐकारं बिंदौ नादे तं तं च प्राणे महत्स मुं अग्निः सूर्यो दिवा प्राह्णः शुक्लो
राकोत्तरं स्वराट् ५४

गावसाने मोक्षप्रकारमाह विश्व इति विश्वः स्थूलोपाधिः सन्
स्थूलं सूक्ष्मे विलाप्य सूक्ष्मोपाधिस्तैजसो भवति सूक्ष्मं च कारणे विलाप्य कारणोपा
धिः प्राज्ञो भवति कारणं च सर्वसाक्षित्वेनान्वयात्साक्षिस्वरूपे विलाप्य तुर्यो भवति
तेषां चाव्यभिचारिणां साक्ष्याणां लये शुद्ध आत्मा भवति मुच्यत इत्यर्थः ५४ ७ ७

यथेतरोभूत्वाभूत्वानिवर्त्ततेतथाननिवर्त्ततइत्यर्थः ५५ वेदेननिर्मिते धूम मभिसंभवंतीत्यादिना तेः र्चिरभिसंभवंतीत्यादिनाचनिश्चयेनविविच्यज्ञा

विश्वश्चतैजसःप्राज्ञ स्तुर्यआत्मासमन्वयात् देवयानमिदं प्राहुर्भूत्वाभूत्वानुपूर्वशः आत्मयाज्युपशांतात्मात्यात्मस्थो ननिवर्त्तते ५५ यएतेपितृदेवानामयनेवेदनिर्मिते शास्त्रेण चक्षुषावेदजनस्थोपिनमुह्यति ५६

पितइत्यर्थः जनस्थोपिदेहस्थोपिनमुह्यतीत्यर्थः ५६ नमोभगवतेश्रीकृष्णाय

तत्रहेतुमाह आदाविति जनानां देहादीनामादौ कारणत्वेनांते चावधित्वेनयत्सत्त्
तथा बहिर्भोग्यं अंतर्भोक्तृ परमवरं चात्र नीचं तमः प्रकाशः ज्योतिः प्रकाशः तत्तु
सर्वमयं ज्ञानास्वयमेव नतुतस्माद्व्यतिरिक्तं वस्तु किंचिदस्तियेन मुह्येदित्यर्थः ५७

आदावंते जनानां सद्बहिरंतः परावरं ज्ञानं ज्ञेयं वचो वाच्यं त
मो ज्योतिस्त्वयं स्वयं ५७ आबाधितोपि ह्याभासो यथा वस्तुत
या स्मृतः दुर्घटत्वादैंद्रियकं तद्वदर्थविकल्पितं ५८

ननु तर्हि पृथगर्थस्य
स्यापि प्रतीयते तत्राह आबाधितस्तर्कविरोधेन सर्वतो बाधितोपि आभासः प्रतिबिंबा
दिर्वस्तुतया यथा स्मृतः तद्वदैंद्रिकं सर्वमर्थत्वेन विकल्पितं नतु परमार्थतः दुर्घटत्वात् ५८

तदेवाह क्षित्यादीनांपंचभूतानांछायाऐक्यबुध्यालंबनरूपंदेहादिसंघातारंभ
परिणामानांमध्येकतमापिअन्यतमापिनभवति नतावत्तेषांसंघातःवृक्षाणा
मिववनं एकदेशाकर्षणेसर्वाकर्षणानुपपत्तेः नह्येकस्मिन्वृक्षेआकृष्टेसर्वंवमाने
लक्ष्यते नचविकारआरब्धोऽवयवी अपिशब्दान्नपरिणामोपि कुतः सकिंस्वावय

क्षित्यादीनामिहार्थानांछायानकतमापिहि नसंघातोविकारोपिनपृथङ्नान्वितो
मृषा ५९

वेभ्योवापरिणतेभ्योवापृथक्तदन्वितोवा नतावदस्यंतंपृथक्तथा
प्रतीतेः नचान्वितः सकिंप्रत्यवयवंसर्वोप्यन्वेति अंशेनवा आद्येंगुलिमात्रेपिदेह
बुद्धिःस्यात् द्वितीयेतस्याप्यंशांगीकारेसत्यनवस्थास्यात् अतोमृषैवेत्यर्थः ५९ ७

एवं देहादेर्मिथ्यात्वमुक्त्वा तद्धेतूनां क्षित्यादीनामपि मिथ्यात्वमाह धारयंतीति धा
तवो महाभूतानि तन्मात्रैः सूक्ष्मैरवयवैर्विना न स्युः अवयवित्वात्तेषामपि तर्ह्यव
यवः सत्य इति चेत्तत्राह उक्तप्रकारेणावयवविन्यासोति अवयवोप्यंततो सन्नेवस्या

धातवोऽवयवित्वाच्च तन्मात्रावयवैर्विना नस्यु
र्ह्यसत्यवयविन्यसन्नवयवोंततः ६०

त् अवयविप्रतीत्यन्यथानुपपत्तिं विनातत्सद्भावे प्रमाणाभावादित्यर्थः तदुक्तं पं
चमस्कंधे एवं निरुक्तं क्षितिशब्दवृत्तमित्यादि ६० ७ ७ ७

ननु वयविनोऽभावे आगमापायिषु बाल्यादिषु सोयं देवदत्त इति प्रत्यभिज्ञानं न स्या
त् तदुक्तं भट्टैः आविर्भावतिरोभावधर्मकेष्वनपायि यत्तद्धर्मीति तत्राह स्यादिति
वस्तुनः परमात्मनो विकल्पे भेदे सति यद्वा वस्तुनो विषयाविकल्पे सति पूर्वपूर्वारोप

स्यात्सादृश्यभ्रमस्तावद्विकल्पे सति वस्तुनः जा
ग्रत्स्वापौ यथास्वमेन तथा विधिनिषेधता ६१

सादृश्यात्स एवेति भ्रमः स्यात् स च तावद्देवयावदविद्यानिवृत्तिः ननु सर्वमिथ्या
त्वे शास्त्रस्य विधिनिषेधता कथं तत्राह स्वप्नमध्ये जाग्रत्स्वापव्यवस्थायथेति ६१

इदानीमुक्तमेवाद्वैतं भावनात्रयोपदेशेन दृढीकरोति भावाद्वैतमिति चतुर्भिः व
र्तयन्नालोचयन् स्वानुभूत्यात्मतत्वानुभवेन त्रीन् जाग्रदादीन् त्रय आवसथास्त्र
यः स्वप्ना इति श्रुतेः यद्वा वस्तुभेदबुद्धिरेकः स्वप्नस्ततस्तदधिकारभेदेन कर्मभे

भावाद्वैतं क्रियाद्वैतं द्रव्याद्वैतं तथात्मनः वर्तयन्स्वानुभू
त्येह त्रीन्स्वप्नान्धुनुते मुनिः ६२ कार्यकारणवस्त्वैक्यदर्श
नं पटतंतुवत् अवस्तुत्वाद्विकल्पस्य भावाद्वैतं तदुच्यते ६३

दबुद्धिर्द्वितीयः ततोमत्कर्मसाधितमेतत्फलं ममैव भोग्यमिति तृतीयः तान् धुनुते
निवर्त्तयति ६२ कार्यकारणयोर्वस्त्वैक्यस्य दर्शनं आलोचनं तंतुरेव न पट इति ६३ ७

मनोवाक्तनुभिः कृतानांकर्मणांसमर्पणंतैःसंर्पणमितिवा उद्देश्यफलभेदोहि
क्रियाभेदेहेतुः ईश्वरार्पणंचतदभावात्क्रियाणामद्वैतं ६४ आत्मनःस्वस्यजा

यद्ब्रह्मणिपरेसाक्षात्सर्वकर्मसमर्पणं मनोवाक्तनुभिःपार्थक्रिया
द्वैतंतदुच्यते ६४ आत्मजायासुतादीनामन्येषांसर्वदेहिनां यत्स्वार्थ
कामयोरैक्यंद्रव्याद्वैतंतदुच्यते ६५ यद्यस्यचानिषिद्धंस्याद्येनयत्रय
तोनृप सतेनेहेतकार्याणिनरोनान्यैरनापदि ६६

यादीनांचस्वार्थस्वकाम
स्वतयोः देहादीनांपंचभूतात्मकत्वेन भोक्तुस्वपरमात्मत्वेनाभेदालोचनेनार्थकाम
योर्यदैक्यदर्शनमित्यर्थः ६५ उक्तानाश्रमधर्मान्संक्षिप्याहयदिति यद्यस्ययेनोपायेन

प्रस्तुतमुपसंहरन्निरन्तैरिति अस्यश्रीकृष्णस्यगतिं तद्भक्तिभाक्त्वस्यभक्तः ॥
एतच्चसर्वसाधारणमुक्तं भक्तस्यतुभक्तिरेवसर्वपुरुषार्थहेतुरितिपांडवानेवल
क्षीकृत्याहयथाहीति हेनृपदेवलक्षैर्दैवैश्चसहायैर्दुस्त्यजादितिवा आत्मनःश्रीकृ

एतैरन्यैश्चवेदोक्तैर्वर्त्तमानःस्वकर्मभिः गृहेप्यस्यगतिंयायाद्रा
जंस्तद्भक्तिभाङ्नरः ॥ यथाहिस्वयंनृपदेवदुस्त्यजाद्वापकृष्णाद्ध
रतात्मनःप्रभोः यत्पादपंकेरुहसेवयाभवानहार्षीन्निर्जितदि
ग्गजःक्रतून् ॥

ष्णादेवप्रभोर्हेतोः अङ्मावभाषे उत्कर्षेणातरतेत्यर्थः यथायथाव
त्तमेवभजतेतिशेषः यद्वायथाआपकृष्णाउत्तीर्णस्त्वंयथाचक्रत्नून्अहार्षीत्तथा
श्रीकृष्णादेवनारकात्संसारादप्युत्तरतेत्यर्थः ॥

भा॰
१५४

श्रीकृष्णसेवामहत्तामवज्ञयाप्यश्यं दर्शंयति तत्स्वैषाचसिध्यतीतिदर्शयन्स्वपूर्ववृ
त्तांतमाह अहमितिपंचभिः नाम्नाउपबर्हणः ६९ पेशलंसौकुमार्यंरूपादिभिःप्रि

अहंपुराभवंकश्चिद्गंधर्वउपबर्हणः नाम्नातीतेमहाकल्पेगंधर्वाणांसुसंमतः ६९
रूपपेशलमाधुर्यसौगंध्यप्रियदर्शनः स्त्रीणांप्रियतमोनित्यंमत्तःस्वपुरुलंपटः ७०
एकदादेवसत्रेतुगंधर्वाप्सरसांगणाः उपहूताविश्वसृग्भिर्हरिगाथोपगायने ७१
अहंचगायंस्तद्विद्वान्स्त्रीभिःपरिवृतोगतः ज्ञात्वाविश्वसृजस्तन्मेहेलनंशेपुरोजसा
७२ याहित्वंशूद्रतामाशुनष्टश्रीःकृतहेलनः तावद्दास्यामहंजज्ञेतत्रापिब्रह्मवादिनां

यंदर्शनीयस्य ७० तदाह्वानंविद्वान् उत्तमःसन् गायन्नेवगतः ७२ ७३ श्रीराम॥

१५४

त्वं तु कृतार्थ एवेति हर्षेण पुनः पूर्वश्लोकानेव पठति यूयमिति शेषं स्पष्टं ७५ ७७

शुश्रूषयानुषंगेण प्राप्तोहं ब्रह्मपुत्रतां धर्मस्ते गृहमेधीयो वर्णितः पापनाशनः
गृहस्थो येन पदवीमंजसा न्यासिनामियात् ७४ यूयं नृलोके बत भूरिभागा लोकं पुना
नामुनयोभियंति येषां गृहानावसतीति साक्षाद् गूढं परं ब्रह्म मनुष्यलिंगं ७५ स वा
अयं ब्रह्म महद्विमृग्यं कैवल्य निर्वाण सुखानुभूतिः प्रियः सुहृद्वः खलु मातुलेय आ
त्मार्हणीयो विधिकृद्गुरुश्च ७६ न यस्य साक्षाद्भवपद्मजादिभी रूपं धिया वस्तुतयोप
वर्णितं मौनेन भक्त्योपशमेन पूजितः प्रसीदतामेष स सात्वतां पतिः ७७ शुक उ॰
इति देवर्षिणा प्रोक्तं निशम्य भरतर्षभः पूजयामास सुप्रीतः कृष्णं च प्रेमविह्वलः ७८

इतीति ७८

७९ ८० सप्तमस्कंधगूढार्थपदभावार्थदीपिका संसेव्यतांसदासद्भिर्यतिश्रीधर

कृष्णपार्थावुपामंत्र्य पूजितः प्रययौमुनिः श्रुत्वाकृष्णंपरं
ब्रह्मपार्थः परमविस्मितः ७९ इतिदाक्षायणीनांतेपृथक्
वंशाः प्रकीर्त्तिताः देवासुरमनुष्याद्यालोकायत्रचराचराः
८० इतिश्रीभागवतेमाहापुराणे सप्तमस्कंधे शुकपरिक्षित्सं
वादेसदाचारनिर्णयोनामपंचदशोध्यायः ॥१५॥ संपूर्णं

निर्मिता १ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेटीकायां पंचदशोध्यायः ॥१५॥ इतिसप्त
मस्कंधसमाप्तं ७

२८

(अजराछिक्सितमाह अनीहइति सत्ववान् धैर्यवान् पीनत्वेहेतुः अनीहइति ३६ अ))

नीहत्वेनयदृछयाप्रा

भा.स.
१४८

१४८

[OrderDescription]
,CREATED=21.01.20 12:16
,TRANSFERRED=2020/01/21 at 12:58:43
,PAGES=293
,TYPE=STD
,NAME=S0002586
,Book Name=M-2614-BHAGWAT MAHAPURAN
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF

FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF

FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF

FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
,FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF

FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,FILE104=00000104.TIF
,FILE105=00000105.TIF
,FILE106=00000106.TIF
,FILE107=00000107.TIF
,FILE108=00000108.TIF
,FILE109=00000109.TIF
,FILE110=00000110.TIF
,FILE111=00000111.TIF
,FILE112=00000112.TIF
,FILE113=00000113.TIF
,FILE114=00000114.TIF
,FILE115=00000115.TIF
,FILE116=00000116.TIF
,FILE117=00000117.TIF
,FILE118=00000118.TIF
,FILE119=00000119.TIF
,FILE120=00000120.TIF
,FILE121=00000121.TIF
,FILE122=00000122.TIF
,FILE123=00000123.TIF
,FILE124=00000124.TIF
,FILE125=00000125.TIF
,FILE126=00000126.TIF

FILE127=00000127.TIF
,FILE128=00000128.TIF
,FILE129=00000129.TIF
,FILE130=00000130.TIF
,FILE131=00000131.TIF
,FILE132=00000132.TIF
,FILE133=00000133.TIF
,FILE134=00000134.TIF
,FILE135=00000135.TIF
,FILE136=00000136.TIF
,FILE137=00000137.TIF
,FILE138=00000138.TIF
,FILE139=00000139.TIF
,FILE140=00000140.TIF
,FILE141=00000141.TIF
,FILE142=00000142.TIF
,FILE143=00000143.TIF
,FILE144=00000144.TIF
,FILE145=00000145.TIF
,FILE146=00000146.TIF
,FILE147=00000147.TIF
,FILE148=00000148.TIF
,FILE149=00000149.TIF
,FILE150=00000150.TIF
,FILE151=00000151.TIF
,FILE152=00000152.TIF
,FILE153=00000153.TIF

FILE154=00000154.TIF
,FILE155=00000155.TIF
,FILE156=00000156.TIF
,FILE157=00000157.TIF
,FILE158=00000158.TIF
,FILE159=00000159.TIF
,FILE160=00000160.TIF
,FILE161=00000161.TIF
,FILE162=00000162.TIF
,FILE163=00000163.TIF
,FILE164=00000164.TIF
,FILE165=00000165.TIF
,FILE166=00000166.TIF
,FILE167=00000167.TIF
,FILE168=00000168.TIF
,FILE169=00000169.TIF
,FILE170=00000170.TIF
,FILE171=00000171.TIF
,FILE172=00000172.TIF
,FILE173=00000173.TIF
,FILE174=00000174.TIF
,FILE175=00000175.TIF
,FILE176=00000176.TIF
,FILE177=00000177.TIF
,FILE178=00000178.TIF
,FILE179=00000179.TIF
,FILE180=00000180.TIF

FILE181=00000181.TIF
,FILE182=00000182.TIF
,FILE183=00000183.TIF
,FILE184=00000184.TIF
,FILE185=00000185.TIF
,FILE186=00000186.TIF
,FILE187=00000187.TIF
,FILE188=00000188.TIF
,FILE189=00000189.TIF
,FILE190=00000190.TIF
,FILE191=00000191.TIF
,FILE192=00000192.TIF
,FILE193=00000193.TIF
,FILE194=00000194.TIF
,FILE195=00000195.TIF
,FILE196=00000196.TIF
,FILE197=00000197.TIF
,FILE198=00000198.TIF
,FILE199=00000199.TIF
,FILE200=00000200.TIF
,FILE201=00000201.TIF
,FILE202=00000202.TIF
,FILE203=00000203.TIF
,FILE204=00000204.TIF
,FILE205=00000205.TIF
,FILE206=00000206.TIF
,FILE207=00000207.TIF

FILE208=00000208.TIF
,FILE209=00000209.TIF
,FILE210=00000210.TIF
,FILE211=00000211.TIF
,FILE212=00000212.TIF
,FILE213=00000213.TIF
,FILE214=00000214.TIF
,FILE215=00000215.TIF
,FILE216=00000216.TIF
,FILE217=00000217.TIF
,FILE218=00000218.TIF
,FILE219=00000219.TIF
,FILE220=00000220.TIF
,FILE221=00000221.TIF
,FILE222=00000222.TIF
,FILE223=00000223.TIF
,FILE224=00000224.TIF
,FILE225=00000225.TIF
,FILE226=00000226.TIF
,FILE227=00000227.TIF
,FILE228=00000228.TIF
,FILE229=00000229.TIF
,FILE230=00000230.TIF
,FILE231=00000231.TIF
,FILE232=00000232.TIF
,FILE233=00000233.TIF
,FILE234=00000234.TIF

FILE235=00000235.TIF
,FILE236=00000236.TIF
,FILE237=00000237.TIF
,FILE238=00000238.TIF
,FILE239=00000239.TIF
,FILE240=00000240.TIF
,FILE241=00000241.TIF
,FILE242=00000242.TIF
,FILE243=00000243.TIF
,FILE244=00000244.TIF
,FILE245=00000245.TIF
,FILE246=00000246.TIF
,FILE247=00000247.TIF
,FILE248=00000248.TIF
,FILE249=00000249.TIF
,FILE250=00000250.TIF
,FILE251=00000251.TIF
,FILE252=00000252.TIF
,FILE253=00000253.TIF
,FILE254=00000254.TIF
,FILE255=00000255.TIF
,FILE256=00000256.TIF
,FILE257=00000257.TIF
,FILE258=00000258.TIF
,FILE259=00000259.TIF
,FILE260=00000260.TIF
,FILE261=00000261.TIF

FILE262=00000262.TIF
,FILE263=00000263.TIF
,FILE264=00000264.TIF
,FILE265=00000265.TIF
,FILE266=00000266.TIF
,FILE267=00000267.TIF
,FILE268=00000268.TIF
,FILE269=00000269.TIF
,FILE270=00000270.TIF
,FILE271=00000271.TIF
,FILE272=00000272.TIF
,FILE273=00000273.TIF
,FILE274=00000274.TIF
,FILE275=00000275.TIF
,FILE276=00000276.TIF
,FILE277=00000277.TIF
,FILE278=00000278.TIF
,FILE279=00000279.TIF
,FILE280=00000280.TIF
,FILE281=00000281.TIF
,FILE282=00000282.TIF
,FILE283=00000283.TIF
,FILE284=00000284.TIF
,FILE285=00000285.TIF
,FILE286=00000286.TIF
,FILE287=00000287.TIF
,FILE288=00000288.TIF

FILE289=00000289.TIF
,FILE290=00000290.TIF
,FILE291=00000291.TIF
,FILE292=00000292.TIF
,FILE293=00000293.TIF
,